प्राचीन नेपाल

पुरातत्व विभागको मुखपत्र

ANCIENT NEPAL

Journal of the Department of Archaeology

संख्या २२
माघ २०२९

Number 22
January 1973

सम्पादक
रमेशजङ्ग थापा

Edited by
Ramesh Jung Thapa

प्रकाशक
श्री ५ को सरकार
शिक्षा मन्त्रालय, पुरातत्व विभाग
काठमाडौं, नेपाल

Published by
The Department of Archaeology
His Majesty's Government
Kathmandu, Nepal

प्राप्तिस्थान:-
साझा प्रकाशन
पुलचोक, ललितपुर

To be had of:-
Sajha Prakashan
Pulchok Lalitpur

मूल्य रु. ५।-

Price Rs. 5/-

Printed at Matribhoomi Press, Ghantaghar

प्राचीन नेपाल
संख्या २२
माघ २०२९

Ancient Nepal
Number 22
January 1973

सम्पादक
रमेशजङ्ग थापा

Editor
Rmaesh Jung Thapa

सहायक सम्पादक
रामचन्द्र ढुङ्गाना

Assistant Editor
Ram Chandra Dhungana

Contents

विषय–सूची

Prachin Nepal

Downloaded by - Ravi Shakya

No. 22, Jan 1973, Magh 2029

	पृष्ठ	Page
नेपाल देशको इतिहास	१	1
ऐतिहासिक पत्रस्तम्भ	२१	21
भक्तपुरका तमसुक ताडपत्रहरू		
श्री शंकरमान राजवंशी	२९	29
गोपाल वंशावलि		
श्री जगदीशचन्द्र रेग्मी	३४	34
नेपालमा विष्णुविक्रान्त		
श्री हरिराम जोशी	५४	54
Excavation, Exploration and other Archaeological Activities in Tilaurakot: 1972–73.		
Shri Babu Krishna Rijal	६०	60

नेपाल देशको इतिहास

(गताङ्कको बाँकी)

साइतको बखत भयो । गुरु पुरोहितहरूले दीप कलश गणेश पूजनपूर्वक जय शब्द बोल्दै आशीर्वाद चढाए । ज्योतिर्विद् कुलानन्द ढकालले साइत भयो भनी बिन्ति गरे । महाराज डुंगामा सवारी भयो । डुंगा चल्न लाग्दा माथि लेखिएबमोजिम त्रिशूलगंगाबाट जलकपूर माछो उफ्री डुंगामा पस्यो । "यी ज्योतिषी सिद्धनै रहेछन् । अब मेरो मनसुवा सिद्ध भयो" भनी महाराजको साहस बढ्यो । महाराज उत्रिसकेपछि अरूलाई तार्न लाग्दा दलमर्दन शाहले ढाल तरवार एक हातमा लिई अर्को हातले पौडी खेलेर पछिल्लो डुंगा पक्री पार लागे । उनका साथमा विह्वल राना बुसाल रहेछन्, उनी पौडन नजान्ने हुनाले वारिनै रहे । लश्कर सबै पारिपट्टि उत्रेपछि चौतरिया, काजी, सरदार, जेठाबूढा, नजीकी र उमराउहरू जुन जुन मोहडामा खटिएका थिए, उही उही मोहडामा आपना तयारी साथ गए । दलमर्दन शाह महाराजबाट लुकी छिपी आएका हुनाले दलमुखी सरदार यसै मोहडामा छन् भन्ने अघिबाटै बुझेको हुँदा गेर्खुको मोहडातर्फका लश्करसंग मिसिई सबैभन्दा अगाडि गएका थिए । नवकोटभरको आड महामण्डल रहेछ । त्यहीं आडपयाड बलियो गरी भारी लश्करका साथ जयन्त रानाको छोरो शंखमनि राना दलमुखी सरदार भई बसेको रहेछ । लश्करको एक सिपाहीले लिएको बन्दूक आफै चल्न जाँदा वैरीलाई थाहा भयो । अब वैरीले थाहा पाइहाले, तसर्थ यहींदेखि घोष गर्दै जाऊं भन्ने सल्लाह गरी घोष गर्दै गए । त्यसरी घोष सुन्दा वैरीका गोलमा खलबल मच्चियो । उनीहरू आ–आपना हातहतियार लिई निस्के । त्यसै बखतमा दलमर्दन शाह पनि "जय काली ! जय गोरखनाथ ! जय मनकामना !" भनी उच्चारण गर्दै लश्करका नजीकमा पुगे । यता जयन्त रानाले हातमा ढाल तरवार लिई अगाडि हेर्दा गोरखालीका लश्करले सबैतिर ढाकेका उसमा पनि दलमर्दन शाह आफ्ना नजीकै भिडिएको देख्दा "जालास् ठाकुर !" भन्ने हाँक दिई अगाडि सर्‍यो । जसै हान्न भनी अगाडि सरेथ्यो त्यसभन्दा चांडो दलमर्दन शाहले तरवारले कटिमा हानी गिराइदिए । उसको प्रहार चाहिं आफ्ना ढालले रोके । त्यस बखतमा कस्तो शोभा देखियो भने अघि कंसलाई कृष्णले मार्दा जस्तो शोभा देखिएको थियो । के अर्थले भने उमेरको पाको र बडो बलवान् कंस जस्तो शंखमनि राना ग्याङ्मी तथा किशोरावस्थाका कृष्ण जस्ता बाह्रौं वर्ष व्यतीत भई तेह्रौं बर्ष प्रारम्भ मात्र भएका दलमर्दन शाह हुनाले त्यस्तो शोभा देखिएको हो ।

त्यसपछि जहाँगीर शाह, वीरबहादुर शाह, लक्ष्मीनारायण पाँडे, हरिहर पन्त, दुबु राना ग्याङमी, वीरु खत्री वक्सा आदि लश्करले घोष गर्दै "जय काली ! जय गोरखनाथ ! जय मनकामना !" भन्दै आडमा उक्ली हानमार गर्न लागे । परस्पर घोर संग्राम हुँदा वैरीतर्फ धेरै जनाखती भए । कोही घायल भए । वैरीतर्फका सिपाहीहरूले आफ्ना दलमुखी सरदार मरेको देख्दा मन हटाई लडाईं गर्दा केही काटिए, केही भागे । अनि जहांगीर शाह, वीरबहादुर शाह, लक्ष्मीनारायण पांडे, हरिहर पन्त, दुवै रानालगायतले दलमर्दन शाहलाई "धन्य हजुरको सुर्‍याइं तथा पराक्रम !" भनी यश वर्णन गरे । के अर्थले भने तेह्रौं वर्षमा प्रवेश मात्र भएका बालकले लडाईंमा सबै लश्करलाई उछिनी दलमुखी सरदारलाई हानेर गिराउनु जस्तो शौर्य धन्य हो ! यस्तो अघि भएको पनि सुनेका छैनौं, पछि पनि हुने छैन भनी सराहना गरे । यसरी महामण्डल जित्दा

बडो हर्ष भई दलमर्दन शाहप्रभृति सबै लश्कर महाराज पृथ्वीनारायण शाहका हजुरमा सामेल हुन पुगे ।

महोद्दामकीर्ति शाह बसेका धर्मपानीका आडमा केही लडाईं भई दुइचार खती र दुइचार घायल हुँदा बाँकी वैरी भागी गए । अनि उनीहरू पनि लडाईं फत्य गरी महाराजका हजुरमा सामेल भए ।

महाराजको सवारी भएका मोहडामा लडाईं नै भएन र बल मिच्दै तीनधारेको बाटो गरी सरासर गए । कालु पांडे गएको अशोकबारीको मोहडामा पनि लडाईं भएन । यस्ता प्रकारले सकल लश्कर सामेल भएपछि पृथ्वीनारायण शाह भैरवीको दर्शन गर्न गए । जोसी कुलानन्द ढकाललाई "कुन बखतमा प्रवेश गर्ने ?" भन्ने हुकुम भयो । "आजका साइतमा लडाईं फत्य भएको छ, यसै साइतमा प्रवेश गर्नुपर्छ" भनी उनले विन्ति गरे । दलमर्दन शाह र कीर्तिमहोद शाह यी दुइ भाइका बाहुली पत्नी खूब हर्षपूर्वक ब्राह्मणहरूलाई वेदघोष र जयघोष गर्न लगाउँदै रघुनाथ राई र सरसराई भाटहरूले कवित्त पढ्दै, नगराप्रभृति सकल वाद्यघोष गर्दै सकल मंगलोत्सवले युक्त भई पृथ्वीनारायण शाहले नवकोट दरवारमा प्रवेश गरे ।

उता बेलकोटमा बलियो आड बाँधी जयन्त राना दलमुखी भई बसेको थियो । अघि नवकोटबाट भागी गएका लश्करहरू त्यहीं सामेल भए । अघिको रिसमाथि झन् छोरा मारेको रिस समेत थपिदा आफ्नो छोरा मारेको र गोरखालीले नवकोट अम्बल गरेको समेत सब बिस्तारको खत लेखी जयन्त रानाले राजा जयप्रकाश मल्लबाट थप लश्कर मगायो । उताबाट थप लश्कर आउँदा बेलकोटमा गढ बलियो गरी भारी लश्करका साथ जयन्त राना बसेको थियो ।

यता महाराज दरवारमा राज भएपछि भाइछोराहरूका साथ कचहरी हुंदा "भारदारहरूमा कसले कस्तो हानमार गरे ?" भन्ने हुकुम भयो । जहांगीर शाह र लक्ष्मीनारायण पांडेले बिन्ति गरे "सिपाहीको हानमार गर्ने त कामै हो । आफ्नो बलबर्गतले भेट्टाएसम्म सबैले गरे तापनि अरूले गरेका कामको यस पाला गणना रहेन । किनभने श्री ५ दलमर्दन शाहले बाह्र वर्ष व्यतीत भई तेह्रौं वर्ष मात्र प्रारम्भ हुँदा पनि दलमुखी सरदार शंखमनि रानालाई जेठी तरवार हानी मारिदिनुहुँदा लडाईं फत्य भयो । अरू बिस्तार के बिन्ति गरौं, मुख्य कुरा यही भइरहेछ ।" त्यसपछि महोद्दामकीर्ति शाह गएको धर्मपानीका आडमा भएका लडाईंको विस्तार गरे । अनि महाराज र कालु पांडे बसेपट्टिका मोहडामा लडाईं नभई सब फौज भागेको विस्तार गरे । त्यसपछि आफ्ना भाइ दलमर्दन शाहलाई अंकमाल गरी "श्याबास, हाम्रा कुलमा बडो वीर सामर्थवान् भई जन्मेछौं । यस बखत दैवले करुणा गरिदिएका हुन् । हामीले पनि हान्यौं । अरूले पनि हाने । हानमार गर्ने त क्षत्रियको जातै हो । हानमार गरेका कामले मात्रै त ठूलो यश पाउन सकिदैन । के अर्थले भने क्षत्रिय भई काथर भएर लडाईंमा हानमार गर्न सकेन भने त्यसले आफ्ना कुललाई समेत कुयशमा पाऱ्यो । यदि लडाईंमा शूरो भई हानमार गऱ्यो भने त्यसले आफ्नो जातित्वधर्म थाम्यो भन्नेसम मात्रै हुन्छ, अधिक यश हुन सक्तैन । तिमीले त तेह्र वर्षका प्रारम्भैमा आफूभन्दा पाका बलवान् उसमा पनि दलमुखी सरदारसम भइसकेको यस्ता उपर हानी लडाईं फत्य गऱ्यौ भने यो यश त कसैलाई पनि प्राप्त हुन लुर्लभ छ । किनभने सबैले जेठी तरवार हान्नन् तापनि सामान्यैमा हान्नन् अथवा सरदार भएकालाई हान्नन् तापनि यस उमेरमा हुनै सक्तैन । यस्तो संयोग पारी जुन दैवले तिमीलाई वीरत्व कृपा गरे त्यसको वर्णन हामी कहाँतक गरौं ?" भन्ने हुकुम भयो । यसरी वारंवार अंकमाल गरी पाती लगाइदिए । महोद्दामकीर्ति शाहले पनि त्यसै गरी यश बखान गरेर पाती लगाइदिए । अनि अरू भैयाद, गुरु, पुरोहित र सकल भारदारहरूले पनि पाती चढाए ।

"राजा भएपछि जोसुकैको पनि पुरुषार्थअनुसार निगाह गरी मेहेरमानी गरेदेखि आदमीको मनसुवा कहिल्यै पनि घट्दैन । सेवकले पनि राजाउपर मिहिनेत गरी रिझाएपछि चूप लागिरहनु हुँदैन ।" भन्ने महाराजबाट हुकुम भयो । अनि दलमर्दन शाहका बाहुमा बाहुलीले पत्नी पीठमा वारंवार धाप दिदै 'नवकोट जम्मै तिमीलाई बिर्ता गरी बक्सन्छु" भन्ने हुकुम भयो । उनले "बिर्ता बक्सिस भई पाउने पात्र ब्राह्मण हुन् । हामी त हजुरका अंग हौं । तसर्थ बिर्ता बक्सिनु योग्य छैन । उसमा पनि नवकोट भनेको त ठूलो आड हो । हजुरका पालामा फत्य भएको पहिलो राज्य हो । तदर्थ हजुरबाट बक्सनु पनि योग्य छैन, हामीले पायौं भनी लिनु पनि योग्य छैन" भनी बिन्ति गरे ।

अनि अत्यन्त हर्षसंग गद्‌गद वाणीले "यस्तो मेरो सोझो गरी मैले दिएको लिएनौ त पनि तिम्रा मिहिनेतअनुसारको रीझ त म कहिल्यै पनि दिन सक्ने छैन । तथापि नेपाल मारी त्यहाँको थितीबिती बाँधिसकेपछि उस बखतमा तिमीलाई खुशी गराई राखौंला । तिमीहरूले जीउसम्बन्धी बिराम गरे पनि माफ गरिबक्सें । नेपालप्रभृति जति मुलुक मारे तापनि म त मालिक महाराज भन्ने मात्रै हुन्छु । मुलुकको थितीबिती बाँध्ने त तिमीहरूनै हुनेछौं । मिहिनेत पनि तिमीहरूले नै गर्नुपर्नेछ । नवकोट यसले फत्य गऱ्यो भन्ने निशाना राख्नालाई महामण्डल अशोकबारी, वरटारको डिही, पञ्चकन्याधारा, नवकोट बेसीको डिही यति तिमीले नलिई हुँदैन" भनी कर लगाएर बक्सियो । नवकोट फत्य भएको हर्षबढाइंलाई गोरखामा मानिस पठाई श्री काली, श्री गुरु गोरखनाथ, श्री मनकामनाको र नवकोटका भैरवीको तथा अरू देवताहरूको समेत यथाविधिले पूजा गराए । जलेवा माझीले घाट घाटको मुख्य भिक्षारी पायो ।

त्यसपछि त्यस ठाउँका भलामानिस, खस, मगर र ब्राह्मणहरू लडाईंका वेलामा यत्रतत्र लागेका जति थिए उनीहरूलाई पनि तसल्ल गरेर संझाई बुझाई खातिरजामासंग मेल गराए । त्यसो गर्दा लश्कर पनि धेरै बढे । त्यसपछि आफ्ना भाइछोराप्रभृति सकल थरघर राखेर सल्लाह गरी जागेश्वर बोहरा, विश्वेश्वर जोसी अर्ज्याल, नरकेशर थापा र जसिबन्त रानाप्रभृति ८।१० जना थरघरलाई महारानीको सवारी चलाउन भनी खटाए । "आफ्ना मुलुक छाडी जानेलाई पनि झिकाउनु बेश हो" भनी भारदारहरूले विन्ति गरे । "बेश विन्ति गऱ्यौ" भन्ने हुकुम भई जयन्त रानालाई "पुरानो सेवक होस् । हामीबाट सोझो गर्दागर्दै तं नजानी निक्ली भागेको होस् तापनि अघि जो भयो भयो, तँ हाम्रै होस्, रिस केही छैन । हाम्रा अन्नजलले पिण्ड बनी जन्मेको होस् सो कुरा संझी चाँडो आ" भन्ने बोलाहट गयो । "योग्य हुकुम भई आएछ । तर नेपाले राजाको अन्नजल खाइहालें अब कसरी आऊं । छोरा मरेको पिर मेरा छातीमा गढेकै छ । अब गोरखाको आशामा म कदापि रहन्न । राजा जयप्रकाशको अन्नजल खाएको छु जस्ता तरहले उनको सोझो हुन्छ, जीउ दिनुपरे पनि जयप्रकाशकै काममा दिन्छु, त्यहाँ किमार्थ आउन्न" भन्ने बेहोराको जबाफी अर्जी लेखी जयन्त रानाले पठायो । महाराजले त्यो अर्जी हेरेपछि अत्यन्त कोपावेश हुँदै लाल लाल नजर गराई बाहुलीले बाहुली झिच्दै "चौतरिया काका, ठाडिएका बिराहाप्रित हिड्ने र नितीथिती बिगार्ने यस्तालाई दण्ड गरी शेखी झार्न नसक्ने राजाका हातबाट राजकार्य हुन सक्तैन । जयन्तले जयप्रकाशको आड गरी यस्तो खत लेखेछ, त्यस्ता शेखीवालको शेखी झार्न दैवले मलाई पैदा गरेको हो" भन्ने हुकुम भयो । त्यस बखतको कचहरी पनि श्री भैरवीका शीतलपाटीमा बसेको थियो ।

त्यसपछि "बेलकोट कुन हो ?" भनी हुकुम हुँदा त्यही हो भनी देखाइदिए । "जयन्तले त्यहीं बसी यत्रो शेखी गऱ्यो भने अहिल्यै बेलकोट नहानी छोड्दिन" भन्ने हुकुम भयो । काजी कालु पांडेले "बेलकोटमा लश्कर पनि प्रशस्त छ, जग्गा पनि विकट छ र आज साइत पनि छैन" भनी विन्ति गरे । ज्योतिर्विद् कुलानन्द ढकाललाई "आज कस्तो छ ?" भन्ने हुकुम भयो । उनले "आज हेर्नुपऱ्यो भने मुहूर्त मात्रै हेर्नुपऱ्यो" भन्ने बिचार गरी "आजका साइतमा जितबाजी त कठिनसंग होला, तर भय पनि बहुतै होला । यसमा मानिस पनि बहुतै खती हुनेछन्" भनी विन्ति गरे । अनि महाराजले "कुरा मिलाई बोलेको हो कि साँचै हो ?" भन्ने हुकुम भयो । "विन्ति गर्ने कुरा साँचो विन्ति गरे । आजै नहानी हुंदैन भन्ने हुकुम हुन्छ भने स्वरोदयाका हिसाबले साइत विन्ति गर्नुपऱ्यो" भन्ने विचार गरी "पहिले दक्षिण पाउ उठाई साइत गरिबक्सियोस्" भनी कुलानन्दले विन्ति गरे । महाराजले तुरुन्तै साइत गरी दलमर्दन शाहलाई "नवकोट हान्दा कैं गरी आउला, नआए । तिमीले यहीं बसी संभार गरी रहनुपर्छ" भन्ने र काजी कालु पांडेलाई "लौ, लश्कर तयार गरी हिंड" भन्ने हुकुम भई महोद्दामकीर्ति शाहप्रभृति वीरहरू साथमा लिई महाराजबाट साइत भयो । आ–आफ्नो कामकाजमा लागेका अरू भाइभारदारहरूले महाराजको सवारी भयो भन्ने जजसले जहाँ जहाँ सुने त्यहींबाट आ–आफ्ना हातहतियार लिई महाराजको पाउरखवारीमा पुगे । कसैले टाढै पुगेपछि भेट्टाए । काजी कालु पांडेले लश्करलाई उर्दी दिई आउँदा घोरघाटमा भेट्टाए । "यस्ता तरहसित हडबडाई काम गर्नु हुँदैन" भनी हात जोडी कालु पांडेले विन्ति गरे । "तैले लडाईं गर्न सिकाउलास् र म लडाईं गरुंला" भनी काजीमाथि रिसानी भयो ।

महाराजको सवारी सरासर बेलकोटतिर चल्यो ।

ठनाका नजीकमा पुग्दा वैरीतर्फका लश्करले गोली चलाई गोरखामहाराजका वीर वीर धेरै मानिस जखम पारे। पालकी बोक्ने पुतवार पनि गोली लागी जखम भयो। "पालकी हटा" भनी हुकुम हुँदा "यस कुराको विचार ता अघि नै गर्नुपर्थ्यो। मोहडा जोरिएपछि पछि हटे त जयन्तेले धपाए जस्तो पर्ला, हट्नु हुंदैन" भनी कालु पांडेले विन्ति गरी खुंडा समातेर दगुरी ठानामा चढेर हाने। फेरि अर्कालाई हान्न खुंडा फिक्दा रगत चुहुंदो लाल खुंडा महाराजको नजरमा पऱ्यो। "यस्तो शोभा त महाभारतमा भीमसेनले दुःशासनलाई मार्दा पनि भएन होला। श्याबास कालु, खूब गरिस्!" भन्ने हुकुम भयो। अनि आफू पनि पालकीबाट उत्री पैदलै दगुरी तरवारले एउटा मानिस मारे। त्यसपछि पाउरखवारीमा जाने भैभारदार, जेठाबूढा नजीकी, थरघर र उमराउहरूले पनि झ्याप्झाप तरवार हाने। गोरखातर्फका धेरै भलामानिस घाइते भए। जयन्त राना पनि पक्रियो। आफ्ना वीर वीर मानिसहरू धेरै घाइते भएका र मरेका देख्दा महाराजको मुख मलिन भयो। अनि कालु पांडेले "लडाईं फत्य भई जयन्ते पक्रिएपछि खुशी हुने वेलामा मलिन मुहार किन भयो?" भनी विन्ति गरे। "लडाईंका कुरामा मभन्दा तं जान्दो रहिछस्। यी जति घाइते भएका छन् यिनमा एकै सरदारलाई लश्कर लिई पठाएको भए पनि फत्य गर्न सक्ने थिए। आज यी सबै मरेको भए मेरा हातले गोरखा डुबाइहालेथें। इष्टदेवताका कृपाले मात्र इज्जत रह्यो। तैंले घोरघाटैमा भनिथिस्। अबदेखि कटकको कुरामा विना तेरा सल्लाहले म गर्नेछैन" भनी महाराजबाट कालु पांडेका पीठमा धाप दिए। अनि बेलकोट धान्ने लश्कर छाडी आफ्ना घाइतेहरू र जयन्तलाई पनि लिई नवकोट फिरे। मन्त्रिवर्गसित सल्लाह गरी जयन्तको छाला टांगेर मारियो। अब यतिसंम भएपछि सिन्धुसंम अम्बल भयो भनी महाराज खुशी भए। त्यसै अवस्थामा रघुनाथ भाट आई महाराजको दर्शन गरेर कविता बनाई पढे।

चौपाई:– तुण्डविकराली राव घोर घहारली डमरु धीर
कपाली अतिरसताल शाली है।
सौहत कपाली करहाडनपमाली उरधारे रुण्डमाली सिसके बिधुराली है।
नाचत वेताली युद्ध देवें करतालो भूतनयना रचनाली लेत हात करवाली है।
अभयवरदाली सदा सेवकप्रतिपाली अब ऐसी महाकाली तो यह नित्य रक्षपाली है।
दोहा:– काली गोरख भैरवी महिषमर्दिनी जोई।
चारोंकी आशिष नित्य नित्य होई।

यस्तो कविता सुन्दा बहुतै खुशी भई महाराजबाट "तिमी कहाँबाट आएका हौ, को हौ र नाम के हो?" भनी सोधनी भयो। "मेरो नाम रघुनाथ भाट हो। मेरो घर कहलुर हो। जंगमा चढेका मनसुबी राजा कुनै छन् कि छैनन् भनी खोज्दै हिंडेको थिएं। पाटनदेवीमा आइपुगेपछि जिभ्रो पनि चढाएं। यिन ताक गोरखाली राजा मनसुवी र रणमा चढेका पनि छन् भन्ने सुनेर यस्तै राजाको खोजीमा हिंडेको हुं। आज पाटनदेवीका कृपाले मनमाफिकका राजा देख्न पाउने भएं भनी बडो हर्षले हजुरमा आशीर्वाद विन्ति गर्न आइपुगें" भनी रघुनाथ भाटले विन्ति गरे। अनि महाराजबाट "राईजी, मैले तीन तखतको अम्बल गर्न सकुंला कि सकोइन? "भन्ने हुकुम भयो।" म कालीपुत्र हुँ। हजुरलाई तीन तखतको राज्य हुनेछ" भनी उनले विन्ति गरे। महाराज बहुत खुश भई "मलाई तीन तखतको राज्य भएका तिनमा तिमीलाई सवालाखको शिरपाउ दिई बिदा गरौंला" भन्ने हुकुम भयो।

महाराजले महामण्डलमा चढाउ गरी दखल गरी लिएपछि नेपालखाल्डाबाहिर बराबर लडाईं गरी जिंदै नेपाल लिनाको मनसुवाले नेपालका राज्यमा दुःख दिइरहेका थिए। त्यसै बीचमा गोरखामहाराजबाट नवकोट बेलकोटहरू दखल भए भन्ने खबर नेपालमा पुग्यो। अनि तीनै शहरका राजाहरू हडबडाएर यावन्त उसै रातमा पजनी गरी रणभीम थापालाई मुखत्यारी पदवी दिई नवकोट हान्न खटाए। त्यसै मौकामा "यो त गोरखालीसित मिलेको छ। यसको भर परे हजुरको कार्य सिद्ध हुँदैन। त्यसलाई पक्रे र नेल ठोकी यावत् उमराउ जति छन् मेरा अख्त्यारीमा दिनुभए मैले गई गोरखालीलाई त्रिशूलगंगा कटाउंला" भनी रणभीम थापालाई बेहकको अत्तो लगाएर काशीराम थापाले बिन्ति गरे। राजा जयप्रकाश मल्लले त्यो कुरा मंजूर गरी रणभीम थापाले गरेको पजनी उल्टाएर सबै लश्करको अख्तियारी काशीराम थापालाई दिए। आठ हजार फौजलाई खर्च बांडी नवकोट हान्न बिदा गर्दा काशीराम थापाले सबै लश्कर लिई प्रस्थान गरे। पृथ्वीनारायण

शाहले यो कुरा थाहा पाउंदा चौतरिया कीर्तिमहोद्दाम शाह, काजी सुरप्रताप शाह, काजी कालु पांडे, काजी तुलाराम पांडे, सरदार चन्द्रप्रकाश शाह र नजीकी, द्वारे, उमराउहरू सबैलाई महाराजबाटै खटनपटन भयो। नवकोटमा ल्याइएका परिवारहरू पारि तारिए। "काशीराम थापाले आठ हजार फौज लिई मलाई त्रिशूलगंगा तार्न भनी आइरहेछ। म भने नवकोट छोडी एक पाइला पनि हट्ने होइन। यहाँ कदाचित् लडाई बिग्यो भने पनि गोरखा अवश्य थाम्नुपर्नेछ। साहेबज्यूलाई लिई तिमी पारि तर। लमजुङसित गरेको घाको मेल नबिगारे। मैले कि त नेपाल लिएं कि त नवकोटमा प्राण दिएं" भन्ने हुकुम भयो। साहेबज्यूलाई पठाउँदा साहेबज्यूको सल्यानमा थर्पु पऱ्यो। महारानीले "हजुरले यस्तो आंटेपछि जे हजुरको गत, मेरो पनि सोही गत" भनी विन्ति गर्दा महाराजकै साथमा आश्रय मिल्यो।

महाराजका साथमा तेह्र सय लश्कर नवकोट हान्न तरेकोमा केही लश्कर बेलकोट थाम्न राखी बांकी लश्कर महाराजका साथमा रहे। महाराजबाट लड्न जाने बहादुरहरूलाई आफ्नै बाहुलीले टीका लगाइदिई "आज आठ हजार फौज लिई काशीराम थापा मलाई त्रिशूगगंगा कटाउन भनी आइरहेछ। बाघ जस्ता तिमीहरू मेरा सेवक छौ भने त्यसले कटाउंदैमा म कसरी त्रिशूलगंगा काटुंला ? लौ जवान हो ! बाजी टेक्ने यही मौका हो" भन्ने हुकुम भयो। महारानीबाट सेनाहरूले दुइ दुइ माना चिउरा र एक एक माना चीनी पाए। "बाक्लो लश्कर आएको छ। बन्दूक कोटको भर नराखे, तरवारै मिसे" भन्ने महाराजबाट हुकुम भयो। लश्करमा एकदुइ जनाले "यी राजाको निको ढंग छैन। आफ्नो परिवार पारि तारिहाले। हामीलाई भने हौस्याई हुल्न आंटे। अब आफू कसो गर्छन् हेरौं" भनी गरेको कुरा भित्रीसंक्षेपले महाराजका कानमा पऱ्यो र लश्कर बिदा गर्दा" हामीलाई हौस्याएर हानी आफू त्रिशूलीगंगा तर्ला भन्ने तिमीहरूका मनमा पर्ला, म नरभूपाल शाहको छोरा पृथ्वीनारायण शाह क्षत्रिय हुं। मियानबाट हतियार झिकी हातमा लिइराखेको छु। नवकोटबाट एक पाइला पनि हट्नेछैन। तिमीहरू नवकोटमा मर, म सती हुँला" भन्ने हुकुम भई लश्करलाई बिदा गरे। महाराजबाट भएको यस्तो खातिरजामाको हुकुम सुन्दा सब लश्करको मन बहुतै खुशी भयो। दुइ थूम च्यात्न आउने आठ हजार लश्करलाई हान्न जांदा महाराजका हुकुमबमोजिम तरवारै चलाउने सल्लाह गरे। गैह्रीथूममा काशीराम थापा थिए उहीं गएर तरवार चलाए। हलेदेमा पनि तरवार चलाई विजय गरे। यसरी दुइ थूम फत्य गरे। त्यहांबाट काट्दै र ठोक्दै थापागाउँ नघाई वैरीको फौज धपाए। लडाई जितेर फर्की लश्कर नवकोट दाखिल भयो।

लडाई फत्य भएको उपलक्ष्यमा सल्यानठानामा राखेका साहेबज्यूलाई बोलाहटको मोहर र चाहिंदो भैभारदार पाउरखवारी गर्न पठाई झिकाए। त्यस लडाईमा गोरखाका बीस पच्चीस जना र कान्तिपुरका हजारौं सेना खती भए।

उता काशीराम थापा भागी जयप्रकाशको सुख हेर्न नसकेर आफ्नो घर पलांचोकमा बस्न गए। तीनफेरा डाक्न पठाउँदा पनि नआएकोले जयप्रकाश बहुतै रिसाए। पछि साउनमा कुटुबहीलमा आई बसेका बखतमा सो समाचार रणभूमी, गांगल मियां र मानदर थापाले सुनाए। जनैपूर्णिमाका दिन गौरीघाटमा जनै मन्त्रन लागेका बखतमा जयप्रकाश मल्ल आफैं गई काशीराम थापालाई "क्यों काशीराम, महाराज पृथ्वीनारायण शाहको नवकोटमे उठाने गएथे, भागके अपने घर बैठे। रणभीम थापाको कैद कराके हमारा खराब करना यही तेरा धर्म है ?" भनी काशीराम थापासमेत आठ उमराउहरूलाई नगरकोटी सिपाहीका हातबाट मराए। यसमा भीमख्वाल काजी पनि परे।

तिनै ताका भादगाउँ र लमजुङको घा हुनाले गोरखालीले भादगाउँसित मिली गोरखा र भादगाउँका लश्करले नालदुममा आक्रमण गरे। घमासान लडाई भई शाके १६३८ साल भाद्रको १७ दिन जाँदा नालदुम विजय भयो र महादेवपोखरीमा गोरखालीको किल्ला रह्यो। राजा जयप्रकाश मल्ललाई "भादगाउँ गोरखासित मिलेछ, अब त मलाई नेपाल थाम्न पनि मुश्किल भयो" भन्ने चिन्तना पऱ्यो। त्यसै अवस्थामा चौबीसी एकठ्ठा भई गोरखा हान्दछन् भन्ने खबर आउँदा यसै बखतमा मैले नालदुम उकास्नुपर्छ भन्ने जयप्रकाशले विचार गरे। अनि भादगाउँले राजालाई एक पत्र लेखे त्यसको सारांश यस्तो छ:– "गोरखा तिमीसित मिलेको भए किल्ला तिमीलाई छोडिदिन्थ्यो। गोरखालीहरू लोलोपोतो गरी कार्यसिद्ध गर्न खोज्दछन्। आँखा भए हामी तीनै राजाले एकचित्त गरी मिलेर गोरखा-

लाई हटाउनुपर्छ । गोरखामाथि चौबीसीले चढाउ गर्न खोजेका छन् भन्ने खबर सुनिन्छ । अवसर यही हो, मौका चुकेपछि कार्यसिद्ध हुँदैन । आफ्नो नालदुम उकास्नालाई चतुराइं गर्छ भनौला, त्यो जगा वैरीको हात परेपछि भादगाउँ र त्यसदेखि पूर्वका राज्यलाई बिग्रन कति बेर लाग्ला आफै बिचार गर र बुझौला ।" यस खबरले भादगाउँले राजाको चित्त बुझ्यो । त्यसपछि तीनै राजा मिली बाह्र पन्ध्र हजार लश्कर नालदुम महादेव पोखरी हान्न पठाए । द्वुवै ठाउँमा ठूलो लड़ाईं भयो । चौतरिया जहांगीर र अलिकति लश्कर खती भए । "नेपालको लश्कर धेरै आयो, थाम्न सकिएन" भनी सरदार मनु शाही र बाँकी रहेका लश्कर उंकी नालदुमको किल्ला छोडेर फर्के । महादेव-पोखरीमा पनि ठूलो लडाईं हुँदा नजीकी देहत्कृषि पाध्या र अलिकति लश्कर परे । आशा भंडारीले आफूसितको बाँकी लश्कर लिई फर्के । यस खबरले महाराजका मनमा पूर्व-तर्फको ढोका बन्द भयो भन्ने ठूलो अपशोच पऱ्यो ।

"यस्ता तरहले लडाईं हुँदैन । अब नेपालको लश्कर काट्न दहचोकतिर लाग्नुपऱ्यो" भन्ने महाराजबाट मन्त्रणा गरी दहचोक हान्ने उद्योग हुन लाग्यो । "दहचोक भनेको नेपालको शिर हो । त्यो खाएपछि आधा नेपाल खाएं" भन्ने विचार गरी महाराजबाट त्यस कामलाई काजी तुला-राम पाँडे, सरदार मनु शाही, सरदार शक्तिवल्लभ जोशी, जेठाबूढा बलिवन्त, नजीकी बांगे बस्नेत, नजीकी भोटे खत्री, नजीकी वीरभद्र बस्नेत, नजीकी हरिवंश पाध्या अधिकारी र जो चाहिने लश्कर समेत खटिए । उनीहरूले ठूलो लडाईं गरेर दहचोक फत्य गरी त्यहाँको बन्दोबस्तका निति नजीकी हरिवंश पाध्या अधिकारीलाई मुखत्यार गरेर चाहिंदो लश्कर राखी अरू भारदारहरू फर्केर नवकोट पुगे । दहचोक अंबल भएकोले महाराजबाट अब त निश्चय नेपाल खान्छु भन्ने मनमा दृढ गरी नालदुम उकास्नाका लागि चौतरिया महोद्दामकीर्ति शाहप्रभृति चौतरिया, कालु पांडेप्रभृति सरदार, जेठाबूढा, नजीकी, द्वारे, थरघर र उमराउप्रभृति चाहिंदा भारदार र लश्करलाई आफ्नै बाहुलीबाट टीका दिई बिदा गरे । उनीहरूले गई ठूलो लडाईं गर्दा गोरखाको जित भयो । चाहिंदो लश्कर दिई साहिलालाई कुरुवा राखेर अरू लश्कर फर्की नवकोट पुगे ।

तिनै ताका काठमाडौंमा मन्त्रीहरूले खेल गरी दयावती रानीलाई राजाले तिम्रो नाक काटी निकाल्न आँटेको छ भनी उठाएर छोरा ज्योतिप्रकाशलाई गादीमा राख्ने उद्योग गर्न लागे । उता गोरखाका महाराजलाई भक्तपुरमा बोलाई साँखु, चाँगु दखल गर्न लगाए । अनि राजा जयप्रकाश मल्ल आफैं फौज लिई लडाईं गर्न जाँदा पनि हटाउन सकेनन् । त्यसपछि पाटनसंग मदत लिई लडाईं गर्दा गोरखाली सिपाही सय छबीस समाती सास्ती गरी मारे र हटाए । त्यसै वेला मन्त्रीहरूले खेल गरी ज्योतिप्रकाश मल्ललाई गादीमा राखे । छोरा गादीमा बसेपछि राजा जयप्रकाश मल्ल मन्त्रीका डरले गर्दा कहिले कहीं र कहिले कहीं लुके । आखिर चार वर्ष बितेपछि गुह्येश्वरीबाट खड्ग दान पाई त्यसैका प्रभावले दुष्टहरू मारेर राज्यभोग गरेका थिए । गोरखा महाराजबाट नालदुम दखल गरेपछि जयप्रकाशले काजी चिकढी मास्केलाई खटाई लडाईं गर्दा नालदुम फेरि जयप्रकाशको भयो । शाके १६७६ श्रावणका २१ दिन जाँदा गुरु वारका दिन गतघटी ३५ को साइत गराई गोर-खामहाराजबाट वीरभद्र थापालाई अग्रसर गरी जयप्रकाशका फौजसंग लडाईंमा जितेर आफूस गरे ।

उता पश्चिमतिर संपूर्ण बाईसी, चौबीसी र गोरखा-समेतले महेलको रूख गाडी होरी खेल्थे । पर्वते राजाले मात्र एकछत्रे चीर गाडी होरी गर्ने गर्थे । अरू कुनै राजाले एकछत्रे चीर गाडेको भने त्यस्तो खबर सुन्नेबित्तिकै लश्कर लिएर गई चीर च्यातेर ल्याउँथे । त्यो कुरा गोरखामहा-राजबाट सुन्दा "लौ च्यातोस् पर्वतेराजाले चीर ।" भनी तीनछत्रे चीर गाडेर होरी गरे । यस्तो खबर पर्वते राजाले सुन्दा चीर च्यात्ने मनसुवा त गरेथे तर बीचमा लमजुङे राजा हुनाले आउन पाएनन् र चीरको कुरा आफ्नो मनैमा राखे । अनि पर्वते राजाले "नालदुम दहचोक एकलौटी गरी खाएपछि नेपाल पनि अवश्य एकौटी खानेछ । त्यस वेला बाईसी चौबीसी कोही रहनेछैनन् । अब गोरखालाई बढ्न दिनु हुँदैन" भनी लमजुङलाई झल्को देखाएर प्रतीत पारे । लमजुङलाई अघि लगाएर पर्वतेराजा सिंहानचोक हान्न आए । त्यस खबरको अर्जी आयो र बन्दूक हान्ने खानखवा-सलाई पहिले गढ थाम्न पठाए । चौतरिया कीर्तिमहोद्दाम शाह, काजी कालु पांडे, सल्यानी द्वारे, बले पांडे, अम्बर पांडे, थरघर तथा उमराउहरू नवकोटबाट सिरानचोकमा लडाईं गर्नाका निति खटिए । उनीहरू र गोरखामा भएका लश्करमध्ये गोरखा थाम्न आवश्यक मात्र बाँकी राखी

काजी रुद्र शाहले फौज लिई जाँदा सिरानचोकमा ठूलो संग्राम पऱ्यो । त्यसमा वैरीका धेरै लश्कर खती भए । त्यहाँ खानालाई कठिन पर्दा रुद्र शाहकी रानीले एघार भारी चिउरा र खुदोसमेत आफ्ना लश्करलाई बोकाई छोप्राकसम्म लगी बाँडिदिइन् र लश्करले खान पाए । यस लड़ाईमा सल्ल्यानी अम्बर पांडे, बले द्वारेप्रभृति धेरै वीर खती भए । जित गोरखाको भयो र सरदार दलभंजनबाहेक लमजुङका महीधरसमेत अरू सबै चौबीसीलाई बिसे नगर्चीको धोती टांगी धोतीमनि छिराए । शाके १६७७ साल श्रावण चतुर्दशीका दिन १८ घड़ी दिन चढ्दा सिरानचोक जिती चौबीसीहरूलाई हटाए ।

महाराजबाट अब पूर्वतर्फ बढ्ने मनसुवा गरी सबै मन्त्रीहरूसित सल्लाह लिदा पूर्वतिर हान्न तं जा भनी कालु पांडेलाई हुकुम भयो । उनले लमजुङ भड्क्ला, म जान्न भनी विन्ति गरे । महाराजबाट "तैंले जानैपर्छ" भन्ने हुकुम भयो र त्यसमुताबिक जान तयार भए । त्यसै बेला लमजुङे सरदार महीमान खवासले "हिजोको घाबन्दोबस्त रहेन । अब लमजुङे राजाको र हजुरको घाबन्दोबस्त हजुरै जान्नुहोस् । सिन्धुपूर्व गोरखाली बढ्यो भने तं आएस् भन्ने हाम्रा महाराजको हुकुम छ । तदर्थ म त जान्छु" भनी बिदा भएर महीमान भड्की परसम्म पुगे । अनि महाराजबाट काजी कालु पांडेलाई डाकी "पूर्वतर्फ नबढी मेरो चित्तले भने मानेन । महीमान फर्केर गयो । अब लमजुङ उठ्छ कि कसो हो ?" भन्ने हुकुम भयो । "त्यस्तै पर्ला भनी मैले अघिनै विन्ति गरेथें । अब हजुरबाट आंटिबक्सेको काम पनि पुग्ने र लमजुङे को मुखबुजो पनि लाग्ने पाठ गर्नुपऱ्यो । अर्थात् मलाई खोसी रुद्र शाहीलाई कजाइं बक्सिएर पूर्वतर्फको काजलाई पठाइबक्सियोस् । म ढाक्रे भई लमजुङसंग घा गर्न जाउँला ।" भनी कालु पांडेले बिन्ति गरे । राजनीतिको दाउपेच चल्दा कालु पांडे खोसिए र रुद्र शाही काजी भए । ढाक्रे भएका कालु पांडे महीमानलाई लिई घा गर्न लमजुङ गए । काजी रुद्र शाही पनि काजी दलजित शाही, सरदार बली पन्त, जेठाबूढा जया बानियाँ, रणे बानियाँ, नजीकी वीरभद्र बस्नेत, बांगे बस्नेत, नजीकी बीजे खत्री, नजीकी भोटु पन्तप्रभृति थरहरू उमराउ र लश्कर लिई पूर्वतर्फ हान्न गए । शक्तिबल्लभ जोशीलाई लामुडाँडाको तैनाथ दिदा उनले देवरालीको ठाना कुहे । नवकोटमा महाराजले समुद्र निलेको स्वप्न देख्दा नेपाल अवश्य निलें भन्ने मनमा पऱ्यो । भलो स्वप्न सत्पात्रलाई कहनुपर्छ भन्ने विचार गरी जागा हुनेबित्तिकै पुरोहित रामकृष्ण जोशीलाई डाकी स्वप्न कहे । "जलको स्वप्न देखेको त वातरोग हुन्छ, तदर्थ केही अवश्य गर्नुपर्छ" भनी उनले विन्ति गरे । आफ्नो मनको आशयको फल एउटा र पुरोहितले बताएको फल अर्कै भई फरक पर्दा चित्त प्रसन्न नभई पुरोहितदेखि साह्रै रिसानी भयो । अनि ढाल तरवार बाँधेर ठाना कुही बसेका शक्तिवल्लभ जोशीलाई झिकाई स्वप्न बताए । "यो स्वप्न देखेको होइन, हजुरबाट नेपालको तीन तखत निलिबक्सेको हो" भनी उनले विन्ति गरे । यसबाट महाराज खुशी भई "पुरोहितमाफिकका ब्राह्मण त यस्ता पो हुन्छन्" भन्ने हुकुम भयो । उनलाई ढालतरवार बाँधेको प्रायश्चित गराई पुरोहित्याइं दिइयो । बाली नपुगी खोसिए भनी रामकृष्ण जोशीलाई बाली खर्च दिइयो ।

यिनै ताका काशीबाट जयमंगल पण्डित आई आशीर्वाद चढाए । सिद्धसंग भेट गराउने यिनै हुन् भनी बहुत आदरभाउ राखी "पण्डितजी, नेपाल सर गर्न सकुंला कि सकोइन?" भन्ने हुकुम भयो । "हजुरलाई सिद्धले दिनुभएको छ, यसमा कत्ति सन्देह छैन । नेपाल तीन तखतको त के कुरा अरू पनि हजुरबाट जहांसंम मनसुवा गर्नुहुन्छ त्यहांसंम फत्य हुनेछ" भनी उनले विन्ति गरे । यसबाट महाराज खूब खुशी भई असल साइतमा पण्डितजीलाई गुरु तुल्याए ।

त्यसै समयतिर जेठा महारानीले मकवनपुरबाट पठाएको अर्जी आइपुग्यो "तकसीर त भाइको र कनकसिंह बानियांको हो । मेरो त केही तकसीर छैन ।" यस किसिमको अर्जी आउँदा अघि साहेब दिग्बन्धन सेन र कनकसिंह बानियांका कर्तव्यले डोला अड्काएका बखतमा अर्की रानी विवाह गरी उतातिर साहेबज्यू पैदा भएपछि मात्र तिमीलाई लिन पठाउँला भनी सुनाएको रहेछ । सो कुरा संझी साहेबज्यू प्रहार्पसिंह र पाउरखवारीमा चौतरिया, काजी, भैंभारदार, थरघर गैह्रलाई पठाए । साहेबज्यूलगायतले उहाँ गई डोला मागे । मकवानपुरे राजाले अब त गोरखा-महाराजको जहांतहां तरवार बजिसकेको छ, अब पनि यिनीसंग विरोध गरे मकवानपुरको ढुंगालाई अवश्य सहनेछैनन् भन्ने विचार गरे । अनि पालकी, हात्ती, आशागुर्जा, चौरी, पंखा, मुर्चल, सोठालगायत गैह्र असबाफ एक प्रति मैयांलाई र एक प्रति महाराजजाई गरी दुइ दुइ प्रति बडो

संमानपूर्वक चढाई सुसाइतमा डोलालाई बिदा गरे । ती असवाफ लिई साहेबज्यूका साथमा जेठा महारानीको सवारी नवकोट पुग्यो । अघि नभएको असवाफ र हात्तीसमेत साथमा लिई महारानीले दर्शन गर्दा विदेशको बादशाही चाल हाम्रा दरवारमा ल्याइन् भनी महाराजको चित्त बहुतै खुशी भयो । महारानीलाई जागीर र चौतरिया मान-समेत मिल्यो ।

त्यसपछि धेरै भयो नेपाल लिने कार्य सिद्ध भएन । तसर्थ त्यहांका मानिसहरूसंग सलतनत गर्नुपऱ्यो भन्ने ठानी घा गर्ने छलले काजी तुलाराम पांडे, जेठाबूढा बली पन्त, जयकृष्ण थापा, देवराज कटुवाल, रणजित थापा र थरघर-हरूसमेतलाई काठमाडौं पठाए । उनीहरू काठमाडौं पुगेर त्यहांका राजा र भारदारहरूसंग घाको कुलक देखाएर मुलाकात गरी डेरामा फर्के । भित्री संक्षेपसंग आफू जुन कामले आएका थिए त्यो काम जुन जुन मानिसबाट पुग्ने जस्तो ठान्दथे ती ती मानिससंग भेटघाट गरी आफ्ना मत-लबको कुरा प्रकाश गर्दथे । त्यस्तैमा एउटा मानिससित मोरखाका काजीले त्यस्तो कुरा गरेकामा उसलाई मन नपर्दा राजा जयप्रकाशसंग गई भनेछ । राजाले बुझ्दा अरू एकदुइ भारदार, सिपाही र महाजनलाई पनि फकाएको कुरा जाहेर भयो । यो काजी घा गर्न आएको रहेनछ, नेपाल बिगार्न आएको पो रहेछ भनी काजी तुलाराम पांडे र उनसंग आएका अरू मानिसलाई समेत कसैलाई नेल ठोकी र कसैलाई त्यसै नजरबन्दीमा राखी थुने । यिनीहरूले गरेको कामकुरा सबै विस्तारसंग प्रकाश हुंदा राजा जय-प्रकाश मल्लले मन्त्रीहरूसंग काजीका साथमा सबै मानिस मार्नुपर्छ भनी गरेको सल्लाह कुनै इष्टबाट काजीहरूले थाहा पाउंदा काजीका साथमा रहेका पांच सात जना भागे । यो खबर जयप्रकाशले सुनेपछि जो भएका मानिस चांडो मार्नू भन्ने हुकुम दिए । ठूला भैरवका स्थानमा मानिसहरू लगी कानमा बत्ती राखेर मनाउंदा फटफटाई पर्स्यो भनी देव-राज कटुवाल र रणजित थापालाई काटे । ती दुइ जनाका हातहतियार मूलचोकमा ल्याइ टाँसे । जयकृष्ण थापा फट-फटाएन र यो त पर्सेन भनी थुन्न लैजांदा समातने मानिस-लाई हुत्याएर आफू ढोकाको ढलमा फाल हाली भित्रभित्रै-बाट विष्णुमती निस्केर जीउ बचाइ काहुलेठानाका आफ्ना लश्करमा मिल्न गए । जेठाबूढा बली पन्तलाई यो त ब्राह्मण हो मार्नु छैन भनी नेल ठोकी लक्ष्मीपुरमा राखे । काजी तुलाराम पांडेलाई काट्न खोज्दा नेपालका काजी ज्यूधनले "यो ठूलो मानिस हो, यसलाई मारी हजुरलाई नफा छैन । बरु यसबाट काम लिए गोरखालाई हटाउन सकिएला" भनी विन्ति गर्दा जयप्रकाशले मंजूर गरे । अनि तलेजूका स्थानमा लगी "यहांको काजी होउला, गृहिणी ठिकाउ" भनी धर्मकबूल गराए । त्यसपछि यी काजी राजा-कहां बराबर जानुआउनु गर्न लागे । यसरी महीना डेढ-महीना बित्यो । राजा उनीदेखि खुशी नै थिए । "परिवार ठिकाउंला भन्ने तेरो करार थियो । तेरा परिवार अहिले-सम किन आएनन् ?" भनी हुकुम हुंदा "अर्का राजाका तावेदारीमा परेका मानिस हुनाले भागी लुकी आउनुपर्छ, आफूले भनेका वेलामा कहां आइपुग्नन् र ? चांडो ढिलो मात्र हो अवश्य आइपुग्छन्" भनी मुखले टालो मार्दै थिए । राजाले साह्रै च्याप्दा अब यसै चुप लागिरहे त यस राजाले बिगार गर्ला भनी पाटनका काजी धनवन्तसित कुरा मिलाई एक दिन रातका बीचमा पाटन पुगेर धनवन्तसित मुलाकात गरी मितेरी लगाएर रातैमा फर्के । राजा जय-प्रकाशले फेरि "परिवार ल्याउंदैनौं ?" भनी कुनसारो च्याप्दा अब मैले यहां बस्नु मुनासिब छैन, जानैपर्छ भनी तुलाराम पांडे रातारात गरी पाटन पुगे । त्यहां धनवन्त काजीसित भेटी कुराकानी गर्दा काजी धनवन्तले रातारात गरेरै नालदुमसंम पुऱ्याउन पठाईदिंदा काजी तुलाराम पांडेले आफ्नो लश्करमा सामेल भई त्यताबाट नवकोट पुगेर महाराजसित सब हालसुरत विन्ति गरे । यसबाट महाराजलाई खूब आनन्द भयो ।

यता बली पन्तलाई नेल ठोकेका व्यथाले साह्रै दबा-उंदा "तं पशुपति जान्छस् कि अन्त जान्छस् ?" भनी जय-प्रकाशले सोधे । "म अन्त जान्न, बिदा दिनुहुन्छ भने हाम्रा महाराजकहाँ जान्छु" भनी उनले भने । अनि "यो मर्न लागेका ब्राह्मणले के गर्छ र ?" भनी छाडिदिए । बली पन्त नवकोटमा महाराजको दर्शन गर्न जांदा बेलकोटमा पुगेपछि बाटैमा मरे । त्यसपछि गोरखामहाराजबाट नेपाल-का काजीहरूलाई हात लिने मनसुवा गरेकै बखतमा राजा जयप्रकाश मल्लले आफ्ना चाकर रगरकोटी दुइ जनालाई चाकरी गर्न पठाई उनका हातबाट पाटनका काजी कालि-दासलाई मराए ।

तिनै ताका मध्येसबाट आएका विष्णुदत्त ब्रह्मचारीले

राजाका आज्ञाले वैष्णवीपीठमा पुरश्चरण शुरु गरे। स्थापना गरेको सिद्धमोहनी कलश उठाई ल्याएर त्यसैका प्रभावले तेरो कार्य सिद्ध हुन्छ भने सिद्ध हुने, सिद्ध हुँदैन भने सिद्ध नहुने यस्तो सिद्धवाणी भएको वंबहालको बांडालाई नवकोटको धामीले बोलेको पुगे कैं पुग्ने हुँदा दिनदिन सबैले त्यसलाई देवतालाई कैं मानेका थिए। त्यसबाट उ बहुत मत्त भई जिउंदो मत्स्येन्द्रनाथ हुँ भनी उहाँका शिरको छत्र लिन जाँदा त्यसलाई पत्की मारे।

उता महाराज पृथ्वीनारायण शाहले नेपालका काजी र भलामानिसहरूलाई उनीहरूले लेखेको चिठीको उत्तर लेखे कैं ठलक पारी "तैंले यस मतलबको चिठी पठाइछस्। तैंले भनेका कामकुरामा म लागेकै छु। दुइ दिन विस्तार भयो भनी नहडबडाएस्। तेरो पीछा पनि मैले लिएकै छु। त्यो काम अवश्य गरी पठाउँला" भन्ने ठलकको लालमोहर चिठी काजीहरूलाई पठाएको भए पनि राजा जयप्रकाश मल्लले फेला पार्ने गरी पठाउने गर्थे। त्यस्तो चिठी राजा जयप्रकाश मल्लले फेला पारी आफ्ना काजीहरूलाई बोलाएर "तिमीहरू त मैले दिएका काजी पो हौ! अहिले निमक छोडी गोरखाका राजासित मिलेर हाम्रो बिगार गर्न दोहरा चिठी हिंडाउंदा रहेछौ" भनी ठपारे। "हामीहरूले गोरखालाई चिठी लेखेकै छैन" भनी काजीहरूले विन्ति गरे। राजा जयप्रकाश मल्ल ठन् रिसाई गोरखाबाट आएको चिठी देखाएर आफ्ना काजीहरूलाई विवेक विचारै नपुऱ्याई मारे। त्यो खबर गोरखा महाराजकहाँ पुग्यो। अनि अर्को चिठी जयप्रकाशकी महतारी कुमुदिनी रानीलाई "तपाई मेरो पनि महतारी हुनुहुन्छ। तपाईबाट छोराले त्यस्तो डबल गर्न लागेको देख्दा मन नपरी मलाई चिठी लेख्नुभएछ। तपाईको म पनि छोरोनै हुँ। दुइ दिन विस्तार भयो भनी नहडबडाउनुहोला। तपाईले लेख्नुभएको काम कुरा म अवश्य गर्नेछु" भनी लेखेर राजा जयप्रकाश मल्लका हातमा पर्ने गरी पठाए। त्यो चिठी पनि फेला पार्दा जयप्रकाशले आफ्नी महतारीमाथि बहुतै रिस गरी "तपाईले पनि मेरो भलो नहेर्ने भएपछि अरू कसले मेरो भलो हेर्ला?" भनी महतारीसित पनि उनको चित्त टुट्यो।

तिनै ताका जयप्रकाश मल्लले बेलकोट थानसिङका जैसीहरूसित "साहेबज्यू प्रतापसिंहलाई शिकार खेलाउने बहानाले चिसापानीका लेकमा बनेल धेरै पाइन्छन् भनी तिमीहरूले ल्याउनू। त्यस जंगलमा हजार बाह्र सय भोटे र दुइ तीन सय खस मगर सिपाहीलाई लुकाई राखौंला। तिमीहरूले पक्राइदिनू" भनी गठ बांधेका थिए। तिनीहरूले गएर साहेबज्यूलाई मच्चाई शिकार खेलाउन भनी शिवभक्तका पौवासंग ल्याएका थिए। त्यसै अवस्थामा पाटनमा आपस्तसित भेट गर्ने छलले चेवाचर्चा गर्न पठाएका गोरखाली यज्ञेश्वर जैसी र शिवानन्द कोइरालालाई त्यहाँका धनवन्त काजीले "तिमीहरू किन यहाँ गल्लीमा डुलिरहन्छौ? तिम्रा साहेबज्यूलाई शिकारका छलले चिसापानीका जंगलमा ल्याई पक्रनाका निंति हजार बाह्र सय भोटे र दुइ तीन सय खस मगरले हामी साहेबज्यूलाई ल्याउँला भनी जगन पांडेप्रभृति बेलकोट, थानसिङ, नवकोटका जैसीहरूसमेतले गठ गरी गएका छन्। त्यो कुरा भयो भने पछि तिमीहरूले त्रिशूलगंगा तर्नुपर्नेछैन। हामी भनेका इष्टघर हौं, बखतमा देखाइदिएका छौं। चांडो गई साहेबज्यूको संभार गर" भने। उनीहरूले टोपी छिकेर काखीमा च्यापी नेवारको भेष गरेर रातारात दहचोकमा महाराजका हजुरमा पुगी सब हाल विस्तार गरे। महाराजबाट रातारात मानिस खटिए। शिकारमा सबारी हुने अघिल्ला दिन शिवभक्तले बनाएका सत्तलमा साहेबज्यूको क्याम्प थियो। खटिएका मानिसहरू उहाँ पुगी "हजुरमाथि दगा गरी नेपालबाट जैसीहरू आएका रहेछन्। अब चांडो नवकोटतर्फ सवारी होओस् भन्ने बुबाज्यूको हुकुम भएको छ" भनी विन्ति गरे। उत्तिखेरि साहेबज्यूको सवारी महाराजकहाँ भयो। "तिमीलाई चिसापानीका जंगलमा धेरै बनेल छन् भनी मच्चाई लैजाने को हो?" भनी महाराजबाट हुकुम भयो। "जगन पांडे जैसीले भनेको हो" भन्ने उत्तर दिंदा उत्तिखेरि उसलाई पत्की केरकार गरियो। उ बोलेन र खुर्सानीको धूप दिई कोर्रासमेत हान्दा "म मात्रै हुँ र? म जस्ता मतियार आठ जना छन्" भनी अरू थानसिङ बेलकोट र नवकोटका जैसीहरूलाई समेत पोल्यो। उनीहरूलाई पनि पत्की सास्ती सासना गर्दा एउटा कायल भयो, अरू सात जनाले "हाम्रो कसूर छैन, न्याय होओस्" भनी विन्ति गरे। न्याय हाल्दा सातै जनाले हारे। एक जनाका हातमा न्याय पसेका दस बाह्र घडीपछि फोको उठेछ र आफैले छुरी धसी मऱ्यो। बाँकी छ जनाले "राजा जयप्रकाश मल्लले साहेबज्यूलाई पक्रायौ भने तिम्रा भएका बिर्ताको दोबर दिउँला भनी लोभ देखाएका हुनाले हामीले चिसा-

पानीका वनमा फौज लुकाएर यहाँ साहेबज्यूलाई लिन आएका हौं" भनी कायल भए । अनि गाथगादीसम्बन्धी विराम गर्नेलाई राख्नुहुन्न भनी आठै जनालाई मृत्युदण्ड दिए । तिनीहरूको बिर्ता घरखेत सबै सर्वस्व हरण भयो । **"अबउप्रान्त जसलाई कसैले पाउलागी नगर्नू । यिनीहरूले सिपाहीसित दोहोरो सलाम गर्नू । यिनीहरूले उपाध्याय ब्राह्मणलाई जडौ गर्नू । यिनीहरूले स्वाहा स्वधा पनि नगर्नू'** भनी जैसीहरूको निति बन्देज बाँधियो ।

त्यसपछि गोरखा र भादगाउँ मिली चाँगु हान्न गएका बखतमा राजा जयप्रकाश मल्लले पाटनसित मिली धेरै लश्कर जम्मा गरेर सिन्धु सिपातर्फबाट आफ्नो काठमाडौंको लश्कर भिडाई लडाई चलिरहेका अवस्थामा पछाडिबाट पाटनको लश्करले छोपी हानमार गर्दा लडाई बिग्रियो । गोरखातर्फका शिवराम बस्नेतसमेत धेरै मानिस खती भए । अनि पृथ्वीनारायण शाह भादगाउँका राजा रणजित् मल्लकहाँ गई एक वर्षसम्म बसे । त्यसै बखत जयप्रकाश मल्लले रणजित् मल्ललाई मानिस पठाई "हाम्रा तीन तखत नेपालमा बहुतै दृष्टि दिने राजा पृथ्वीनारायण शाह तिम्रा हात परेपछि हाम्रै हात परे जस्तो हो । हाम्रो नेपाल थामियो भन्ने मेरा मनमा खातिरजामा परिसक्यो । अब गोरखाका लश्कर त्रिशूलगंगा तार्यौं । हेर, तिमी पुतली भई दीपमा परौला । राजाले बखत छोप्नुपर्छ । बखत आउँछ पर्खदैन । ती बडा छली हुनाले तिमी सक्नेछैनौं । तिनलाई कैद गरी मछेउ पठायौ भने तिनको संभार गर्न मैले जानेको छु । यदि यो कुरा मानेनौ भने परिणागमा तिम्रो हाम्रो राज्य रहनेछैन । तसर्थ सर्वथा पठाइदेऊ" भनी बराबर चिठी लेख्ने गर्थे । रणजित् मल्लले "म ता सूर्यवंशी क्षत्रिय हुँ, मेरो राज्य रहे रहला, गए जाला । आफ्ना कुलमा गाल पारी राज्य त के मेरो जीउ जान्छ भने पनि शरणको मरण गर्दिन । राजा पृथ्वीनारायण शाहलाई तिमीकहाँ सौंपन्न" भनी जवाफ दिई "अब तिमीमाथि दगा हुन लाग्यो, यहाँ नबस । तुरुन्त आफ्ना लश्करमा जाऊ" भनी गोरखा महाराजलाई संक्षेप गरे । महाराज पनि त्यताबाट नवकोट गए ।

त्यसपछि महाराज भादगाउंमा बस्दा पाटनबाट फिकाई राखेकी भित्रिनीलाई क्षयरोग लाग्यो र वैद्यहरूले उपचार गर्दा पनि निको भएन । अनि काशीवास पठाउँदा देवघाटमा तनहुँकोटे राजा त्रिविक्रम सेन पनि उहीं गएका रहेछन् र उनले डोलीको छापन उघारी हेरेर छाडिदिए । डोली काशी पुगेपछि बीचमा राजा त्रिविक्रम सेनले छापन खोली विपर्दा गरेको खबर गोरखामहाराजकहाँ जाहेर भयो । त्यसबाट महाराजलाई म पनि त्यसको विपर्दा गरुंला भन्ने लाग्यो ।

अघि छालिङको कटक राजा रणजित् मल्लले बिगारिदिएका र आफू भादगाउं बस्नुपर्दा कुराका सिलसिलामा मैले होइन, परशुराम थापाले पो त भनेका, साथै नवकोट फर्कन बिदा हुन जांदा पनि मदेखि अनुचित नगरे भनी भनेका, तपाईंको र मेरो विरोध पार्ने परशुराम थापालाई दिनुहोस् भनी भन्दा बुझाई दिएका पनि थिएनन् । त्यस्ता राजा रणजित् मल्ललाई नपत्की भएन भनी रिसाएर काजी कालु पांडेलाई "राजा रणजित् मल्लसित भेट गर्ने छलले उनलाई पक्रनू" भनी अह्राई केही फौजका साथमा बिदा गरे । ती पक्रन जानेहरू पक्रन नसकी त्यसै फर्के । महाराज बहुतै रिसानी भई "किन पक्रन सकेनौ ?" भन्ने हुकुम भयो । "उनका मुलुकमा गई पक्रनालाई हुकुम नभएको र पलांचोकमा भने राजा आउंदै आएनन्, बनेपाबाटै फिरे । कसैले इशारा लिएछन् कि त्यो कुरा हामीलाई थाहा भएन ।" भनी कालु पांडेलगायतले विन्ति गरे ।

उता राजा त्रिविक्रम सेनलाई सिमानासंम ल्याउन को सक्ला ? भनी विचार गर्दा आफ्ना बुबाको र त्रिविक्रम सेनका पनि एकै गुरु भएका गौरेश्वर पण्डितलाई डाकेर बहुत खातिरजामा दिई "राजा त्रिविक्रम सेन हाम्रा बुबाज्यूका पनि मावली हुन् र भाइहरूका पनि मावली हुन् । मेरो नेपालको काज ढिलायो । बीचमा बहुतै खिचोला पर्न लाग्यो । उनीसित अर्ति माग्नु पनि छ, आफ्नो सुखदुःखको कुरा गर्नु पनि छ । सिमानासंम उनलाई ल्याउने काम गर्नुहोओस्" भनी अह्राएर बिदा गरे । पण्डितजीले तनहुं पुगी त्रिविक्रम सेनसित सबै विस्तार गरे । "गुरुज्यू, गोरखाका राजाका बीचमा नपस्नुहोस् । किनभने ती बहुतै छली छन् । मैले उनकी भित्रिनीको डोली हेरेथें, त्यही रिस मनमा लिएर दगा गर्न खोजेका हुन्" भनी सेनले जवाफ दिए । गुरुज्यूले फेरि "ती गोरखाका राजालाई नेपाल चांडो मार्न सकिन भन्ने सुर्ता परिरहेछ । त्यसैले हजुरसित नेपाल चांडो मार्न सक्ने युक्तिबुद्धिको अर्ति मिल्ला कि

भन्ने इच्छा पो गरेका छन् । दंगा गर्नालाइ अवश्य पनि होइन" भनी थपे । "तपाईंले तिनको भेद पाएको रहेनछ, अब तपाईं यस बीचमा नपस्नुहोस्" भनी सेनले भने । "उसोभए म गोरखा जान्छु" भनी गुरु गोरखा पुगेर गोरखामहाराजसित सबै विस्तार गरे । अनि महाराजले "गुरुज्यू, मैले त भेट नगरी भएन । जुन कुराले तपाईंलाई प्रतीत पर्छ सो कुरा म गरिदिन्छु । बुबाका मावली पनि तिनै हुन्, भाइका मावली पनि तिनै हुन् भने मैले कसरी दंगा गरुँला ?" भन्ने हुकुम भयो । आफूलाई जति कुराले प्रतीत पर्ने हो उति कुरा लिई पण्डितजी फेरि तनहुं पुगे । भएको सबै बेलिविस्तार गर्दा तनहुंका राजाका मनमा प्रतीत पऱ्यो । "यस दिन ज्यामीरघाटमा भेट गर्नू । तर दुवैतिरका लश्करले हातहतियार नल्याउनू" भन्ने बन्दोबस्तको अर्जी गोरखामा गयो । पृथ्वीनारायण शाहले भने आफूसंगको फौजका साथमा गई फुजेलटारमा डेरा गरे । तनहुंका राजा त्रि (तिल) विक्रम सेन पनि गंगाको पारिपट्टि आई बसे । गोरखामहाराजले कैफियत गरी "भेट गर्ने ठाउं गंडकीका तीरमा बालुवाभित्र हातहतियार लुकाउनू र भोलिपल्ट रातमा हतियार जस जसले जहां जहां राखेको हुन्छ त्यहां त्यहां गई बस्नू" भनी आफ्ना मानिसलाई हुकुम दिए । बिहान उज्यालो भएपछि लश्करले उर्दीमाफिक सबैरै गई आआफ्ना हतियार लुकाएका ठाउंमा गई बसे । भेट गर्न थर्पुमा दुइ राजाको भेट भयो । कुशलप्रश्न भएपछि "नेपाल कसरी मर्ला ?" भनी गोरखामहाराजबाट सोधनी भयो । परिणाममा आफ्नी भित्रिनीको डोली खोलेर हेऱ्यो भन्ने रिसले कुरो नमिल्ने पाठ गरी थर्पुबाट महाराजले "लौ हान" भन्ने इशारा दिए । गोरखालीहरूले आआफ्ना हातहतियार बालुवाबाट झिकी प्रहार गरे । उर्दीबमोजिम हतियार केही नलिई त्यसै आएका तनहुंका लश्कर धेरै मारिए । आखिर राजा त्रिविक्रम सेनसमेत पक्रिए ।"हाम्रा जनानाको इज्जत लिने तिमी को हौ ?" भनी नेल ठोकेर डोलीमा राखी आफ्नै साथमा गोरखा ल्याए । बाटामा त्रिविक्रम सेनले गौरेश्वर पण्डितसित "गुरु, तपाईंका कृपाधर्मले मेरो यो गति भयो । धन्य तपाईंको धर्म !" भनी झपारे । पण्डितजीले केही जवाफ पनि दिएनन्, बाटामा कसैसित बोल्दा पनि बोलेनन् । गोरखा पुगेपछि महाराजसित गौरेश्वर पण्डितले "महाराज, मलाई धर्म दिई यस्तो काम गर्नु यही हो तपाईंको धर्म ?" भनी विन्ति गरे । विन्ति मलाग्दा उनी धर्ना बसे । त्यसबाट रिसानी भई महाराजबाट "हाम्रो मुलुकमा नबस" भन्ने हुकुम भयो । पण्डितजीका कुलगृहिणीहरू तनहुँ गए । महाराज त्रिविक्रम सेनलाई नवकोटतिर लगे ।

यता भक्तपुरका राजालाई पक्रन नसकेको हुनाले महाराजले लश्कर पठाई ललितपत्तनको फर्पिङ, चितलाङ आदि ग्रामहरू दखल गर्न पठाए । त्यहांका काजी भीमखवालले फौजसाथ गई लडाईं गरेर आफ्नो कायम गरी फर्के । अनि कीर्तिपुरको शिररूप भएको आफ्नो दहचोकमा आई कीर्तिपुर हान्ने बारेमा सल्लाह भयो । सबै भारदारहरूले आआफ्ना चित्तले देखेको कुरा विन्ति गरे । त्यसमा सर्वप्रथम काजी सुरप्रताप शाहले "हाने फुट्छ" भनी विन्ति गरे । काजी कालु पांडेले "अहिले तीन शहरको एक मेल भइरहेको छ, यस वेलामा कीर्तिपुर हान्नु हुंदैन, त्यो अवश्य फुट्दैन । यी अरू सबै केटाकेटी हुन् । कुलानन्द जैसीले दिएका साइतमा हजुरको तरवार जहांसंम परेको छ, त्यहांसंम सबै फत्य भएको छ । आज उनै जैसी पनि साथमा छन् । मोहडा जोरी दहचोकमा हरिवंश बसेको पनि धेरै भयो । यी दुइ जनालाई सोधिबक्सियोस्" भनी विन्ति गरे । महाराजबाट सोधनी हुंदा उनीहरूले विन्ति गरे "अहिले हजुरको दिनदशा पनि उस्तो असल छैन, कीर्तिपुर हान्ने साइत पनि पाइएको छैन । सो कीर्तिपुर हान्ने उद्योग नगरिबक्सियोस् भन्ने बिचार गर्दछु । जहिले असल साइत ठहर्ला उहिले विन्ति चढाउंला र उद्योग गरिबक्सिएला । अहिले अवश्य फुट्दैन" भनी कुलानन्द जैसीले विन्ति गरे । यो कीर्तिपुर नखोलीकन तरवारले मात्र फुट्नेछैन । मैले खोलाउन लागिरहेको छु । हान्ने बेला भएपछि म विन्ति गरी पठाउंला र उसै बखतमा उद्योग गरिबक्सिएला" भनी हरिवंश पाध्याले विन्ति गरे । यसपछि महाराज बहुतै रिसानी भयो र "तिमीहरू दुवै जना कालेका मूतमा बगेका रहेछौ । तंदेखि दोस्रो गोरखादरबारमा अर्को जैसी पनि कोही रहेनछ । हरिवंशदेखि दोस्रो मन्त्री पनि अर्को कोही रहेनछ । हामीले काज गर्दा कसो हुने रहेछ हेर ! तैले साइत नहेरे बालकृष्ण जैसीलाई साइत हेराई मेरो कार्य सिद्ध गरूंला" भन्ने हुकुम भयो । "बालकृष्ण त मेरा हिसाबमा केटाकेटी हो । त्यसले साइत हेर्ला र हजुर काम गरिबक्सिएला ! केटाकेटी आए, गुलेली खेलाए भनें जस्तो होला । कीर्तिपुर अहिले हानेर फुट्दैन" भनी कुलानन्द

जैसीले फेरि विन्ति गरे । यो कुरा महाराजको मन नपर्दा सुरपताप शाहप्रभृति सब भारदारहरूसंग सल्लाह भयो । उनीहरूले "कीर्तिपुर हान्नुहोओस्, फुट्छ" भनी विन्ति गरे । काजी कालु पांडेले फेरि हट्के "महाराज, अहिले तीन शहर एकट्ठा भएको छ । तसर्थ कीर्तिपुर हान्न हुंदैन । हजुरबाट पत्यार गरी मोहडा जोरी बसेका मानिसले पनि सल्लाह दिएनन् ।" यसबाट महाराज क्रुन् रिसानी भयो । कुलानन्द जैसी दिग्दार हुंदा बिदा भई लमजुङतर्फ गए ।

यता नेपालतर्फ गोरखाले कीर्तिपुर हान्न आयो भन्ने खबर पाउंदा "कीर्तिपुर भनेको नेपालको मूड हो । त्यो गोरखालीले लियो भने हामी तीनै राजाको राज्य गयो । उसलाई अघि हामीले दहचोकमा पनि उक्लन नदिनुपर्ने थियो । उस वेला हामीहरू चुकिहाल्यौं । आज फेरि कीर्तिपुर पनि लियो भने त हामी सबैलाई मान्यो । तदर्थ हामी तीनै राजाहरू मिली कीर्तिपुरको गुहार दिन जानुपर्छ" भनी तीनै राजाले मतो बांधी कीर्तिपुरलाई मद्दत दिन गए । काजी कालु पांडेको विन्ति पनि नसुनी गोरखामहाराजबाट बालकृष्ण जैसीलाई साइत हेराउंदा शाके १६७९ जेठका १९ दिन जांदा दशहरा शनि वारका दिन हान्ने साइत लेखी चढाए । त्यस दिन काजी कालु पांडेले "महाराज, अरु पनि म विन्ति गर्छु–कीर्तिपुरका मद्दतलाई तीनै राजाको लश्कर आएको हुनाले हाल कीर्तिपुर बलियो छ । तसर्थ हान्नु ठिक छैन । पछि यी तीन राजालाई फोरी हान्नु बेश हुन्छ" भनी विन्ति गरे । महाराजबाट तैपनि मंजूर नगरी "तंलाई मर्न गाह्रो लाग्यो कि ?" भन्ने हुकुम भय । अनि कालु पांडेले "मैले मरी हजुरको सब्य हुन्छ भने म मर्छु" भनी मुखमा पंचरत्न हालेर जेठा छोरा वंशपांडेलाई हात समातेर लगी महाराजको पीछा पारेर बिदा भई लड्न गए । भाजंखेलमा हाली काजी कालु पाँडेले आपना साथमा रहेका कर लिई कीर्तिपुरमा हमला गर्न खोजे ।

त्यसै वेला राजा जयप्रकाश मल्ल आपना तर्फका फौज लिई टंकेश्वरको बाटाबाट गए । पाटनका राजा विश्वजित् मल्लले गणेशस्थानका बाटाबाट गई भाजंखेल घेरे । भक्तपुरतर्फका लश्करले पाटनबाट कीर्तिपुर जाने मूलबाटो समातेर गई हमला गरे । गोरखाली फौजलाई काठमाडौंतर्फका लश्करले पछाडितिरबाट हान्ने, भादगाउंका लश्करले संमुख परी बीचबाट चढाइ गर्ने र पाटनका लश्करले कीर्तिपुरमा पसी मिच्दै आउने गरी घेरेर सखाप पारे । बलखुदेखि पारि, कीर्तिपुरदेखि मनि बाटाका पोखरीका नजीकमा ठूलो लडाई पऱ्यो । दुबै पक्षका लश्कर घेरै परे तापनि गोरखाका फौजहरू पछाडि, अगाडि र बीचमा गरी तीनतिरबाट हान्ने भै तीन राजाका लश्करका बीचमा पर्दा चार सय जवान ठहरै भए । यस लडाईंमा परेका गोरखाका मुख्य मुख्य सरदारहरूमा काजी कालु पांडे, चामु साहिला, ज्यू खान, लाटा खत्री, सहस्राभ राना, सोटा दनुवार, शिरा जोरावर, रणशूर कार्की, वागसिङ कार्की, पंचसिंह कार्की, नागर भंडारी, उत्तम घर्ती, मणिराज बस्नेत, जेबर शाही, सहदेव मल्ल, यशकर्ण अधिकारी, दावदल अधिकारी, नारायण थापा, विष्णु थापा, नरे थापा, नाथु थापा, मुसे नाऊ, भने भाजू, जुंघे गुरुङ, कृष्णमणि राना, जसु अधिकारी, मुसे ठाकुर, जगधर शाही, बुद्धिकर शाही, अम्बर शाही, शिवदत्त शाही, बनुवा थापा, जबर सेन आदि गोतिया थरघर, उमराउहरू धेरै परे । घायल पनि धेरै भए । यस लडाईंमा श्री बाघभैरव र श्री जयवागीश्वरीको स्वरूप लश्करमा प्रवेश भएको हुनाले देवपाटनका सिपाहीले बाह्र घडीसंम ठूलो लडाई गरी दुइतर्फका लश्करमा मधेसतर्फबाट फिकाई दर्माहा दिएर राखेका नेपालतर्फका नगरकोटी सिपाही र गोरखाका फौज गरी जम्मा बाह्र सय मरेछन् । लडाई बिग्रंदा गोरखामहाराजबाट आपनातर्फका शूरा शूरा काजी, सरदार र उमराउहरू धेरै मरेका हुनाले जीउको संचय गरी भागेर जानुपऱ्यो । पुतवारहरूले धेरै मिहिनेत गर्दा पनि नपुगी जयकृष्ण थापाका पीठमा चढी दहचोकको डांडामा पुगे । यहां थाम्न केही मानिस राखी घाइतेहरूलाई ओसार्दै आफू समेत नवकोटमा गई बसे ।

यता जयप्रकाश मल्लले काजी कालु पांडेको शिर मात्र काटेर लगी उनका ढाल, तरवार र खुंडासमेत बाघभैरवका स्थापना टाँसिदिए । अनि उनले "गोखाका शूरा शूरा सरदारहरू मारिसक्यौं, अब लडाई गर्न आउन को सक्छन् र ?" भनी अहंकार लिए । साथै गोरखालीलाई दपेटा दिनामा लागी ठूलो काममा चुके र कान्तिपुरमा फर्की बढाई गरे । उता गोरखामहाराज पनि काजी कालु पाँडे लगायत शूरा शूरा सरदारहरू लडाईंमा परेका हुनाले ठूलो अपशोच गर्न लागे । त्यस वेला लडाईंको कामै थामी दुइ वर्षसम्म मानिसको तलाशीमा लागी आफ्नो मजबूती गर्न

लागे । त्यसै वेला नेपालबाट अवाले र बोसीहरू फिकाई नवकोटमा नयाँ दरबार बनाएर बसे । रसदले मुश्किल पर्दा कपास लिन जाने नेपालीहरूलाई थुनिराखे । उनीहरूले हुकुम मानेनन् र रूखमा झुन्ड्याइदिए । फेरि लडाई गर्ने सामग्री तयार भएपछि नवकोटका भैरवी आदि देवताहरूका स्थान स्थानमा पूजा, पाठ र पुरश्चरण गराए ।

तिनै ताका ललितपत्तनका राजा विश्वजित् मल्ललाई काजी कालिदासकी छोरी चाकुबाहाले काजीका छोरालाई दिइराखेकी मयजू थकुंलाई स्वास्नी तुल्याएका ईबीले चाकु-बाहालेहरूले मारिदिए । अनि त्यहाँका काजीले केही महीना राजा जयप्रकाश मल्ललाई राजा तुल्याई निकाले । फेरि केही महीना राजा रणजित् मल्ललाई राजा तुल्याई आखिर उनलाई पनि निकालिदिए । पछि फेरि उनै राजा जयप्रकाश मल्ललाई संझाएर लगी राजा गराए । राजा जयप्रकाश मल्लले यी कुल्याहा हुन् भनी पाटनका काजीहरूलाई कुनै निहुँद्वारा मारिदिंदा ललितपत्तनमा राजा काजी दुवै शून्य भए । अनि त्यहाँका सकल प्रजाहरूले संमत गरी अर्जी गरेर गोरखामहाराजलाई "हजुरलाई राजा थाप्छौं" भनी विन्ति गरे । पृथ्वीनारायण शाहले आफ्नो सट्टा छापचिह्न दिई आफ्ना भाइ दलमर्दन शाहलाई पठाए । त्यहाँका प्रजा प्रधानहरूले शाके १६८५ माघ शुदि १५ रोज ६ का दिन ललितपत्तनमा प्रवेश गराई राजा थापे । केही दिनपछि गोरखामहाराजले नून कपास रोके भन्ने निहुँले उनको टीका हरण गरी दलमर्दन शाहलाईनै राजा गराए । वर्ष दिन राज्य गरेपछि उनलाई पनि निकाला गरी तेजनरसिंह मल्ल-लाई राजा थापे ।

कान्तिपुरतर्फ राजा जयप्रकाश मल्लले नगरकोटी सिपाही बनाई तीनै शहरमा लुटाई र चोराई दुनियाँलाई दुःख दिन थाले । उनीहरूलाई दर्माहा दिने निहुँले जयवा-गीश्वरीलगायत ठाउँ ठाउँका देवताहरूका भण्डार खोली धन र गहनाहरू फिकेर बिजाइ गर्न लागे । त्यही अवस्थामा त्यहाँका काजीहरूसंग तिह्रौतिया ब्राह्मणहरूको तकरार पर्दा उनीहरू भागी नवकोटमा पुगे र गोरखामहाराजका पीछामा परी उहीं बसे ।

तिनै ताका पंचलिंग भैरवका स्थानमा भोज खाइरहेका अर्का ज्यापूका अंगमा फेरि कुमारी प्रवेश भई "अब तेरो राज्य रहनेछैन" भनी सराप दिइन् । राजा जयप्रकाशले पश्चात्ताप मानी ती कुमारीलाई खुशी गराउनाका निमित्त ठूलो घर बनाइदिए र इन्द्रजात्रामा रथारोहण गरी प्रतिवर्ष यात्रा गर्ने रीत चलाए । फेरि कंकेश्वरी लुटीदेवीका समी-पमा राजा गुणकामदेवका पालादेखि सिठी षष्ठीसंम एकेक पक्ष भई दुवै पक्षले ढुंगाले हानाहानको खेल गर्ने रीत चलेको थियो । पछि केही वर्ष लोप भए तापनि फेरि चलेको थियो । यी राजाले मात्र लोप गराएकामा देवगणका साहन-वाहन रिसाई कराउँदा फेरि त्यो खेल चलाए । तिन ताका पाटनमा तेजनरसिंह मल्ल राजा भई राजकाज गर्दथे ।

उता गोरखामहाराजबाट फेरि लडाईंको तयारी गरी दुइ वर्षपछि शिवपुरी हान्ने सल्लाह गर्न लमजुङ गएका कुलानन्द जैसीलाई "तिमीले त भन्दै थियौ । बालकृष्ण जैसीले उचाल्दा कट पनि बिग्र्यो, कालु पांडे जस्तो काजी पनि मर्‍यो । अब तिम्रो सल्लाहबेगर म कुनै काम गर्नेछैन । मानिसले गर्दा तिमीसित विरोध पर्‍यो तापनि आफ्नो घर जानी आऊ" भन्ने मोहर गयो । ती जैसीले पनि आई आशीर्वाद चढाए । "हजुरले माया नमारेपछि मैले पनि हजुरको माया किन मार्दथें र ? त्यसैले दर्शन गर्न आइपुगें" भनी विन्ति गरे । "अब नेपाललाई घेरा नदिई भएन । त्यसकारण शिवपुरी हान्ने साइत हेर" भन्ने हुकुम भयो । श्री शाके १६८१ संवत् १८१६ असारको २१ दिन जाँदा रवि वारका अर्धरात्रीमा शिवपुरीमा कीलो गाड्ने साइत आयो । त्यस साइतमा कीलो गाड्नालाई चौतरिया, काजी, सरदार, जेठाबूढा, नजीकी, द्वारे, कपर्दार, थरघर र उमराउ-समेत भएको लश्करलाई बिदा गरे । उनीहरू शिवपुरीमा पुगेपछि ठूलो लडाई हुँदा ठानामा उक्ली बीरु कपर्दारले जेठी तरवार हाने, तर आफू पनि उहीं परे । देब्रे गुरुङले पनि वैरीलाई हान्दा तिघ्रा छटक्कै छिनिने गरी हाने । यस लडाईंमा दुइ चार भलामानिससमेत धेरै लश्कर खती भए । जीत भने गोरखाको भयो ।

त्यसपछि शिवपुरी थाम्नालाई केही लश्कर राखी अरू थप लिएकरले अब पूर्वतर्फ नहानी भएन भनी पलानचोक हान्ने सल्लाह गरे । चौतरिया दलजित् शाह, काजी हर्ष पन्त, कपर्दार भद्र शाही, जेठाबूढा रामकृष्ण कवर, वीरभद्र थापा, नजीकी, द्वारे, थरघर, उमराउ प्रतिमन अधिकारी, असमान अधिकारी र सिंहानचोक कुर्ने बसेका उमराउ भीमसेन थापासमेतलाई फिकाई लश्करका साथ लगाई

गोरखामहाराजबाट बिदा गरियो । पलानचोकमा नेपालको लश्कर पनि घेरैनै बसेको थियो । गोरखाका लश्करले त्यहाँका ठानालाई किस्ता लाग्ने गरेर ठाना हाली बसे । साइतमा वैरीतर्फको ठाना च्यात्न जांदा उमराउ भीमसेन थापा अघि सरी "म बाघ भीमसेन थापा हुँ" भन्दै हांक दिई कुठाउंमा चढेर तरवारले हान्न जांदा कपालमा तरवार र पेटमा गोली लागी उहीं खतम भए । त्यहां ठूलो लडाई हुंदा वैरीतर्फ घेरै खती भए । गोरखालीका केही मात्र नाश भए र जीत गोरखाको भयो । पलानचोक सर भए-पछि काभ्रेकोटमा पनि भादगाउँको लश्कर छ भन्ने सुने । चौतरिया दलजित् शाहप्रभृति सब लश्करले शाके १६८१ माघ ९ गते रोज ६ का दिन काभ्रेकोटमा पुगी घमासान लडाई द्वारा कीलो गाडी काभ्रे सर गरे । चौकोटमा पनि लश्कर छ भन्ने सुन्दा यिनै भारदार र लश्कर गई शाके १६८३ साल ज्येष्ठ शुदि ६ रोज २ का रात्री गतगटी १७ पला ४५ मा कीलो गाडी चौकोट पनि अम्बल गरे । काहुलेठानामा पनि गोरखामहाराजको केही लश्कर थियो । त्यहां नांगो भई सबै लश्कर भात पकाउन लागेका थिए । त्यसै वेला राजा जयप्रकाश मल्लले थापाकाजीलाई फौज-साथ पठाउंदा काजी गई डांका हाने । गोरखातर्फका सबै लश्करले नांगै भई ती लश्करलाई हटाए र काजीलाई पक्री ल्याए । यस कामबाट गोरखामहाराज खूब खुशी भई "अबदेखि तिमीहरूले लडाईमा खटिएदेखि नसकिएसंम चोखो तिहुन पकाई खाजा भनी लुगैसित भात खानू । यसमा प्रायश्चित केही पर्दैन" भन्ने हुकुम भयो । त्यस दिनदेखि खाजाका नाममा चलाएका हुन् । शाके १६८३ पौष मास दिन गत २८ रोज ७ का दिन घटी २१।१ मा कविलासपुर पनि सर भयो ।

तिनै ताका राजा जयप्रकाश मल्लसित मिल्न नसकी जसराम थापा काशी जान खोज्दा दहचोकमा ठाना बसेका हरिवंश पाध्याले "यो नेपालको भलामानिस हो । यसलाई जान दिनु हुंदैन" भनी छेके । अनि महाराजलाई अर्जी लेखे । साथै जसराम थापाले पनि वीरभद्रलाई चिठी लेखे । अर्जी र चिठी दुबै पुगी हेर्दा महाराज खुशी भई "जसराम थापालाई छेक्ने काम बढिया गरिछस् । उसलाई यहां पठाइदे" भन्ने अर्जीको उत्तरा पठाए । त्यसअनुसार जसराम थापा नवकोट पुगेपछि खातिरजामा दिई राखे । अनि थापाले "महाराज, विनामकवानपुर नमरी नेपाल मर्नेछैन" भनी विन्ति गरे । यसले बढिया विन्ति गऱ्यो भन्ने परी भैभारदारहरूसित सल्लाह गरेर त्यस थापालाई थाम्नाका निति तुलाराम पांडेकी छोरी डम्बर थापाका छोरालाई विवाह गरिदिएर त्यस सम्बन्धले आफ्नो तुल्याई जसराम थापालाई थामे ।

अब आयो मकवानपुर हान्ने कुरा । उसलाई हान्न कुन कुराले उससंग तकरार गर्ने हो भनी सल्लाह हुंदा "नवलखी हीराको हार, एकदन्ते लक्ष्मीप्रसाद हात्ती, नवकुंजर देवी-प्रसाद हात्ती र ठूलो रत्नमालासमेत उनीसंग भएको हुनाले देऊ भनी मागौं । दिए भने बढियै भयो, दिएनन् भने त्यसैका निहुंले अर्घेलो गरी हानौला" भन्ने सल्लाह भयो । त्यस कामका निति थरघर भलामानिस खटिए । ती मानिस गई राजा दिग्बन्धन सेनसंग कुरा गर्दा कनकसिंह बानियांले कुरा नामंजूर गरी जबाफ दिए । त्यो खबर आउँदा महाराज रिसानी भई मकवानपुर हान्नालाई फौज पठाए— चौतरिया कीर्तिमहोद्दाम शाह, चौतरिया दलमर्दन शाह, काजी दलजित् शाह, काजी सुरप्रताप शाह, काजी वंशराज पांडे, कुलानन्द जैसी, केदारसिंह बस्नेत, अभिमानसिंह बस्नेत, नन्दु सरदारप्रभृति जेठाबूढा, नजीकी, थरघर र उमराउसमेत सबै खटिए । फौजका साथमा यी भारदारहरू गई शाके १६८४ संवत् १८१९ भाद्र महीनाको ९ दिन जांदा शुक्र वारका दिन मकवानपुरमा ठाना हाले । भोलि-पल्ट शनैश्चर वारका दिन २१ घडीसंम ठूलो लडाई भयो । गोरखाली घेरै घाइते हुंदा पचास साठी जना मात्र बाँकी ठहरे । मकवानपुरका तीन चार सय मानिस ठहरै मरे । बानियां र राजा भागी हरिहरपुर पुगे । मकवानपुर जित भयो । साथै सात सय चापवाला बन्दूक र खजानासमेत हात लाग्यो ।

त्यसपछि राजा, रानी, बानियां र काजीहरू बाँकी रहेको लश्कर र हात्तीसमेत लिई हरिहरपुर गएको देखी त्यहाँको संभार गर्नालाई नन्दुलाई राखी अरू फौज र भारदारहरूसमेत हरिहरपुर पुगे । शाके १६८४ आश्विन २२ दिन जांदा सोम वारका राती २८ घडी १० पलामा हरिहरपुरमा हमला गरे । ठूलो लडाई हुंदा मकवानपुरका चार पांच सय मानिस मारी हरिहरपुर सर गरे । रानी र साहेब पक्रिए । राजमाला, हतिनी (ढोई) र लक्ष्मीप्रसाद हात्ती फेला पारे । राजा र बानियां भने भागे । यो खबर

जाहेर हुंदा "फेला पार्नुपर्ने मानिस उम्किहालेछ, खोजी पत्ता लगाई पक्रनू" भन्ने हुकुम भई गयो। बांगे बस्नेतले "ढोईले हात्ती पक्रन्छ। रानी र साहेब पक्रिएपछि राजा कहीं जांदैनन्" भनी विन्ति गरे। "रानीका वशको राजा कहां देखिस्?" भनी रिसानी भयो। भोलिपल्ट राजा दिग्बन्धन सेन देवीप्रसाद हात्तीमा चढी छोरा र रानीका मायाले गोरखाली लश्करमा सामेल हुन आए। सोही खवरको अर्जी आयो र महाराज खुशी भई बांगेले भने जस्तो भयो" भन्ने हुकुम भयो। बांगेदेखि खूब खुशी पनि भए। त्यसपछि मकवानपुरका राजालाई नवकोटमा पुऱ्याई अघि आफूलाई हरिहरपुरमा दुःख दिएको संझेर कैद गरे। यस्ता प्रकारले मकवानपुर पनि सर भयो।

अब तिमाल र सिंधुली फत्य भयो भने नेपाललाई गिर्दा पुग्यो भनी मन्त्रीवर्गसित सल्लाह गरी तिमाल हान्न भनी सरदार दलजित् शाह, काजी वंशराज पांडे, जीव शाह, रुद्र शाह, जेठाबूढा रामकृष्णप्रभृति, नजीकी, द्वारे, थरघर र भलामानिससमेतको फौज खटियो। उनीहरूले गई तिमाल हान्दा तीन सय गिड परे। शाके १६८४ आश्विन ९ गते रोज ३ मा तिमाल सर भयो। मकवानीले भर मानी त्यसै लपेटामा आश्विनको २० दिन जाँदा घडी १८ पला २५ मा सिंधुलीकोट हान्दा त्यहाँ ठूलो लडाई भयो। गोरखाका पचास साठी जना घाइते र मर्ने भए। वैरीका दुइ सय बाह्र बीस जना ठहरै मरे। शाके १६८४ (कार्तिक?) ९ गते रोज ३ का दिन १५ घडी जाँदा सिंधुली जित भयो। यो खबर गोरखामहाराजबाट सुन्दा खूब खुशी भई जसराम थापा र चंपसिंह गोदार थापालाई "तिमीहरूले कपिला (सुवासिनी) पनि राख्नू" भन्ने हुकुम भयो। उनीहरूलाई सिंधुलीको मुलुक पनि आधा आधा गरी दिए। "हरिहरपुरसित हातेमालो भइगयो। तदर्थ अब नेपाललाई बाहिरी गिर्दा पुग्यो। अब अवश्य नेपाल लिएं" भनी महाराज खूब खुशी भए।

तिनै ताका मुसरावादको लडाईं हारी अब पाहाडमा चढेर नेपाल लिई फेरि अंग्रेजसित लडूंला भन्ने मनमा राखी नवाफ काश्मीर खाँ बारामा आई बसेका थिए। उनले आफ्ना सरदार गुरबी खाँलाई तोप बन्दूकसमेतका पच्चीस तीस हजार लश्कर दिई पठाए। गुरबी खाँले नेपाल हान्नाका निमित्त नन्दु बसेका ठाउंमा घेरा दियो। शाके १६८४ पौषका २७ दिन जांदा माघ वदि ८ रोज ६ संम कुर्न बसेका फौजले पांच सात दिनसंम त्यस लश्करलाई थामे। यो खबर महाराजकहाँ पुग्यो र मकवानपुरका गुहारलाई काजी वंशराज पांडे, हर्ष पन्त, जीव शाह, नाहारसिंह बस्नेत, रामकृष्ण कवर, बांगे बस्नेत र दुर्लभ खत्रीप्रभृति नजीकी, थरघर, द्वारे र उमराउसमेत खटाई पठाए। अघि नालदुमका लडाईंमा भागी बात लागेका आशा भंडारी पनि बिदा नभई गुहारका निति गए। लश्कर लिई वंशराज पांडेले माघका १० दिन जांदा गुरु वारका दिन बाक्लाखारमा गई डांक हाने। लश्कर फुटी केहरसिंह र नाहरसिंहले पनि पुराना मकवानपुरमा चढेर किल्लाबाट बन्दुक ओइराए। त्यसरी त्यहां ठूलो लडाईं भयो। वैरीका सत्र सय लश्कर ठहरै मरे। भीरमा यति परे भन्ने थाहा भएन। गोरखातर्फका भने नन्दु, आशा भंडारी र उनका साथमा गएका पच्चीस तीस जना खती भए, पचास साठी जना घाइते भए। यस लडाईंमा साना तोप एक्काईस, चार पांच सय बन्दूक र एउटा बम हात लाग्यो। जित गोरखाको भयो। गुरबी खाँ भाग्यो। यो खबर महाराजकहां जाहेर हुंदा "जाबाहरूले १७०० जना मात्र मारेछन् र अरू उम्काएछन्" भनी रिसानी भयो। लश्करले दर्शन पनि पाएनन्। पछि आफू मकवानपुर जांदा वैरीका चूला र डेरा देखेर "ओहो?" भन्ने हुकुम भयो। "उनीहरूका चूला नजर हुंदा त यस्तो, अरु लश्करै नजर भएको भए कस्तो हुंदो हो!" भनी बांगे बस्नेतले विन्ति गरे। अनि महाराज भारदारहरूदेखि बहुत खुशी भए। त्यहांका बन्दूक हात लागी भएपछि कंपनी जमाउने सुर पनि भयो। यसै सालका शुरुतिर श्रीनाथ, बज्रवानी, सबुज, गोरख र काली बक्स पांच कंपनी नयां जमाई भैरवस्थानमा निशान चढाएका थिए।

यसै बीचमा "पूर्वतर्फ गोरखाको नेपालसित पनि मध्ये ससित पनि ठूलो लडाईं हुन लागिरहेछ। यी सबै लडाईं जिती गोरखा अडियो भने उ हामीले जितिसक्नु हुनेछैन। उसले हामीलाई अवश्य मेट्नेछ। अवसर आउंछ, पर्खदैन। यस अवसरमा हामीले अवश्य उठ्नुपर्छ" भनी चौबीसी राजाहरूले मतो गरे। अनि अघि सरी बाग्लुङ, हर्मी, धूमाकोट, अर्घा, लिमी, भीरकोट र देवरालीका राजाहरूको लश्कर आई घेरा दिंदा त्यो खबर जाहेर भयो। अनि महाराजबाट "चौतरिया कीर्तिमहोद्दाम शाह, काजी

सुरप्रताप शाह आदि गरेका चौतरिया, काजी, सरदार, मंजीकी, जेठाबूढा, द्वारे, थरघर, उमराउ, ढाक्रे, जागीरे गैह्र साठी वर्षदेखि उंधोका र बाह्र वर्षदेखि उंभोका तिमी हरू सबै लडाईंमा जाऊ। यदि घर बसौला त गुनियां चोलो लगाइदिउंला" भनी कटुवालेलाई डुक्रन लगाई उर्दी दिए। आठ हजार फौज लिई काजी सुरप्रताप शाह बोर्ला-ङघाट तरे। यो खबर सुन्नेबित्तिकै अब हामी झटपट लकाङ लिऊं भनी वैरीहरूले चारैतिरबाट आगो लगाए। त्यसै बीचमा खरुवाको चोलो लाएकी एक सुवासिनीले शनैश्चर वारका रात्रीमा कोपराले पानी हाली आगो निभाउन लागेकी देख्दा चौबीसीको चित्त गडबडाउन लाग्यो। शाके १६८५ चैत्र महीनाका ९ दिन जांदा आदित्य वार बिहान लश्कर लिई चौतरिया काजीहरू पनि पुगे। दुवैतर्फबाट ठूलो लडाईं हुंदा वैरीहरू भागे। दपेटा दिंदा वैरीहरू डुंगा नपाएर मत्स्यगंडीमा फाल हाली हेलिंदा धेरै जना बगे, थोरै मात्र उत्रे। लडाईंमा गोरखालीहरूको जित भयो। यो खबर सुन्दा महाराजबाट खुशी भई "मेरा सिपाही शेर जस्ता छन्। जहां फर्मायो उहां फत्य गर्छन्" मन्ने हुकुम भयो।

शाके १६८५ संवत् १८२० वैशाख शुदि १५ रोज ४ का दिनमा श्री मनकामना, श्री वकेश्वरघ्नी सिद्धलाई (?) बकरे सेराको वल्लो खण्ड मुरी २०० को लगापात शुद्ध गूठ चढाए। यसबाट रोजरोज नित्यपूजा गर्नू, दसैंमा रांगा बोकाको बलि दिनू, रोज रोज परेबालाई चार माना धान खुवाउनू, बाह्रै महीनाका प्रतिपौर्णमासीमा एक एक बोका बलि दिनू भन्ने लालमोहरको दानपत्र गरिदिए। सोबमोजिम गरी गूठी चलाएको अद्यापि छंदैछ। चौबीसीलाई जिती लकाङ थामेर उनीहरूलाई मत्स्यगंड़ीमा बगाई खुशी हुंदै पश्चिमतर्फबाट आएका भगवन्त नाथ योगीलाई साथमा लिई काजी सुरप्रताप शाहले महाराजको दर्शन गरे। यी यस्ता सिद्ध हुन् भनी तारीफ पनि गरे। महाराजबाट खूब खुशी भई उनका खातिरका निमित्त ती भगवन्त नाथलाई पालकीका सबारीको बन्दोबस्त भयो।

त्यसपछि काम फत्य गरी आएका सुरप्रताप शाहसित सल्लाह गरी धूलीखेल हान्नाका निति कालु कपर्दार, रामकृष्ण कवर र हरिवंश पाध्याप्रभृति भारदारहरू खटाए। त्यहां नेपालतर्फको ठूलो लश्कर जम्मा भइरहेको हुनाले उनीहरूसित ठूलो लडाईं भयो। वैरीतर्फका धेरै खती भए। गोरखातर्फका पनि मर्ने र घाइते हुने धेरै भए। जित भने गोरखाको भयो। लपेटा दिई शहरभित्र रहेका फौज फत्य गर्न लागिरहेका जसकर्ण खत्रीलाई ढिलो गऱ्यो भनी रिसानी भयो। चौकोट र पनौती हान्न खटिएका दलजित् शाहलाई चौकोटमा देख्दा जसकर्ण खत्रीले पनि शाके १६८५ का कार्त्तिक १० दिन जांदा रवि वारका दिन ११ घडी ४५ पला दिन चढ्दा भारी लडाईं गरी धूलीखेल सर गरे। दलजित् शाहका साथमा रहेका फौजले पनि सोही कार्तिकका ११ दिन जांदा सोम वारका दिन १५ घडी चढ्दा चौकोट सर गरे। त्यसै दिन लपेटामा पनौती पनि सर भयो। अर्को मोहडा गरी आएका फौजले त्यसै दिन खड्पु पनि सर गऱ्यो। सोही सालका कार्तिक १४ गतेका दिन ३ घडी दिन चढ्दा बनेपामा प्रवेश गरे। बनेपा पनि सर भयो। सोही दिन नाला पनि सर भयो। त्यसै रात्रीमा सांगा प्रवेश हुंदा ठूलो लडाईं भयो। नागाहरू निकै कत्तल भए। गोरखाका चौतरिया जहांगीर शाह र राम बस्नेत यहीं परे। यही कार्तिक १५ गते रोज ६ का दिन रानीकोट हात लाग्यो। यसै साल कार्तिक २० गते रोज ४ मा फर्पिङमा हमला गर्दा शत्रुहरू भंग भए र फर्पिङ सर भयो। यसै कार्तिकका २२ गते विशंकु दखल गरे। शाके १८८६ भाद्र २ गते रोज ३ मा चोभार दखल गरे। यसै दिन पांगामा पनि पसे।

उता पश्चिमतर्फबाट फेरि चौबीसीले उठान गरे भन्ने खबर आयो। अनि सबै ठाउँका ठाना ठानामा कुर्नालाई मात्र मानिस राखी अरू बांकी सबै लश्कर साथ दिई वंशराज पांडे, हर्ष पन्तलगायत भैभारदारलाई बिदा दिएर रातारात गरी पठाए। शाके १६८८ संवत १८२३ भाद्र १६ गते सोम वारका दिन चिहानडांडा पुगी गोरखालीले ठाना हाले। प्रथम नष्ट अश्विन मासका ६ दिन जांदा चौबीसीसित ठूलो लडाईं भयो। गोरखालीको जित हुंदा अर्धाजुङ सर भयो। यसमा कुंजर भंडारी पक्रिए। लमजुङेले मद्दत माग्यो भनी पातीरथ भंडारीप्रभृति बीस बाईस जना पत्री गोरखामा ल्याए। यस कामले महाराज ज्यादै खुशी भए।

उता गोरखाले चौबीसी पनि हटायो, यता नेपाललाई पनि चारैतिरबाट घेरा दिइराखेको छ। हामीले मात्र त

अब गोरखालाई हटाउन सक्तैनौ । तसर्थ देशको मद्दत ल्याउनुपऱ्यो भनी नेपालका राजा जयप्रकाश मल्लले भारदारहरूसंग सल्लाह गरे । अब यस घडीमा हामीले मद्दत माग्नु त जगत्सेठसित पर्छ । अंग्रेजले नवाफ काश्मीरी खां सुजादोलाई कटकमा जिती मन बढाएर पटनामा गई बसिरहेछ । त्यसलाई ल्याउन सके मात्र गोरखालाई हटाउन सकौंला भन्ने ठहरियो । त्यस ताका नेपालमा तेह्रौते काजी थिए । उनैद्वारा तेह्रौतिया राजामार्फत धेरै रुपियां खर्च गरेर सरसौगातसमेत पठाई अंग्रेजका लाठ हिसतेनसित बेहोरा बांधे । अनि हाडीसाहेब र किलाख मुखत्यार भएका फिलंगीका पल्टन झिकाए । त्यस पल्टनले सिंधुली अम्बल गऱ्यो । लौ, अंग्रेजले अम्बल गऱ्यो भनी त्यहां कुरुवा बसेका लश्कर आई महाराजलाई विन्ति गरे । महाराजले यो खबर सुन्नेबित्तिकै शिकारीका सरदार वंश गुरुङलाई साथ लगाई खजांची वीरभद्र उपाध्यायलगायत सबै फौजलाई पौवागढी उम्काउने होइन भनी बिदा गरे । त्यसपछि अंग्रेज भनेको बडो ठूलो छ । एउटा वीरभद्र गएर मात्र अवश्य हुंदैन भनी अरू लश्कर पठाउने सल्लाह गर्दा काजी बंशराज पांडे, काजी हर्ष पन्तप्रभृति भैभारदार, जेठाबूढा, नजीकी, उमराउ गैह्र लश्करलाई बिदा गरी पठाए । पहिले वीरभद्र पाध्या गई पौवामा बसेर ढुकुवावासको जंगलमा शिकारसमेत गर्न वंशराज गुरुङलाई पठाई आफ्नो तयारी गरिसकेका थिए । त्यसै वेलामा दुइ मोहडा गरी पौवागढी हान्न अंग्रेजले लश्कर पठायो । गोरखाका लश्करले गढीबाट ओइराई हान्नू, शिकारीले पछाडि ढुंगावासमा ढाड हान्नू भन्ने सल्लाह गरी शिकारी वंशराज गुरुङलाई अघेरै पठाइसकेको हुनाले आफूहरूले वैराई हाने । शिकारीले पनि बीचमा हानी खचमच पारे । त्यसै बखतमा पछि खटिएका काजी वंशराज पांडेप्रभृति लश्कर पुग्दा त्यहां दिनभर ठूलो लडाई भयो । गोरखालीमा मर्ने र घाइते हुने धेरै भए । फिलंगीको लश्कर यति मऱ्यो भन्ने गन्तीनै भएन । आखिर विजयलक्ष्मीले गोरखालीलाई अंगालिन् । धेरै बन्दूक, असवाफ र खरखजाना हात लाग्यो । पल्टनको मुखत्यार हाडीसाहेब पनि घाउ लाग्दा भाग्यो । यिनै बन्दूकद्वारा गोरखालीका तीन पल्टन सबुज, बज्रबानी र पुरानागोरख थप हुन आए ।

उता लकाङगढी जिती गोरखा लिन भनी आएका चौबीसीलाई कत्तल गरी मत्स्यगंडीमा बगाएर चौबीसीले अम्बल गरेको आफनो मुलुक उकासी भगवन्त नाथलाई साथमा लिएर जगा जगामा पालकीमा राखी बहुत हर्षसित सुरप्रताप शाह आएका थिए । उनलाई देख्दा खुशी हुँदै महाराजबाट "अब हामीले कालु पांडे कीर्तिपुरमा परेको हाम्रो पगरी झिज्ने हो" भन्ने सल्लाह भयो । कुलानन्द जैसी र रामकृष्ण जैसीले "कीर्तिपुर फुट्दैन, साइत छैन, भनी विन्ति गरे । भगवन्त नाथका भर परी बालकृष्ण जैसीले "कीर्तिपुर फुट्नेछ" भनी विन्ति गरे । "फुट्दैन" भन्ने रामकृष्ण जैसी र "फुट्छ" भन्ने बालकृष्ण जैसी भैकुरा नमिल्दा "कीर्तिपुर फुट्यो भने रामकृष्ण जैसीको जुंघा बालकृष्ण जैसीले उखेल्नू, फुटेन भने बालकृष्ण जैसीको जुंघा रामकृष्ण जैसीले उखेल्नू" भन्ने बाजी रह्यो । त्यसपछि भगवन्त नाथको भर परी बालकृष्ण जैसीले साइत हेरे । भगवन्त नाथले एउटा तित्रो मंत्री "यो तित्रो कीर्तिपुमा हाल्नू र कीर्तिपुर फुट्छ" भनी तित्रो दिए । अनि बालकृष्ण जैसीले हेरेको साइत गरी काजी सुरप्रताप शाहका साथमा सरदार दलजित शाह, जीव शाह, काजी तुलाराम पांडे, काजी हर्ष पन्त, सरदार प्रभु मल्ल र वीरभद्र बस्नेतप्रभृति जेठाबूढा, नजीकी, द्वारे, उमराउलगायत भारी लश्कर खटिए । महाराजका साथमा काजी वंशराज मात्र रहे । शाके १६८६ संवत् १८२२ आश्विन ४ गते रोज ६ मा सबै लश्करले कीर्तिपुरलाई घेरे । कीर्तिपुरको चारैतिर परखाल हुनाले भऱ्याङ लगाई भगवन्त नाथले मन्त्रेको तित्रो शहरभित्र घुसाए । भित्रबाट घोष पार्दा बाहिरतिर आउन खोज्यो र तित्रो भित्र अड्याउन भनी भऱ्याङ हालेर परखालमाथि चढी हल्ला गरे । वैरीले ढुंगा र कांडले हानी भऱ्याङ भांचिदिए । भलामानिसहरू पनि धेरै खती भए । काजी सुरप्रताप शाहले लगाएको भऱ्याङमा चढी काजी हर्ष पन्तले हान्दा "मैले हालेको भऱ्याङमा चढी किन हानेको ?" भनी काजी सुरप्रताप शाहले भने । भऱ्याङ "तेरो अघि कि मेरो अघि ?" भनी काजी हर्ष पन्तले जवाफ दिए । अनि हर्ष पन्तका गोडामा समाती सुरप्रताप शाहले घिस्याए । "माऱ्यो सुरेले" भनी पन्त कराए । उता वैरीले पनि ढुंगाले हान्दै सबैका भऱ्याङ भाँचे । वैरीले कांडले र ढुंगाले हान्दा बसिसक्नु भएन । काजी सुरप्रताप शाहको बायाँ नजरमा कांड लाग्दा नजर पनि बिग्ऱ्यो । दलजित शाहले भऱ्याङमा चढी हान्दा तरवार लाग्दा हाड छिनी तरवार खस्यो । धेरै लश्कर घाइते भए र धेरै मानिस मरे । यसो हुंदा लडाई बिग्ऱ्यो । अनि लश्कर हट्दै दङ्

चौकमा पुगे ।

त्यसपछि गोरखामहाराजले भडिगु ठानामा प्रवेश गरी ठानामा रहने मानिसहरूलाई सत्य विश्वास पार्दै तिमीहरूलाई मार्नेछैन भनेर लगी निदानमा सबैलाई मारी सरदार दुइ जनालाई समातेर नवकोट पुऱ्याए । ती दुइ काजीका छोरा सरदारहरूलाई तादीमा डुबाई सास्ती गर्दा एउटा सरदार मऱ्यो । काजी धनबन्तको छोरा वीरनर्सिंह चांहि मरैन र नेल ठोकेर पालोपहरा राखी त्रिशूलगंगाका साँघुमा राखेका थिए । एक दिन नेलैसुद्धा त्रिशूलगंडकीमा फाल हाल्दा चौकीदारहरूले यो मऱ्यो वा भाग्यो भने हामीहरूलाई बिगार पर्ला भनी धेरै जना मिली समाइराखे । त्यसै बखतमा गोरखामहाराजबाट "तेरा बाबुलाई फिकाउन म पनि चिठी लेख्छु । तं पनि चिठी पठाउदै गर र हाम्रा हजुरमा हाजिर भएपछि तेरा बाबुलाई र तंलाई प्रबस्ति गरिबक्सौंला" भन्ने हुकुम भयो । अनि उनले "महाराजको हुकुम नमानी म यहाँबाट कदाचित पनि उम्कन पाउँनेछैन । तपाईं यहाँ पाल्नुभए बाबुछोरा दुबैलाई भलो हुनेछ । जुन महाराजबाट तपाईंलाई काजी मान दिएको हो ती राजा पनि परलोक भए । अब तीन शहरको आफूसमा मेल नहुंदा बिग्रन तयार भएको छ । त्यस्ता राज्यको आशा राख्नु मनासिब छैन । तसर्थ यहाँ अवश्य पाउलाग्नुहोस्" भन्ने चिठी बराबर पठाए । काजी धनवन्तले नेपालको चाला र खेलबखेडा देख्दा आफ्ना भाइमध्ये दुइ काजीलाई मारे मराएको इत्यादि सबैतिरबाट जयप्रकाश मल्लसंग साहै इतराजी परेको समय र गोरखामहाराजबाट पनि मोहर पठाई फिकाएको, साथै छोराले पनि आऊ भनी बराबर चिठी लेखी पठाइरहेको हुनाले गोरखाका काजी मेरा मीत छंदैछन्, यहाँ बस्नुभन्दा जानु बढिया हो भन्ने इदमित्थ गरी गोरखाले कान्तिपुर सर गर्नुभन्दा वर्षदिनअघि काजी धनवन्त गोरखामहाराजका शरणमा गए । उताबाट नब्बे जनाको तैनाती गरी नब्बे खेत र बुग्मती खुवा पाए । उनले नेपाल छाड्नेबित्तिकै नेपालका राजाले उनको सर्वस्व हरण गरे तापनि महाराजबाट थामी लालमोहर गरियो ।

बस्ता प्रकारले गोरखामहाराजबाट चारैतर्फ नेपालको गिदी भएको मुलुक सबै दखल एरी नेपालखाल्डाभित्र पसेर पूर्वतिर धूलीखेल आदि सात गाउँ र पश्चिमपट्टि भीमढुंगाबाट आई फर्पिङ, थानकोट, पांगा र नगाम जिती कीर्तिपुरमा चढाई गरे । कीर्तिपुरका कोटमा बसेका ललितपुर-नका काजी तोढिकधन, सैंखवालधनहरूसंग लडाई गरी कीर्तिपुरलाई रसदपानी रोकेर मुश्किल पारे । घेराद्वारा ढोकाबाट महत आउनसमेत नदिई राखे । शाके १६८७ नष्ट चैत्र शुक्ल ९ का रात्रीमा कोटमा रहनेहरूले गोरखालीतर्फ मिल्न गई गोरखाका लश्करलाई कीर्तिपुरका प्रजाहरू जम्मा भई चिराक बालेर कोटघरमा प्रवेश गराए । त्यसपछि नेपालको ठूलो आड भएको कीर्तिपुर सर भयो । त्यहाँका प्रजाहरूमा सामान्य देखापर्ने सबैलाई मारे । पछिबाट कालु पांडेप्रभृति सरदारलाई मारेका र काजी सुरप्रताप शाहका आंखामा प्रहार गरेका रिसले कीर्तिपुरका प्रजाहरूमा बाह्र वर्षदेखि उँभोका सबैको नाक काटे । काटेको नाक तौलंदा धार्नी १७।१।६ भयो । यस कीर्तिपुरमा लडाई हुँदा छ महीनासम्म थामे पनि पछिल्लो लडाईमा कीर्तिपुरेले व्यर्थै ज्यान गुमाउनुपऱ्यो । तैपनि खूब लडाई गरेपछि काजी गोरखातिर मिल्दा केही सीप नलागेर मात्र हार खानुपऱ्यो । यसरी कीर्तिपुर सर भयो । त्यहाँका तमाम जनताकै नाम काटेको हुनाले अब कीर्तिपुरलाई नकटापुर भन्नू भनी सबैले "नकटापुर" भन्न लागे । पाटनमा पनि पश्चिमतर्फबाट आधा शहर घेरी ठाना हाल्दा त्यहाँका प्रथानहरूले पनि कीर्तिपुरेले झैं नाक काटिमाग्नुपर्ला भन्ने डरले उस्तो लडाई नगरी शहर छोड्न तयार भएका थिए ।

त्यसै वेला फेरि अंग्रेजको फौज आयो भन्ने खबर आयो । अनि पाटनमा त्यसै छाडी लश्कर सिधुलीतर्फ लाग्यो । अंग्रेजका फौजमा मालिक हाडीसाहेब र कप्तान किलाख थिए । लडाई जोरिंदा खोचमा परी बच्छ्यूंका गोलाबाट बच्छ्यूं निस्केर फौजलाई चिल्दा र हाडीसाहेबका शिरमा तरवारको चोटसमेत लाग्दा लडाई बिग्रन गयो र अंग्रेजले "फिरो, फिरो" भन्ने उर्दी दिंदै सबै भागे । गोरखामहाराजको प्रताप ठूलो हुनाले फत्य भयो ।

शाके १६८९ आषाढ शुदि १ का दिन अहोरात्रभरमा एक्काईसफेरा भूकंप भयो । गोरखामहाराजबाट असल बुद्धिमन्त ब्राह्मणहरूलाई जयप्रकाश मल्लकहाँ पठाई "आजकाल गोरखामहाराज बहुतै ठूला भएका छन् । उनीसंग लड्न तिमी सक्नेछैनौ । किनभने उनले पश्चिमतर्फ पनि धेरै मुलुक बढाए । नेपालखाल्डाका चारैतर्फका मुलुक पनि हात गरे । बेसी फौज काश्मीरी खाँ र अंग्रेजको फौजसमेत-

लाई जिती फत्य गरे।" भनी दहसत देखाउँदा उनले "लडाईं को उद्योग गरूं कि नगरूं" भनी दोमन गरिरहेका थिए। भदौ महीनामा इन्द्रजात्रा थियो। कान्तिपुरका राजाले कुमारीको रथयात्रा गरिरहेका थिए। त्यसै रात्रीमा गोरखामहाराजको लश्कर दलका दल एकमुख भीमसेन-थानको बाटो, एकमुख टुंडिखेलको बाटो गरी र महाराज पृथ्वीनारायण शाह नरदेवीको बाटो गरी कान्तिपुर शहर-भित्र प्रवेश गरे। राजा जयप्रकाश मल्लले दुइ चार घडी-सम्म लडाई गरे। केही नलाग्दा तुलजादेवीको देवालयका जगमा सेतो बारूद फिजी असल हिन्दुस्तानी तीन सय फौज साथमा लिएर कान्तिपुर शहर छाडी ललितपुरतर्फ भागे। गोरखातर्फका फौजले बडो सिंहनाद गर्दै दरबारभित्र पसी तुलजाका देवालयतर्फ बढाई गर्दा बारूद सल्की मर्ने र घाइते हुने धेरै भए। यसमा मुख्य काजी तुलाराम पांडे पनि परे। विक्रम संवत् १८२५ शाके १६९० नेपाली संवत् ८८८ भाद्र शुक्ल १४ पूर्वाफाल्गुनी नक्षत्र, गण्ड योग, आदित्य वारका १७ घडी रात जाँदा बडा प्रतापी गोरखा-महाराज श्री श्री श्री श्री श्री पृथ्वीनारायण शाह कान्तिपुर शहरमा प्रवेश भए। अनि कुलानन्द जैसीलाई "मैले प्रवेश गरेको साइत कत्तिको स्थिर पऱ्यो ?" भन्ने हुकुम भयो। "सात पुस्तासम्मलाई भने कायमी राज्य छ। त्यसपछिका कुरालाई भने हजुरको ग्रहयोग हेरी विन्ति चढाउँला" भनी कुलानन्द जैसीले विन्ति गरे। पछि चित्त हेरी यथार्थ कुरा विन्ति चढाए। यी राजा बडा प्रतापी हुनाले सबैले थाहा पाऊन् भन्नाका निमित्त यिनको जन्मकुण्डली पनि दिइएको छ।

जन्मकुण्डली: संवत् १७७९ शालिवाहन शाके १६४४ मासे ९ तिथौ १ वारे ५ नक्षत्रे २१ राशौ १० अंशके ९ योगे १४ लग्ने ५ मुहूर्ते २ करणे ३ चान्द्रे कृष्णपक्षे अमा-वास्या घटी ४ पला २ शुक्ल पक्षे प्रतिपदा तिथौ पूर्वाषाढा घटी २ पला ५८ उत्तराषाढा तस्य भुक्तघटी ३३।१७ तत्कालिक चन्द्रवशात् भुक्त ३४।४६ व्याघात योगे घटी २।२ हर्षण योगे पौष मास दिन २७ गते शेष घटी ३ गुरुशुक्रान्तरे रात्री घटी १०।१९ चरदल घटी २।२ दिनप्रमाण घटी २५।५६ रात्री ३४।४

स्वस्ति श्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविधवीरुदावलि विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजा-धिराज श्री मन्नरभूपालशाहदेवानां सदा समरविजयिनां स्वशाखोक्तधर्मेण परिणीतायाः शरच्चन्द्रवदनायाः सर्वगुणा-लंकृताया अतिसौन्दर्यसच्छीलसत्यादिगुणसमूहविभूषितायाः नित्यप्रहसितबदनायाः स्वस्ति श्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविधवीरुदावलि विराजमानमानोन्नत श्री मन्महाराजाधिराजशी श्री श्री श्री श्री श्री कौशल्यावती देवीनां सदा सौभाग्यवतीनां सुवर्णकुक्षौ प्रथमपुत्रो जातः नक्षत्रनाम्ना विश्वेदेवता लोकप्रसिद्धनाम्ना स्वस्ति श्री गिरि-राजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविधवीरुदावलि विराजमान मानोन्नत श्री मन्महाराजाधिराजकुमार श्री मन्नृप श्री श्री श्री श्री श्री पृथ्वीनारायणशाहदेवानां सदा समरविजयिनाम् जन्म

सू.	चं.	मं.	बु.	बृ.	शु.	श.	रा.	के.	प्र. ल.	द. ल.
८	९	८	८	८	९	८	२	८	४	१
२७	४	२	१५	५	१४	३	१	१	२२	१५
२०	२३	५५	३	१८	१७	३९	३१	३१	२१	११
५६	४६	०	२४	२३	३	५०	२३	२३	२२	१७
६१	४१	४७	१००	१२	४९	६	३	३	२५	३४
१२	१७	३८	२०	६	५८	१२	११	११	५६	४

गृह

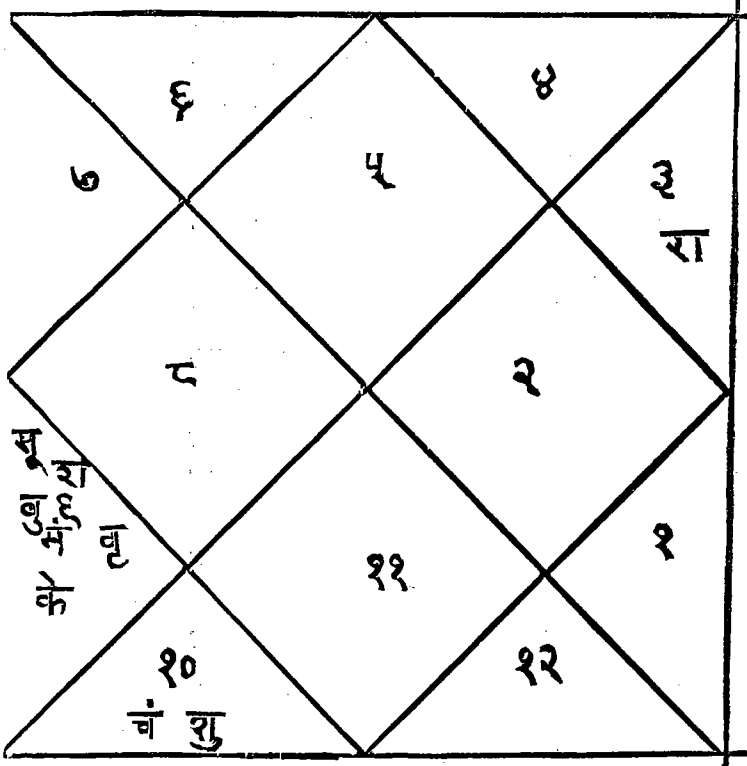
६
४
७
५
३
रा
८
२
सू
बु
श
मं
के
बृ
११
१
१०
चं
शु
१२

राशी

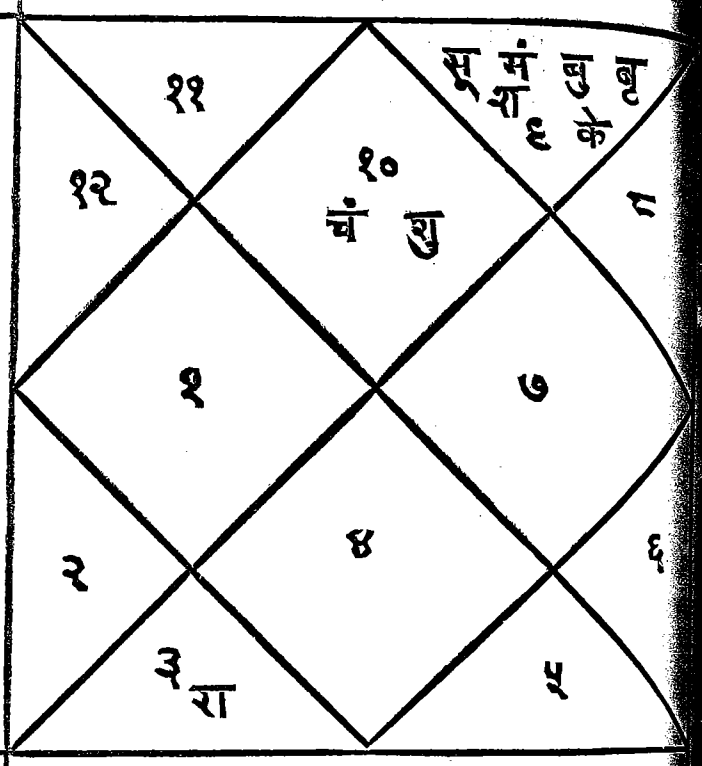
११
सू मं बु बृ
श
९ के
१२
१०
चं शु
८
१
७
२
४
६
३
रा
५

भाव

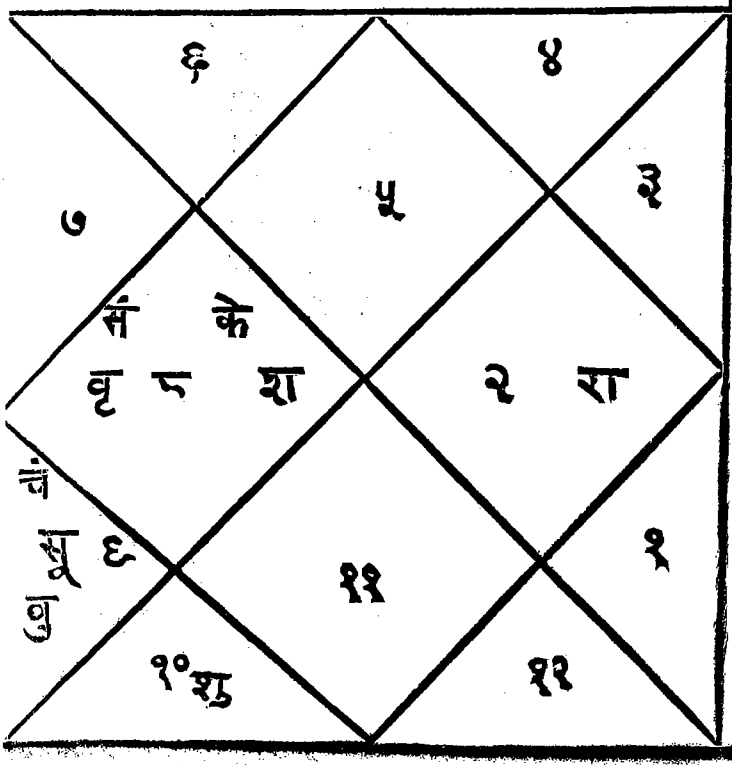
६
४
७
५
३
मं के
वृ ८ श
२ रा
चं
बु सू ९
११
१
१०शु
१२

नवांश

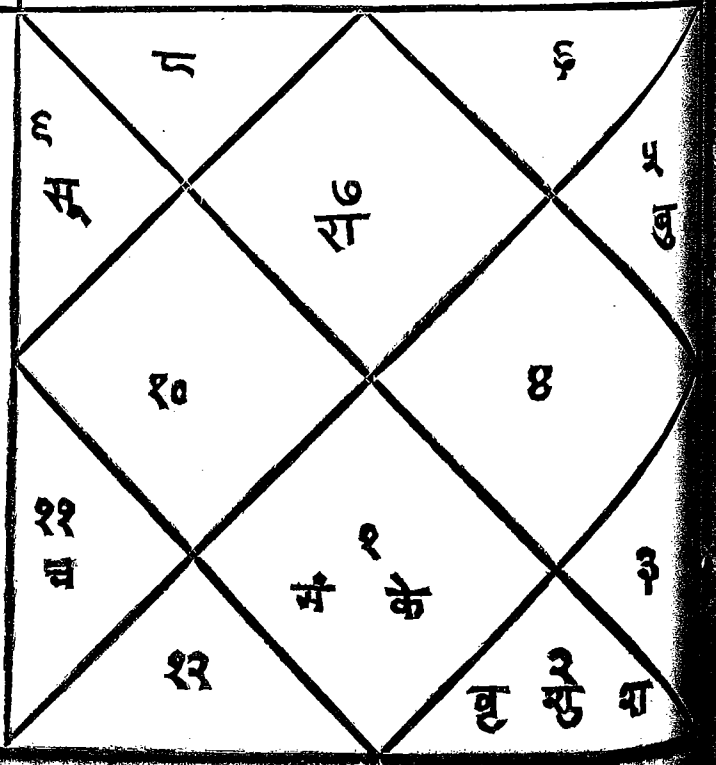
८
६
९
सू
५
७
रा
बु
१०
४
११
च
१
मं के
३
१२
२
बृ शु श

ऐतिहासिक पत्रस्तम्भ

श्री ३ महाराज श्री ५ बादशाह श्री ५ सर्कार

१ २ ३

श्री छास्कामिनि श्री कुमार श्री वागमती आर्या

४ ५ ६

अजि ... ...

उप्रान्त करुणानिधान आश्विन सुदी ६ रोजमा लेषियाको करुणा कृपापत्र कार्तिक सुदी २ रोज ४ मा आइपुग्यो जो भयाको बिस्तार लेषिपठाउन्या काम बडिया गरेछौ अब उप्रान्त पनि जो पाया सुन्याको षवर बराबर लेषिपठाउन्या काम गर्नु तिमिले पठायाको स्याहा आइपुग्यो मजि भै लेषि आयाका बडापत्रको दर्शन गरि अर्थ बुझि सीह्र चडायाँ यो पत्रउत्तर लेषि चडाई पठाउनालाई लामागुरुको सवारी भैबु साह्रा गुम्बामा हुँदा र हुलाक बन्द हुदा चढाई पठाउन ढिला हुन गयाको हो औ अघि चिन्तारिन अम्बाले ...१... का राजमान प्रसम्ति हुन्छ ....२... का हजुरमा ...१... बाट लषनौमा लडाई गर्‍याको जो भयाको बयेन र सय कोस जमिनको मुलुक अंग्रेज सर्कारबाट पायाको बेहोराको अजि ...२... का हजुरमा चढाई पठायाँ ...२... बाट ...१... का राजमानको प्रशस्ति आउछ भनि निज अंवाले मलाई भन्दा सोबमोजिम अघि अघिका अजिमा बिन्ति चढाई पठायाको थियो निज अंवाले सो बेहोराको अजि ...२... का हजुरमा नपठाई हामिलाई ढाति सो अजि काजि जगत्सेर सिजापति क्षेत्रि ठिन्डपुरबाट फर्कि नेपाल-तरफ जादा तिम्रा ...१... बाट ...२... का हजुरमा लषनौको बयेन बेहोराको अजि ल्हासाका लामागुरु राजा-लामा भारदार छोटा बडा गिरस्त गैहले जिम्मा लि सहि छाप नगर्‍यासम्म तिमि गोषाँलि भारादारले मात्र सहिछाप गरि हुदैन तसर्थ यो अजि ...२... का हजुरमा चढाई पठाउन मैले सक्याको छैन ल्हासाका निज गैहहरूले जिम्मा लि सहिछाप गछैन् भन्या ...१... का राजमान प्रशस्ति हुन्याछ नतर हुदैन सो अजि तिमि काजिले लगि तम्रा...१... लाई बुझाइदिनु भनि फर्काइदियाको हो यो बेहोरा र हाम्रा भैभारादार गैहका छाप लाग्याको कागज आयाको भोटसर्कारले पनि थाहा पायाको थियो र सेवकका मनमा पनि यो कुरा ता हामिलाई साह्रै हलका गराया भन्ने षत लाग्याको थियो येस बिचमा पछि आयाका डन्तारिन त्येता-रिन अंवाहरूसित येस बेहोराको डताल्वे र मातालेसंग भेटि अघि पुराना अंवा चिन्तारिनसंग भयाको कुरा जो भया-भरको बेहोरा लेषि ईनिहरूलाई बुझाई ईनिहरूबाट अंवासित कुरो पार्दा यो बेहोरा कसो रहेछ हाम्रा दफदरमा पनि हेर भनेछन् र बुझदा मैले गरेको कुरो मिल्न जादा यो कुरो हुन्छ कप्तानले यो बेहोरा आपना ...१... का हजुरमा अजि लेषुन् भन्ने जवाफ निज मातालेहरूबाट मलाई भन्दा अघि पुराणा अंवाले पनि यो कुरो हुन्छ ..२...का हजुरमा तिम्रा ...१... को अजि चढाई पठायाँ भनि पछि नपठा-याको ठहर्‍यो सो अजि हाम्रा काजि हस्ते फर्काउ हाम्रा ...३... मा मेरो जमान बेसदर हुन गैरहेछ आज पनि यो कुरो हुन्छ भनि पछि कदाचित् भयेन भने ...३ ... मा अब पनि ढात कुरा गर्‍यो ठहर्न गयो भने मेरो ज्यू रहनेछैन तसर्थ यो बेहोराको अजि चढाई पठाउन म सक्तिन तपाई-हरूबाट लेषिपठाया हाम्रा ...३ — मा पतियार पर्न जाला भन्ने जवाफ मैले दियो र सो कुरो निजहरूबाट अंवासित गै भनेछन् र कप्तानलाई डाकिल्याउ भनि म जादा अघि चिन्तारिन अंवाले तपाईलाई ढाट्‌या जस्तो पर्ण गयेछ र आज हामिले गर्‍याको कुरो तपाईलाई पतियार परेनछ तपाईले यो बेहोरा हाम्रा मानिससित बारबार भन्दा यो बेहोरा हुन्यै हो भनि मेरा उचितले गर्न आट्‌याको हो फुड-

टुङको नाति ...२... को अंबा हुँ यो कुरो गरौला आज मैले यो बेहोराको कागज लेषि तम्रा... ...३... मा पठाउनामा मनासिप पर्दैन तम्रा...३...मा तम्रो मात्रै पतियार पर्दैन भन्या तम्रो अर्जि षाम छाप गरि तपाईले पठाउ र वाहांपछि जवाफ आयाबमोजिम हामिबाट लेषिपठाउला र तम्रा...१...का आशयबमोजिम गरौला भन्ने बेहोरा हुदा वाहांपछि हजुरबाट पनि सो वेहोराको अंवाहरूसित पत्र आवतजावत हुदा हजुरका अक्कल पत्रले र....१... का धन्ये धन्ये प्रतापले हजुरका सिक्षेपत्र सेवकपत्र आउदा सोबमोजिम निमेषको सोह्रो चिताई तनमन केहि धन लगाई अघि पुराना अंवाले बिगारी हामिलाई साह्रै हलका गराई भोटसर्कारलाई बडो जस्तो तुल्याई हाम्रो अर्जि निज काजी जगत्सेर सिजापति छेत्रि हस्ते फिर्ता गरि हजुरमा पठायाको अर्जि आज हजुरका अक्कलले र सिक्षेपत्रका आसयबमोजिम यांहां मैले ई चिनियांहरूसित कुराकानि गरि इनको चित्त बुझाई चिनियां भारदार निज उताल्वेलाई हजुरमा पुऱ्याई फर्कायाको अर्जि निज चिनियांहरूलाई बोकि ल्याउनु पाऱ्यो ताहाबाट बोकि ल्याई...२...का हजुरमा पुऱ्याई स्वबमोजिम आज...२... वाट ठूलो मेहर मै राजमानको प्रसस्ति भै बक्सी आयो यस्तो प्रसस्ति गराइवक्सनुभयो सो वेहोरामा षाता राख्न म आउछु भनि बडा अंबालाई भन्न पठाउदा आउनु भनि पठायाछन् र ठुला छिनजे षाता रुपैयां ४ जान्या लगि सलाम गऱ्या ठूलो मेहेर गरिबक्सनुभयो भनि मैले भने अघि यस कुरामा तपाई कपतानले वारंवार हामीसंग भन्दा यो बेहोरा म गरौला भनि मैले कबोल गऱ्याको थियो सो कबोल आज पूर्ण भयो...२...बाट यस्तो मेहेर अनेत्र कसैलाई भयेको थियेन आज तिम्रा...१...लाई ठूलो मेहर भै बक्सिआयो भन्या र मैले पनि असमानसरिका...२...का हामिले दर्सन पाउनु दुल्लव छ मैले त तपाईलाई पो बादसाह जान्याको छु भन्दा षुसि भया पुराना पाका भारदार रहेछौ कामकाज गर्दा आफ्ना निमेषको सोह्रो चिताई यस्तै रितसंग गऱ्या कैल्यै पनि तिमीलाई कुभलो हुन्येछैन भन्या यो प्रमाण मेहर भै आयाको ठूलो हो नेपालतर्फ रमना हुन्या दिनमा शुभ मंगलयात्रा गरि लैजाउं कि भनि मैले भन्या र तेसै हो वेस आटेछौ सुभकीर्ति गरि लग्या छोटा बडा सवैलाई जाहेर हुन्याछ...२...को र तम्रा...१...को पनि मर्य्यादा रहन्याछ भन्या मातालेसित पनि काम बढिया गरिदियौ भनि षाता लि जादा यो काम पुग्ला भनि हाम्रो पतियार जस्तो मान्दैनथ्यौ कपतान साहेब आज सो काम सिद्ध भै आयो भन्या अघि पुराना अंवासंग गऱ्या जस्तो होला कि भनि डरायाको मात्र हो तपाईहरूको पतियार नमान्याको होइन भन्या र पुराना अंवाले गर्दा हामि चिनियांहरूको प्रतित गया जस्तो भयो अब उप्रान्त तेसो हुन्याछैन तपाईले हामिसित वारंवार गऱ्याको कुरो आज सिद्ध भयो धेरै कुरो क्या गरौ तम्रा...१...का हजुरमा मेरो सलाम भनि लेषि बिन्ति चढाइदेउ भन्दा वेस विन्ति म पुऱ्याइदिउला भन्ने कुरा भयो तसर्थ निज मातालेको...१...का हजुरमा सलाम ३ मार्ग वदि १ रोज ४ मा दस बत्तिस महाजन लि प्रमाणा लिन अंवाका यामुनमा जाउ भनि घरबाट निस्कदा षटमा प्रमाणा हालि यात्रा गऱ्या बढिया होला षट छ भन्या षट लि आउनु भनि अंवाले पठायाछन् उतिषेर हाम्रा साहुहरूको पन्जराम यात्रा गर्न्या सुनको छानु भयाको असल षट लि गयां र अंवाले सो प्रमाणा मातालेलाई बोकाई आफूले समाई मेरा सिह्रमा छुवाई षटमा राषि अंवासित सैसलामत गरि बिदा भै प्रमाणा वैंढाउन्या अंवाबाट ९ तोपको बढाई गराया ताहिदेषि २०।२५ जोर भजनियां र बाजा बजाउन्याहरू कुसलेसमेत सवै १०।३२ वेपारि षुतुल्या गैह्र लि वेस पोसाक हामि सवैले लाई सिदुरयात्रा सुभमंगल धुप दिप लावा पुष्पबृष्टि गराई बाजा भजन बढाई गरि सय छबिस घोडाका सवार ८।९ सय पैदल हिड्न्या लश्कर हाम्रा साहु नेवारहरू यति जमा गरि ठुला दर्जाको मानिस घैबोन चिपोहनरूसंम ता पठाउछौ भनि राजालामाबाट अघि ऋट्ट भन्देछन् पछि भोटका भारादारका कमसलमा हामिले वयान पठाउनु भन्ने हुदा आजकाल लामागुरुको सवारि साह्रागुंवामा भयाको छ र भारादारहरूमा पठाउनाको तजविज भयाको छैन डिगर्चा टिगरिसं ममा भेट्टाउन्या गरि पछि भया पनि पठाउला भनि अंवासित कुरो पारिराष्याछन् कुन दर्जाको पठाउछन् पठाउदैनन् सो बुझि पछि विन्ति चढाउला ई भोटेको यो काजमा हाम्रो जिमा छाप नभया पनि भैआयो भनि ईनको मन षुलासा छैन...१...को प्रताप हजुरहरूको अक्कलमा चारै वेलायतमा...१...को र हजुरहरू ७ भाइको वयेन कितापमा दरियो हजुरका सिछेपत्रबमोजिम म जस्ता तुहुराले पनि अघि बिग्रेको कुरो...१...का प्रतापले र हजुरका अक्कलले सप्रन गयो मेहरमान कदरदान हजुर उदय हुनुहुन्छ गरिप सेवक निर्धाउपर जो मेहर चिनियां कुरा अक्षेर पर्नु गोरषालि क्षेर कुरा चिनियांलाई सिकाउनु भनि रहेका

बासुदेव फुयाल जैसिले येस वेहोरामा टहल गऱ्याका छन् यो वेहोरामा सेवकले टहल गऱ्याको काहांतक लेषि विन्ति चढाउं हजुरमा जाहेर होला अब ता मेरा छोराहरूले पनि भोटे चिनियां क्षेर कुरा थोरोबहुत जान्या म पनि बुढो भयां हजुरका मेहेरले मेरो बदला गराई छिकाई बक्सनु-भया ...१... को दर्सन हजुरका सानमा रहि ...५... चोक-को वहि पनि बुझाउन्या थियां ...६... को मरण पनि पाउन्या थियां आश्विन सुदि १५ रोज सो लगायत कार्तिक सुदि १५ रोजतक मैह्ला १ को स्याहा रपोट षडा गरि यसै अर्जिमा षामि चढाई पठायाको छु दाषिल होला अरू याहां को हालसुरथ यथायोग्य छ सेवकका अर्जिका बेहोरामा घट-वड पऱ्याको होला छेमा करुणा राषिबक्स्याजावस् शुभम् शुभम् – – – – – –

इत सेवक कपतान जितमानसिंह सिलवाल क्षेत्रको प्रतिदिन साजसवेराको कोटि कोटि सलाम सलाम – – – –

ईति संवत् १९२७ साल मिति मार्ग वदि २ रोज ५ मुकाम ल्हासा अडा सुभम् – – – –

–।–

श्री महाराज	श्री ५ सर्कार	श्री ५ वादयाह
१	२	३

अर्जी – – – – – –

उप्रान्त करुणानिधान श्रावण वदि ६ रोज २ मा लेषियाको सिक्षे करुणा कृपापत्र भाद्र शुदि २ रोज ७ मा आइपुग्यो पत्रको दर्सन गरि अर्थ बुझि सीह्र चढायां चिनबाट काजि-हरूको चिठि आयो भने तत्काले रमना गरि चढाई पठाउनु अघिका रितवमोजिम ५ वर्षको मामुलिमा आउन्या तेन स्याम्बाका वेहोराको ल्हासाका अंवाबाट लेषिआयो र याहांबाट निज अंवाका नाउमा लेषिगयाका चिठिको नकल यसै चिठिमा षामि पठायाको छ विस्तार तेसैले बुझौला तेसतर्फको जो पायाको सुन्याको षवर लेषि पठाउन्या काम गर भनि मर्जि भै आयाको सेवकपर दया करुणा सिक्षे वक्सिस भै आयाको वेहोरालाई सेवक टहल आफ्ना निमित्त रोजगार गर्दैछ आजकल याहां ल्हासाका हाल कार्य विस्ता-र १५ सालमा लषनौ विग्रदा लषनौबाट नेपाल आयाथे नेपालबाट....१... का हजुरमा विदा भै पुर्वतरफ लागि डुक्पाका राजाका सरण पिछा परि वस्याको थियां ताहा बस्दा अंग्रेजले थाहा पायेछ र मेरा निमित्त डुक्पासित अंग्रे जले लडाई गर्न आयो दोहोरो लडाई हुदा अंग्रेजको ४ तोष २।३ सय नाल लुटचौं ५।६ सय मानिस पनि मार्यौं डुक्पाति-रका मानिस ६०।७० पऱ्या डुक्पाको मधेस तरेनि अंग्रेजलाई दि अंग्रेजबाट सालबसान त्यो मधेस तरेनि अंबल गऱ्या-बापत लाष लाष रूपैयाँ दिनु भन्ने बन्दबस्तको घा भयो मेरो नाउँ नन्दराम जर्णेल हिन्दु म हु भनि ल्हासामा आयेछ राङ्जुङ काजिसित भेटि येहि बिस्तार गरेछ बेस हो आयेछौ बस भनि षातिर गरि डेरामा पठायाछन् पछि भोटका भारादारहरूका सल्लामा यो मानिसलाई याहाँ नराषनु भन्ने सल्ला भयेछ र तिमि याहाँ नबस जाउ भन्दा मेरो यक्ला दमको पिछा लिन सक्तैनौ त भने मलाई लडा-कको बाटो गरि जान देउ मेरा राजा जम्बुका रणबिरसिंह हुन् कि नेपालको बाटो गरि जान देउ भन्दा जाहाबाट आयौ उहि बाटो जाउ भनि जवाफ भयो भनि सबै बिस्तार मसित आई भेट गरि गरे मानिसको उमेर भने ३५ वर्षको भयो भन्थे कपाल भने फुलेको छ अगलो पनि छैन पुडको पनि छैन अब कसो गर्छौं भनि मैले सोध्या र याहाँबाट डुक्पाका मुलुकमा जान्छु ताहाबाटा पाहाडको बाटो गरि नेपाल उत्रि पश्चिमतरफ जान्छु रुसका बादसाहको र अंग्रेजको लडाई हुन्या तवर छ उतैतिर जाला भन्ने मन-सुवा छ दानाले जाहा पुऱ्याउला भन्थे ल्हासाजाट मानिस साथ लगाई डुक्पाका सेवाना पुऱ्याई बुझाई भर्पाई लि आउ भनि पुऱ्याउन पठाया नन्दराम जर्णेल भन्नेलाई पुऱ्याउन पठायाको ७।८ दिनपछि डुक्पाका राजा भने ८०।९० मानिस साथमा लि ल्हासामा आइपुग्या यी राजा डुक्पाबाट आउदा बाटामा त्यो नन्दराम जर्णेलसित भेट गर्न दियेनन् अर्कै बाटो गरि नन्दराम भन्नेलाई लगेछन् यो डुक्पाको राजा अब १।२ मैन्हा लासामा बसि जान्छन् यो राजा ल्हासामा आयाको बेहोरा यो हो भन्ने थाहा भयाको छैन बाहिह्रफेरा भने तिर्थ गर्न आयाका हुन् भन्दछन् अंवाबाट ४ काजिहरू-लाई तिमिहरूले टक्सार पनि बन्यो टक पनि मऱ्यो भने हाम्रा चिनियाँ सिपाहिहरूलाई पनि तलब दिनुपर्छ देउ दिदौन भन्छौ भने जवाफ देउ र चिनमा सोबमोजिम अर्जि चढाई पठाउछु भनि भन्दा काजिहरूबाट आधा तलब भने

दिने तवर छ येस कुराको अंवासित बन्दवस्त बसिसकेको छैन हाम्रा काजिहरू ठिन्डपुर पुगेको र चिनतरफ जान्या साहिबाट फर्कने हाल चिठि केहि आयाको छैन च्याङलाका राजासित अघि ड्यारुमा ह्लासाको लडाई हुदाका मद्दतमा ऊगरा भयाका बेहोरामा याहां ह्लासाबाट अंवा काजिहरू-बाट षटायाका चिपोच्यारिकपार अंवाका ढाक्के तहबिल्दार समेत ३।४ जना च्याङलाको र ह्लासाको दोसादस्म गै ऊगरा छिनि आउनु भनि भाद्र सुदि ४ रोज २ का दिन पठाया १९ सालका जेठ असारमा सेठे काजिको र साह्रा गुवाका बाडाहरूको लडाई हुदा हाम्रा नेपाल तल्लाछिटोलको ह्लासा जुगकिकेसा वस्ने लाषेचा साल्मी आफु बस्याका घरका कौसिमा गोरुलाई घास लिन जादा बन्दुकले हानी मार्दा कप्तान चन्द्रमान कार्कि क्षेत्रिबाट सेठे काजि भयाका ठाउमा सिपाहिहरू पठाई तिम्रा आफुसका लडाईमा हाम्रा पर्जा नेवारलाई बन्दुकले हानि मार्नुपर्ने होइन भन्न पठाया-छन् र आज हाम्रो ऊगरा मै हामिभित्र लडाई भैरहेछ मपट्टिका गोलिले हो कि लामापट्टिका गोलिले हो तम्रो रैति मर्‍याको आज ठहराईराष पछि हाम्रो लडाई जसले जित्ला उसैले तम्रो रैति मर्‍याको वेहोरा बुझाउला भनिसकेर राषिरहेको रहेछ पछि सेठे काजिले त्यो लडाई जिति राजा भयापछि यो कुराको निरोपन पनि भयेनछ हाम्रो नेवार मर्‍याको कुरो पनि छिनियेनछ फेरि यस सालका मंसीर पुसमा नेपाल टोकुवाहालको ह्लासा लुबुस्यांपाला बस्ने भोगिउन्त ज्यापुलाई टिउषवा भोटे लेम्बुको बेपार गर्दा कुरो नमिलि ऊगरा हुंदा ढुंगाले टाउकामा हानि मार्दा हाम्रा कार्कि कप्तान र भोटका भारादार अंवातर्फका भारादारहरू गै ढुंगाले हान्याको घाउ नापि मरेको मुर्दा उठाई लगि सतगत गर यो कुराको पुर्पछै भरेभौलि गरौला भनिरहेको हो ई २ मानिस मार्‍याका कुरा येस्ता रितसित छिनियो छिनियेको छैन भन्ने जवाफ हामिले केहि पायेनौ हाम्रा नेवारहरू मर्‍याको कुकुर मरे जतिको पनि भयेन भनि साहुहरूले भन्दा यो कुरो हिजो छिनेको हो कि छिनेको छैन भनि कास्येलमा सोधन पठाउदा हिजो सेठे राजाले लडाई गर्दा गोलि लागि मर्‍याका नेवारका कुरालाई छिनि सकियो छिनेको छैन भन्न सक्तैन ढुंगाले हानि मार्‍याका कुरालाई त्यो ढुंगाले हान्ने टुई षम्बा भोटे पनि मर्‍यो भन्दा सुन्दछौ ई पुरानो कुरा विस्तारै गरि बुझि छिनौला आज-कल हामिहरूलाई औरै कुराको असले छ भन्ने जवाफ कास्येलका काजिहरूबाट भयो याहां मेरा नौरावालमा भने हाम्रा मुलुकका रैतान माहाजन कास्मेरि गैहले भोटका मानिसको जिउ मार्‍यो र भोटका मानिसले हाम्रा रैतान कस्मेरिको जिउ मार्‍यो भने भोटका भारादारसंग बसि तर्ज-बिज गरि याहाँ साधि पठाउनु र जवाफ गर्याबमोजिम गर्नु भन्ने हुनाले यो कुराको साधक विन्ति चढाई पठायाको छु ई मानिस मरेका वेहोरामा याँहाका काजिहरू येसै टार्ने षोद्दछन् यो कुरा हिजै कार्कि कप्तानले साधि छिनिसकेको भया हिज येस्ता रितसंग छिनेको रहेछ भनि याहा साहुहरु-लाई जवाफ दिउला छिनिसकेको रहेनछ भने ई मानिस मार्‍याका कुरा भोट ... २ ... सित मिलि निसाप गरि येस्ता रितसित छिन्नु भन्ने मर्जि भै आया सोमाफिक गर्दा हु जो मर्जि औ ठिन्डपुरबाट हिडि ताचेदेउमा बैसाष सुदि ९ रोजमा आईपुगि हाम्रा काजिहरूसित भेट पनि गर्‍या भनि ताहाँबाट हिडि भाद्र सुदि १ रोजका दिन ... ३ ... का ह्लासामा रहन्या भंडारेलाई बदला दिन नया भंडारे च्या-कुचि मान भयाका आईपुग्या ईनिहरूले ल्याया को चिनतर-फको हाल सिंहपुर सहरदेषि उसो चिनदेषि २०।२२ दिनको बाटो उढो हिन्दु मुसलमानको मंसीरदेषि येसो ठुलो लडाई चलिरहेछ मानिस मर्नाको र घाइता हुनाको संषै छैन गाउका गाउ उजार भया बालिनालि पनि षेतैमा गलि बुडि गयो भनि भन्छन् चिनियाँ जतिका कुरा येस्ता गलवा गर्छन् अरू अरू र लडाई भयाको छैन डाकु भने बहुत छन् भनि भन्छन् चिनतरफको बेहोरा येस्तै गर्छन् आजकालको हालका अर्थलाई यहिसंम छ अरू हाल यथायोग्य छ सेवकका अर्जिका बेहोरामा घटबड पर्‍याको होला दया करुणा राषिवक्स्या-जावस् शुभमस्तु शुभम् ... .

श्री ३ महाराज दाज्यैज्यू १ | श्री कुमारि २ | श्री ५ सर्कार ३

श्री वाग्मति ४ | श्री ३ महाराज ५

अर्जि ... ... उप्रान्त करुणानिधान श्रावण सुदि १५ रोज २ मा लेषि-याको करुणा कृपापत्र अधिक भाद्र बदि ११ रोज १ मा आईपुग्यो २५ सालको धपोट १ अैनबमोजिमका म्यादमा

दाषिल नगऱ्यापछि षोसि बदला गर्नुपर्न्या हो यो साल कुयाम हुनाले मोरुपैयाँ १५ जरिवाना गरि २८ सालको थमौति गरिदिन २९ साललाई बदला गरिदिनु भन्ने ... १... बाट हुकुम भयाको छ हुकुमबमोजिम जरिवानाका रुपैयाँ १५ र थमौतिका रुपैयाँ चढाई पठाउन्या काम गर जो दाषिला गर्नु पर्न्या स्याहा धपोट यो चिठी पुगने मात्र चाडो चलान गरि पठाउनु २९ साललाई पछि जो लेषि आउला सोबमोजिम गरौला मर्जि भै लेषिआयाका बडापत्रको दर्सन गरि अर्थ बुझि सीह्र चढायाँ सेवकपर दया करुणा राषि-बक्सनुभयो २७।२८ सालको थमौति मै बक्सिआयाको थियेन आज हजुरका मेहरले २८ सालको तिम्रो थमौति भयो थमौतिका रुपैयाँ चढाई पठाउनु भन्ने मेहर बक्सि आउँदा २८ सालको थमौति मेहर भयापछि २७ सालको पनि थमौति मेहर भयो भनि २७।२८ साल २ को मोहरु-पैयाँ ...५... का हजुरमा ४ र हजुरमा मोरु २ यसै अर्जिका षामभित्र हालि चढाई पठायाको छु दाषिल होला ...२... चोकमा पनि मैले वहि बुझाउनु सक्येको छैन अफिमको पनि ठूलो महल छ सो काम मैले गरिसक्नु पनि कठिन हुन्या वृद्ध अवस्था पनि मेरो भयो कालगतिले म थाँहि रह्या भने ...३... को तहविल अफिम मेरा छोरा बालषहरूले बुझाउनु सक्न्याछैनन् मेरा कामदारहरू पनि ठिक्कै छन् इनबाट पनि काम होइसक्न्याछैन ...१... बाट २९ साललाई बदला गरिदिनु भन्ने हुकुम भयाको छ भनि मर्जि भै लेषि बक्सी आयो हजुरबाट पनि २९ साललाई बदला गराइबक्सनुभया बहिपत्र पनि बुझाउदा हुं ...५... को दर्शन हजुरको शरन ...४... को मरन पाउदा हुं येति हजुरबाट मेहर भैवक्स्या ताहा आई हजुरको टहल गर्न पाउदा हुं २५ सालको धपोट १ अैनबमोजिमका म्यादमा दाषिल नगऱ्यापछि मोहरुपैयां १५ जरिवाना भयो सो जरि वानाका रुपैयां चढाई पठाउ भनि मर्जि भैआयाका बेहोरामा सेवकले मर्मिह्लाहाको सनद आउला र सोबमोजिम धपोट आवर्ज्यें षडा गरि चढाई पठाउला भनि रह्याको थियो मर्मिह्लाहाको सनद बक्सी नआउदा २७ साल आश्विन वदि १ रोज ६ मा श्रावण सुदि १५ रोज सो लगायत भाद्र सुदि १५ रोजतकमैन्हा १ को स्याहा रपोट २५ साल कार्तिक वदि १४ रोजदेषि २६ साल कार्तिक वदि १४ रोज तक वर्ष १ को धपोट आवर्ज्यें अर्जिमा षामि चढाई पठा-याको थियाँ सो धपोट आबर्ज्यें हजुरमा मार्ग वदि ७ रोज ३ मा दाषिल भै २५ सालको धपोट आवर्ज्यें चढाई पठा-उन्या काम वडिया गरेछौ भनि मर्जि भै २७ साल मार्ग सुदि ९ रोज ५ मा लेषियाको वडापत्र माघ वदि ८ रोज ७ मा आइपुग्यो मैले ता धपोट चढाई पठायाको हो धपोट चढाई पठायानौ भनि सोवापतमा जरिवाना मोहरुपैयाँ १५ सेवकलाई हुनुपर्ने होइन हजुरबाट बाधिबक्स्याको नयाँ तर्जु-माको स्याहा श्रेस्तामा सेवकका बुद्धिले नपुग्ने सोधपुछ गरि बेहोरा बुझौ भने टाढाको पल्ला हुनाले नपुग्न्या चिठिपत्रका भरले मात्रै सवै वेहोरा बुझि नसकिन्या येस जरिवानामा हजुरबाट जो मर्जि औ अधि रामनर्सि श्रेष्ठले भोटचा सिपा-हिलाई च्यापसाले हानि घाउ लागेछ र बौलाहा हो भनि नेल हालि थुनिराषि येस बौलाहालाई नेपाल आउन्या साहु-हरू हस्ते पठाइदिउ कि भने जस्तो लागिरहेछ भन्ने र लषेराजसमेत जना १२ गुभाललाई दिउस आफ्ना घर बस राति तहबिलमा रमन घुमनु भन्ने गरि राषि यो बेहोरा अर्जि लेषि हजुरमा विन्ति चढाई पठायाको हो सो बेहोरोमा ...५... बाट लषेराज गुभाजुसमेत जना १२ लाई मैह्ला १ को कालामोहर थान ४ का दर्ले रातमा पहरा राषि ....३...का तहबिलको संभार गर्नु भोटचा सिपाहिलाई च्यापसाले हान्ने रामनर्सि श्रेष्ठलाई याहाँ पठाइदिन्या काम गर भन्ने हुकुम भै स्व बेहोराको रुक्का बक्सीस भै आउदा सोबमोजिम लषेराज गुभाजुसमेत जना १२ लाई मैह्ला १ के कालामोहर थान ४ का दर्ले रातमा पहरा रषाउन्या भोटचा सिपाहिलाई च्यापसाले हान्न्या रामनर्सि श्रेष्ठलाई याहाँ ह्लासामा रहन्या माहाजन १०।३२ हरूले केहि बिराम गऱ्या भने ह्लासाबाट नेपालतरफ चलान गरि नेपाल भोट भन्सारमा अधि अधि सपुर्थ गर्थ्या भने र मैले पनि सोबमो-जिम शुद्ध भाद्र शुदि १ रोज ६ मा नेपाल केलटोलको लतंमुनि र असंटोलको हर्षरत्न ई २ जनाका जिम्मा गरि नेपाल भोट भंसारमा बुझाउनु भनि पठाईदियां यांहां भोटचा सिपाहीका मालिक इनो धैबुन राक्स्या धैबुन र सैजु काजीलाई पनि भोटचा सिपाहिलाई च्यापसा चलाई मुषका उपल्ला बठमा घाउ लाउन्या वौलाहा रामनर्सि नेवारलाई यांहां ह्लासामा नरा-षनु नेपाल पठईदिनु भन्ने हुकुम भै आयो र नेपाल पठाई-दियां भनि सुनाउदा त्यो घाउको वषदिवापत केहि ३।४ टाक दाम तेस नेपारबाट दिनुपर्छ भनि धैबुनहरूले भनिप-ठायाछन् बौलाहालाई जरिवाना गरि दाम दिनु भन्ने हाम्रो अैनमा छैन बौह्लायापछि कैदमा पर्छ नेपाल पठाईदियां भन्ने जवाफ दिपठायां हिजआज भोट सर्कारमा नासियाका बन्दुक च्यापसा वरोवर वनाउन लागिरहेछन् साह्रा भैबु

सुंवा ३ को पनि लड़ाई हुन्या खबर छ पनि भन्छन् भित्र भित्र मिले पनि भन्छन् येसको थाहा केहि भयाको छैन २७ साल मार्ग सुदि ९ रोज ५ मा ...३... बाट ल्लासाका राजालामाज्युका नाउमा लेषिआयाका चिठिको र ...५... बाट ४ काजिहरूका नाउमा अहद मिच्यो भन्ने मुद्दा लेखि-बक्स्याको रुक्काका बेहोरामा कास्यालमा काजिहरूले मलाई डाकि अघि छोकपा काजि चिके षेम्बुले गर्दा ई रुक्काहरूको पत्रउत्तर चढाउन पायाको थियेन पछि ईनिहरूसितको झगरा लड़ाईं हुनाले झन ठुलो अलमल भै ढिल हुन गयो भनि मसल गऱ्या र गोषी ...३... सित निसाफमा पनि मेल हुन नदिन्या चिठिको पत्रउत्तर पनि नलेषन्या चिके षंबु र छोकपा काजि हुन् भनि मुषले भन्नुहुन्छ तपाईहरूले भनेपछि तेसै होला तर चिके षंबु छोकपा काजि मरिगया अब तपाईहरू मुष्ये ४ काजि हुनुभया दुबै ...३... को पछि परन्तुसंम मेल रहला भन्ने अर्थले छाप लगाई पठाइ-देउ भन्ने बेहोरा हुकुम भै आयाको कागज निज चिके षंबु-हरूले छाप नलगाई सो कागज फिर्ता गरि चढ़ाई पठाया अब तपाईहरूले कसो गर्नुहुन्छ चिके षंबुहरूले बिगाऱ्याको र तपाईहरूले सुपाऱ्याको तपाईहरूका कामदेषि देषियेला भन्ने जवाफ दियां र बेस भन्नुभयो कप्तान साहेब अब हामि अर्जि लेषि चढ़ाई पठाउछौ भन्या अर्जि चढाउछौ भन्या चाडै चढ़ाई पठाउनु मैले भन्या र अरू नेवारका सानातिना झगड़ा पनि चाडै छिनिदिउला भनि अघिक भाद्र वदि ६ रोज २ मा कास्यालमा मसंग भन्या ये वदि १३ रोज ३ मा सैजु काजिका घरमा म गयांथ्या निज काजिले कप्तान साहेबसंग येकान्त परि विन्ति गर्नु भनि दोमास्या करम मियांले मसित भन्न आयो र मैले येकान्त दि सोढा सैजु काजिले साचो भने होइन तर पनि चिके षंम्बुका पक्षेपाछका मानिस कोहि हुनन् तिनिहरूले कपता-नलाई दगा गरि मारिदिउन् र कपतानलाई माऱ्यापछि गोषी ...३... उठेर आउला र ई काजिहरूलाइ मारिदेला भन्ने इनिहरूको येस्तो कुमति उठ्यो भन्या त्रास होला तसर्थ वाहिरफेरा हिढदा डुल्दा गोल्लिले हान्नन् वहुत होसि-यारसंग रहनु म पनि वाहिर बगैचामा बस्याको छु पहरा चौकि धेरै सिपाहि राषि ठुला ठुला कुकुर पनि पालिराख्या छु तर यो बेहोरा गर्न्या त छैनन् मेरा मनको संषा मात्रै हो भनि पठाया छन् येस्तो भनिपठाउदा मैले त्रा केहि ठहरा-उन सकिन वैरिका ठाडो मुलुकमा ज्यू बचाउनालाई कठिन होला कि भने जस्तो लाग्यो येस्तो संषा के बुझि गरिपठायौ भनि पठाउ भने बुझि सुनिसकेको होइन मेरो संझाले मात्रै भनेको हो भनि पठाउनुपर्छन् विग्रियो भने मैले अघावै जनाउ दियांथ्यां भन्नेछन् ज्यू बचाउन पनि कठिन पर्ने लाग्यो प्रभू अघि बाहिर बगैचातिर डुलन गयाको थियां सैजु काजिका बगैचामा पुगदा काजिसंग भेट भया र निज काजिका बगैचाका घरमा बसि केहि कुरो हासो ठट्टा भयो तेस बषतमा निज काजिसित मैले छोकपा काजिलाई र धपाया़का फुलुं काजिका बाबुछोरा ठिमे धैबुन ई धपायाका-हरूलाई पनि माऱ्या चिके षंम्बुलाई पनि लडाईं गरि भागि आफ्ना चाकरलाई तेरा हातबाट मारिदे भनि बचन दि सो बचननबमोजिम चाकरले भाला रोपि माऱ्यो भन्छन् यो कुरामा के बेहोरामा ई मानिस षराप भया भनि मैले सोध्या र सबै बेहोरा कप्तान साहेबले सुन्या जान्याको होला भने र मैले त्रा ति मानिस मऱ्याको मात्र सुन्या मुद्दा बेहोरा केहि सुन्या जान्याको छैन....५... ३... ३... का येक....३... भयापछि याहां भोटमा केहि षलबल भयो भन्या स्व बेहोरा षसोषास तपाईहरूबाट गोषी ... ३... मा लेषि चढ़ाई पठाउनुपर्ने हो गोषी... ३... बाट पनि येस्तो बेहोरा केहि परिआयो भन्या लेषि आउनुपर्छ भनि मैले भन्दा हो यो कुरो हामिहरूले सबै अर्जि लेषि चढ़ाई पठाउनुपर्न्या छ भन्या आज मैले यो कुरो सुन्नु हुँदैन कि भन्ने कुरो मैले गऱ्या र सुन्नु हुन्छ म भन्छु तपाई सुन्नुहवस भने र प्रथम चिके षेम्बुका बलले छोकपा काजि भयो छोकपा काजि भयापछि निजका बलले धाके षंम्बुबाट चिके षंम्बु भयो येति भयापछि निज काजि १ चिके षंम्बु १ राजालामाको फ्यासा १ भैबुं गुंवाका ट्युध्युगे १ छआत्या १ जमा जना ५ येतिको मतलप गरि राजालामा-लाई पर सारि चिके षंम्बु राजा हुने भन्ने मतलप भयाको रहेछ यो मतलप भयापछि निज छोकपा काजि यो मतदेषि परपर सरेछ र बाकि ई ४ जनाका मतमा छोकपा काजिले हाम्रा मतदेषि बाहेक भै जाहेर गर्न लाग्यो भनि येसलाई पक्कि मार्दा भैबुं गुंबाका बड़ा मालिकहरूले लासागुरु राजा-लामाहरूलाई छोकपा काजिलाई त्रा मारे भन्दा सुनिन्छ हाम्रा भैबुं लोस्वेलिको ट्युध्युलाई पत्की साक्ति सासना गरि सोधन पाया येस मुद्दामा मान्याछन् भन्ने थाहा हुन्या भियो भनि भित्रसंझेप विन्ति गरेछन् र हाम्रा गुम्बामा बसि केरसार गर भनि राजालामाहरूले भन्दा तेसलाई त्रासि पक्कु केरसार गर्दा छोकपा काजिलाई षोलामा हालि मार्याको साचो हो जाहामछि अघि धपायाको फुलुं काजि र निजका ज्यू ठिमे धैबुनलाई पनि सरकारको हुकुम छ भनि मार्ने

पठायाको हो अरू पनि ईनिहरूसित धपायाका २।३ जना-लाई मान्यौ ह्लासाका सैजुं काजि १ मुरु गुंब्राको ता लामा १ ढुंवा काजि १ ई ३ लाई र अरू १०।१२ जना चिपान चितुंलाई पनि मार्नु भन्ने मतलव गर्दा मालिक मुष्ये चिके षंम्बु १ राजालामाको ऋ्यासा १ म ट्युघ्युगे १ छआत्या १ येतिले मतलप गऱ्याको हो भनि ट्युघ्युगे कायेल भयेछ र राजालामाको ऋ्यासालाई निज वाडाहरूले पक्रि सोधपुछ गर्दा ट्युघ्युगे कायेल भै भन्याबमोजिम निज ऋ्यासाले पनि कायेल भै कुरो मिलेछ र चिके षंम्बुलाई पनि पक्रिन भनि लाग्दा चिके षंम्बुले ऋ्यासालाई पक्रेको थाहा पाई सेठेको छोरो काजिलाई लि गन्धे गुंवामा भागि गयाको हो येस्तो बेहोरा इनिहरूले गर्दा येस्तो लड़ाई हुन गयो भनि निज सैजुं काजिले मुलाई भन्या र यो बेहोरा सबै मैले थाहा पायाको थियेन आज तपाईले भन्नुभयो र थाहा पाया भनि मैले भन्या यति कुरा मसंग सैजु काजिले भन्याको तहकियात हो हिजआज ह्लासाको गल्वा भने गोर्षाको र डुकपाको आवतजावत ठुलो मिलाप छ भनि भित्रीसंक्षेप कुरो गर्छन् अघि हजुरमा २७ सालका भाद्र मैन्हादेषि मैन्हावारि सुव्वा हर्षनारानमार्फतका गुमस्ता ह्लासामा रहन्या हिरासिले दियेनन् मागन जादा भोलि पर्सी दिउला भनि तार्दछन् सातु षानवार मरियो भनि विन्ति चढ़ायाको हो सो विन्तिको जवाफ आयेन २७ साल भाद्र मैन्हादेषि आजसंमको जागिर मैन्हावारि निज हिरासिहले म दिन सकदिन भन्ने जवाफ दिया वर्ष १ भयो षानवार कठिन पऱ्यो सिपाहिहरूलाई के षानु दिउ प्रभु जो मर्जि अरू म्याहांको हालसुरथ येथायोग्य छ सेवकका अर्जिका बेहोरामा घटवड़ पऱ्याको होला कृपा राषिब्वक्स्याजावस् शुभमस्तु शुभम् ... ...

इत सेवक कपतान जित्मानसिंह सिलवाल क्षेत्रीको दिनप्रति साजसबेरको कोटि कोटि सलाम् सलाम सलाम्

इति संवत् १९२८ साल मिति शुद्ध भाद्र शुदि २ रोज ७ मुकाम ह्लासा अड्डा शुभम् – – – – – – –

श्री ५ सर्कार

१

अर्जि – – – – – – –

उप्रान्त कृपानिधान ... १ ... ब्राट ह्लासामा रहन्या वडा अम्बाहरूलाई सेठेको छोरो काजिलाई भोटसर्कारब्राट थुम्या-का वेहोरामा चिठि आउदा निज अंबाहरूले लामागुरु राजा लामाहरूलाई सो बिस्तार गरेछन् र राजालामाब्राट निज सेठे काजिको छोरालाई आफ्ना जोईछोराछोरी लि आफ्ना गाउमा गै ब्रस्तु निज काजिको ज्यू नमार्नु भन्ने ब्रेहोराको कागज लेषि अंब्राहरूलाई पठाइराष्याछन् अंबाहरूब्राट जवाफ केहि भयाको छैन यो कुरो तहकियात हो अघि सेठे काजिसंग लडाई गरि भागिजान्या रेटिको राजालामा त्रिन-तर्फका मुलुकमा गै मरि फेरि जन्म लि औतार भयाको छ अरे तसर्थ निज राजालाई षोजन लिन हामि जान्छौ हाम्रो गुंबातर्फको जगा धेरै भेवुं गुंबाले षोसिराषेछ सो जगा पनि निज गुंबाबाट हामिलाई फिर्ता हवस् निज भेवुं गुंब्राले फिर्ता गरिदिवैन भन्या लामागुरुका हजुरमा त्यो जगा लामोस लामागुरुका हजुरमा पनि लाग्दैन भन्या हाम्रो जगा अन्निमा जफत गरि भेवुं गुंबाले लिन पाउन्या होइन भनि म्याह्रा गुंबाका वाडाहरूले लामागुरु राजालामाहरूसंग विन्ति पारिराषेछन् भोटसर्कारब्राट येस कुराको निरोपन गरि तोकठोक गर्न पनि नसकन्या ई २ थरलाई मिलाउन पनि नसकन्या ई २ थर नमिलि झगडा लडाई भयो भन्या जसले जितला उसैको सदर गराई हान्र्यालाई ठोकन्या जस्तो तवर छ ई २ गुंबाको अब्र १।२ मैन्हामा झगडा लड़ाई भैजाला कि जस्तो भित्रिसंक्षेप गरेका भैरहेछ कार्तिक शुदि १५ ब्रेषि मागं शुदि १५ रोजतक मैन्हा १ को स्याहा रपोट ब्रडा गरि येस्मै अर्जिका संग चढ़ाई पठायाको छु दाखिल होला अरू हालसुरथ यथायोग्य छ सेवकका अर्जि-का वेहोरामा घटबढ पऱ्याको होला छेमा कृपा राषिब्व-क्स्याजावस् शुभमस्तु सुभम् – – – – – – –

इत सेवक कपतान जित्मानसिंह सिलवाल क्षेत्रीको दिनप्रति साज सवेरको कोटि कोटि सलाम सलाम सलाम – – – – – – –

इति संवत् १९२८ साल मिति पौष वदि १ रोज ४ मुकाम ह्लासा अड्डा शुभम् – – – – – – – –

श्री चिन वादशाहा श्री सर्षार श्री ५ महाराज
१ २ ३

उप्रान्त आषाड सुदि १३ रोज ७ मा पठाइवक्स्याको सिक्षापत्र र अंबाले लेष्याका चिठिको नकल १ ऐ को जवाफ १ सेठ्या काजिलाई पठायाका चिठिको नकल १ अघि पठाइवक्स्याका पुरानो चिठिको नकल १ ज्मा नकल ४ स्मेत श्रावण सुदि १३ रोजका दिन आईपुग्यो हेरि सिर चढायां सिकार्जुमा हेतारिन अंबाले कर्णेल सिंहबिर पाडे कर्णेल त्रिविक्रमसिंह थापासित गर्‍याका कुराको पुरानु चिठिको नक्कल पठाइवक्स्याका अर्थलाई यांहां षलबल पर्‍याको हुनाले नाइक्याको सट्टामा वस्न्या अर्कमान हस्ते अर्जि चढाई पठायाको हो उस अर्जिबाट पनि जाहेर होला फेरि यो नकल आईपुग्यापछि असिस्टेत चन्द्रमान कार्किलाई फौनपुनसंग भन्न पठाउदा अघि हाम्रा याहां त्यो कुरा मै ...१... लाई अर्जि गयाको छ अब २५।३० दिनभित्रमा तेस्को जवाफ आईपुग्याछ अरू वेहोराका कुरालाई मान्तारिन अंबासंग म भन्छु आजभोलि हामिलाई कामको अलमल छ १०।८ दिनमा तेसको जवाफ म भनुला भन्या यो कुराको अर्थलाई याहांसंम भैरहेछ औ मेरो पनि सेठ्या काजिसंग भेट भयो अरू कुरा हुदा याहां हाम्रो षलबल भयाको कुरा हेतारिन अंबाले टिगरि डिगर्चामा फौज ल्हासामा पनि फौज बढाउनुपर्छ भन्दा र रैतिलाई साह्रै दुष दि दाम उठाई हिड्दा डिगर्चाको ढुकुतिमा पनि हिनामिना गर्दा अरू वेहोरा पनि यस्ता डबलका ढेरै गर्दा यो अंबासितबाट विग्याको हो भोट.....२.....बाट दिन्या मैह्वावारि पनि बन्द गर्‍यूं यस्तालाई पनि मान्न सक्दैनौ पर सार्‍यूं अलिक दिनमा यो अंबा पनि निजतिर जान्छ येस वेहोराको हाम्रो षलबल हो तपाईले पनि अर्जि लेषि पठाउनुभया वढिया होला भनि सेठ्या काजिले भन्या र यो अर्जि चढाई पठायाको हो सिकार्जुमा घा गर्न आउन्या फोपुन टाहुताले यहि कुराको वेहोरामा परि निजलाई पनि चिनतिर हिडाया मुलुकि षर्दार पनि मालमत्ता विक्रि गर्न लागिरहेछ अलिक दिनमा यसलाई पनि पठाउछन् औ सालिन्दा दस हजार रुपैयांको अर्थलाई हाम्रो अर्को कागज र षजांचि निमाढुंडका अर्जिबाट जाहेर होला हाम्रा पनि किस्ताबन्दीका रुपैयां काहाबाट लिन्या हो किस्ता गैसकियो याहां पनि षानलाई साह्रै हर्षत भयो र अघि पनि....३.... बाट अैले वाहा जाउ पछि हेरि वडाई दि.....भयाको हो हजुरबाट सवै कुराको निघा राषि विन्ति गरिबक्सनुभया याहांका का.....हो सर्वज्ञ हजुर हुनुहुन्छ देसको जगा सवै कुराबाट मेहेरमानगि राषिबक्सनु. . . . . – – – – – –

–।–

अर्जि – – – – – –

उप्रान्त गरिपर्वर मार्ग सुदि ७ रोजका करुणापत्र पौष सुदि १ रोज ३ मा आइपुग्यो हरप हरप पढि अर्थ बुझि तेसतरफको जो पाया सुन्याको षवर वरावर लेषिपठाउन्या काम गर भनि मर्जि भै लेषिआयाको सिह्र चह्राया पौष वदि ६ रोजका ल्हासाका अंवाहरूबाट अघि सेठे काजिसित झगरा भै लडाईं गरि लडाईंबाट हारि भागि पेचिन जान्या राजाको छोटाबडा कुरा गरि वत्षोई छोटाबडा कमैले नगर्नु पेर्पु गुंवा १ सारा गुंवा १ गन्दे गुंवा १ ज्मा गुंवा ३ का वाडाहरूले पनि आआफना ध्यान पुजा जाप गरिरहनु सर्कारवास्ताका कुरा केहि नगर्नु भन्या भोटेअक्षर र चिनियाँ अक्षर कठपत्रमा लेषि सहर सहरका टोल टोलमा टास्या औ डुप्पाहरूले ल्हासाका काजिहरूलाई चिठि लेषि पठायाको रह्याछ स्व चिठिको बेहोरा आश्विन वदि ३ का दिनदेषि अंग्रेजले देवाधर्मका मुलुकका दोसादमा आई किल्ला बनाउन लाग्यो ल्हासा वेपार गर्न जान्छौ हामीलाई बाटो अगुवा देउ भन्छ पोरका सालका लडाईंमा अंग्रेजको तोप २ हामि डुप्पाहरूले लुटिलियाको थियो फिर्ता गरिदियुं भोटसर्कारबाट हामी डुप्पाहरूलाई यक हजार टाक चादि तलब दियाको छ तसर्थ निमेकको सोह्रो हामिले गर्नुपर्छ यो बाटो कसैलाई नछोडनु भन्ने हामिलाई हुकुम छ हामि छोडदौन भन्दा तम्रा भोटसर्कारबाट यक हजार टाक चादि दियाको रहेछ हामि दस हजार टाक चादि दिन्छौ भन्छ अभिन्तर हामिसित लडाईं गर्नाको तर्जुमासित आयाको छ लडाईं गर्न पर्‍यो भन्या भोटसर्कारबाट हामिलाई मद्दत दिनपर्छ भनि डुप्पाहरूबाट लेषि आउदा भोटसर्कारबाट पनि लडाईं गर्नुभन्दा घा गर्न पाया बढिया होला भने जस्तो तवर छ गाउ गाउमा पनि सिपाहि ज्मा गर्दछन् येति कुराको बेहोरा तहकित हो अब उप्रान्त जो परिआयाको बेहोरा लेषि बिन्ति चह्राई पठाउन्याछु अरू हालसुरथ लेषतामा घटबढ भयाको मपर क्षमा राषिबक्सेजावस् – – –

भक्तपुरका तमसुक ताडपत्रहरू

– शंकरमान राजवंशी

वि. सं. १६६६ को
भ. पु. का उजराज भारोको ताडपत्र

परिचय,

वि. पु. च. नं. ३४७ को यो ताडपत्र हो। यसको लम्बाई २ फूट साडे ७ इञ्च र चौडाई १ इञ्च छ। लेख ३ पंक्तिका छन्। छेउमा माटाको छाप छ। छापको बीचमा देवीको मूर्ति अंकित छ। ताडपत्रमा लिपि नेवारी छ। पछिल्तिर यातापुर खाछे लेखिएको छ। यो पत्र उजराज भारोले पिराग भारोलाई जग्गा बेच्दा गरिदिएको हो।

मूलभाग,

(१) श्रीयोस्तु ॥ सम्वत् ७२९ ज्येष्ठ शुक्ल चतुथ्यान्ती-थौ श्री खप्व भूभ्याम् श्री शिव गल स्थाने चोछे-टोलकाधिवासिन ग्राहक पिराग भारोकस्य नाम्ना सकाकात स्व टोलके वास्तव्यं धार्ण्णक उजराज भारोकश्य नाम्ने स्वकियं सो भुज्येमानिकं गृह मण्डले स्मीन अंगनापश्चमतः जिवनसिहकश्य गृहेण उत्तरतः गोष्ठीगृहेण पूर्व्वतः हृदयराजकस्य गृहेण दक्षीणतश्च एतन्मध्ये चोछिटोल,

(२) खडिकोछे ननिया योता मुल सखा थनका लिफू हुफू लिखिचान सहित तत गृह वाही द्वाराङ्गणेश्य देनिका दक्षस्थान पनमार्ग धारा पूर्व्व सो सिमो गरिभोग तत यथादेश काल प्रवर्तमान स्तथा संचा-रार्घेण सुवर्ण मूल्य मादाय क्रय विक्रय स्वाधिनेन क्रयेन विक्रितम् भवति ॥ यद्यश्याम् देवी राजिक व्याघाट परेण तद्वा धार्नकेण स्वयं परिसोधनियम् अत्र पत्रार्थे दृष्ट श्रुत साक्षि

(३) येताछे टोल संज कायस्थ उफान थंछे कस्यान भारो केशव कर्मि लिखिति कायस्थ जयराम शुभं

वि० सं० १७११ को
भ. पु. का. विश्व भारोको ताडपत्र

परिचय,

यो ताडपत्र वीरपुस्तकालय चौथा नं. ३४७ को हो। यसको लम्बाई १ फूट ९ इञ्च र चौडाई एकापट्टि सवा १ इञ्च छ तथा अर्का पट्टि १ इञ्च छ। लेख ३ पंक्तिका छन्। छेउमा माटाको बाटुलो छाप छ। छापको बीचमा त्रिशूल, त्यसको दायाँ बायाँ श्री, त्रिशूलको तल साँढेको मूर्ति अंकित छ। लिपि नेवारी छ। यो पत्र विश्व भारोले विश्वराम भारोलाई जग्गा बेच्दा गरिदिएको हो।

मूलभाग,

(१) श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७७४ आश्वीन शुक्ल पञ्च म्यान तिथौ श्री खप्व भुम्याम् श्री शिव गल स्थाने यंछेटोलकाधिवाशिन ग्राहक चैत्र काल विश्वराम-स्य नाम्नः सकाशात श्री वान्दीब स्थाने तवलाछ टोलके वास्तव्यं धार्ण्णक विश्व भारोकस्य नाम्ना स्वकियम् स्व भुज्यमानिकम् स्थानस्य पुर्व दिश प्रदेशे,

(२) हरि विकश्य क्षेत्रात पश्चीमतश्च दक्षीणतः वलिकस्य क्षेत्रादुत्तरतः ग्राहकस्य क्षेत्रात्पूर्व्वश्च एतन् मध्ये बेदोल बल क्षेत्र नाम संज्ञकं तस्य क्षेत्राङ्क एक कर्षनिकं कर्ष छि १ ततः क्षेत्र यथा देश काल प्रवर्तमान स्तथा सचारार्धेण शुवर्णमुल्य मादाय क्रय विक्रय स्वाधिनेन,

(३) क्रयन विक्रीयतम् भवति ।। यद्यस्याम् देवीक राजिक ब्याघाट परेण तदा धार्ण्णकेन स्वयम् पलिशोधनियं अत्र पत्रार्थे दृष्ट श्रुत साक्षी खनिमं टोलचन्द्रशि भारो तल मंडे टोल कुसल भारो यंपला छ टोल भायदेव भारो लिखिति कायस्थ देवरामः ।।७।। शुभ

वि. सं. १७१३ को
भक्तपुरका हरि भारोको ताडपत्र

परिचय,

यो ताडपत्र बीरपुस्तकालयको चौथा नं ३४७ मा छ । यसको लम्बाई १ फूट पौने ९ इञ्च छ र चौडाई एकापट्टि १ इञ्च र अर्कापट्टि आधा इञ्च छ । लेख पंक्ति ३ छन् । छेउमा माटाको बाटुलो छाप छ । छापको बीचमा त्रिशूल, त्यसको दायाँबायाँ श्री, त्रिशूलको तल साँढेको मूर्ति अंकित छन् । लिपि नेवारी छ । पछिल्तिर फसादेबू लेखिएको छ । यो पत्र हरि भारो, जय सिंह भारो, सत्य भारो भई पूर्णशिद् दुवाललाई जग्गा बेची गरिदिएको हो ।

मूलभाग,

(१) श्रेयोस्तु ।। सम्वत् ७७६ भाद्रपद कृष्ण दशम्यान्तीथौ श्री खप्वं भूम्याम् श्री शिवगलस्थाने चोछे टोलकाधिवाशीन ग्राहक पुर्ण्णसि दुवालश्य नाम्नः शकाशात स्वटोलकै वास्तव्यं धार्ण्णक हरिजय सिंह सत्यभारो स्वह्म बुवा कायकस्य नाम्ना स्व कियम् भूज्यम्निकं स्थानस्य

(२) वायुब्य कोण प्रदेशे जेवनसिंह कश्य क्षेत्रात्पश्चीमतः माकलकस्य क्षेत्रा दुत्तरतश्च पुर्व्वतः दक्षीणतश्चेति एतन्मध्ये कशादे क्षैत्रनाम शंज्ञकं तत्क्षेत्राङ्क द्वि रोपनिकं रोवकं नस्य २ पैपिक्वलिस् याबुछियो श्वदोक्वाकन सहित तत्क्षेत्र यथा देश काल प्रवर्तमानस्तथा ।

(३) संचारार्धेण सुवर्ण मूल्यमादाय क्रय विक्रय स्वाधिनेन क्रय विक्रीयतं भवति । यदश्याम् देविक राजिक व्याघाट परेण तदा धार्णकेन स्वयं पलिशोधनियम् अत्र पत्रार्थे दृष्ट शाक्षि पपलाछा भायदेव भारो खनिमं नरहरि भारो तल मन्डे हरि राम लिखिति कायस्थ देवरामः शुभः ।।

वि. सं. १७१६ को
भ. पु. का. जयराम भारोहुरूको ताडपत्र

परिचय,

यो ताडपत्र वीरपुस्तकालयमा चौथा नं ३४७ मा छ । यसको लम्बाई १ फूट सवा ११ इञ्च र चौडाइ सवा १ इञ्च छ । लेख ३ पंक्तिका छन् । छेउमा माटाको बाटुलो छाप छ । छापको बीचमा खड्ग, खड्को दायाँबायाँ सिंहको मूर्ति अंकित छन् । माथि चन्द्रमा र श्री लेखिएका छन् । लिपि नेवारी छ । यो ताडपत्र बीच बीचमा भाँचिएको छ । छेउमा टुक्रा खसिसकेको छ । पछाडिपट्टि फसादेबु लिखिएको छ । यो पत्र जयराम भारोले दमनि मयिलाई जग्गा बेची गरिदिएको हो ।

मूलभाग,

(१) श्रेयोस्तु ।। सम्बत ७७९ भाद्रपद कृष्ण त्रियोदश्यान्तीथौ श्री खप्वं भूम्यां श्री शिवगल स्थाने चोछेटोलका धिवाशित ग्राहक दमनि मयिकश्य नाम्ना सकाशात् सो टोलकै वास्तव्यं धार्ण्णक बलि जयराम देवराम पुनराम हकिजकस्य नाम्नेन शुकि यस्क भूज्यमानिकं स्थानस्य उत्तर दिश प्रदेशे जेवनशिकस्य क्षेत्रेण पश्चीमतः साकर ।।

(२) कश्य क्षेत्रेण उत्तरतः पूर्व्वतः श्री श्री राजश्य क्षेत्रेण दक्षिणतश्च एतन मध्ये फसोदे क्षेत्र नाम शंज्ञक तश्य क्षेत्राङ्क द्विरोपनिकं रोव नस २ तत

क्षेत्र यथा देशकाल प्रवर्तमानस्तथा संचारार्धेण सुवर्णमुल्यमादाय क्रय विक्रय स्वाधिनेन क्रयेन विक्रियतम् भवति यद्यश्य दिविक राजिक व्याघाट परेस तदा धार्णकेन स्वयं परिस्वध...त्र पत्रार्थे

(३) दृष्ट एते शाक्षि चिकुटि भाजु नरहरि भारो हरिराम भारो लिखिति कायस्थ मेरु शुभंभूय पश्चीमत द्रव्याकनं तंडन जूरो ।

वि. सं. १७३१ को
भ. पु. का. शिल्पकार देवकर्मीको ताडपत्र

परिचय

वि. पु.च.नं ३४७ को यो ताडपत्र हो । यसको लम्वाई १ फूट सवा इञ्च र चौडाई एकापट्टि सवा २ इञ्च तथा अर्कापट्टि १ इञ्च छ । लेख पंक्ति ३ छन् । छेउमा माटाको छाप छ । छापको बीचमा अष्टकोण र त्यसको बीचमा मण्डल अङ्कित छन् । ताडपत्रमा लिपि नेवारी छ । यो पत्र देवकर्मीले भीम शिल्पकारलाई जग्गा बेच्दा गरिदिएको हो ।

मूलभाग,

(१) श्रेयोस्तु ।। संम्वत ७९४ आसाठ कृष्ण द्वादश्या तीथौ श्री खप्वं भूम्या श्री शिवगल स्थाने चोछें-टोलकाधिबासि ग्राहक भिम शिल्प कारस्य नाम्न सकासात । सएव स्थाने यंछे टोलकै वास्तव्यम् धार्ण्णक देवकर्मीकस्य नाम्ना स्वकिय भू स्वभुज्य–

(२) त्पश्चीमत श्री श्री राजक्षेत्रात्दुत्तरतः मालसिह-कश्य क्षेत्रात पुर्व्वतः तक्षरामकस्य क्षेत्रत दक्षिण-तश्च एतन्मध्ये ङाबु क्षेत्र नाम, एक रोपणिकं रोव छि१ तत् क्षेत्र यथा देश काल प्रवर्त मानस तथा संचारार्धेण सवर्ण मुल्यमादाय क्रय विक्रय स्वाधि नेन क्र – – – – रू – – –

(३) रेण तदा धार्णकेन स्वयम् परिसोधनियम् अत्रार्थे दृष्ट शाक्षी प्रधानाङ्ग देवराम भारो मेरु भारो नरहरि भारो वंतासिंह शिवराम लिखिति कायस्थ गंगाराम: शुभं ।।

वि. सं. १७३२ को
भ. पु. का. कुशरामको ताडपत्र

परिचय,

वि. पु. च. नं. ३४७ को यो ताडपत्र हो । यसको लम्वाई १ फूट साढे ११ इञ्च र चौडाई एकापट्टि सवा १ ईञ्च तथा अर्कापट्टि १ इञ्च छ । लेख ३ पंक्ति छन् । छेउमा माटाको छाप छ । छापको बीचमा खड्ग, त्यसको दायाँबायाँ श्री अङ्कित छन् । लिपि नेवारी छ । पछिल्तिर फसील्वाकाबु लेखिएको छ । यो पत्र कुशरामले पूर्णसिंह दुवाललाई जग्गा बेच्दा गरिदिएको हो ।

मूलभाग,

(१) श्रेयोस्तु ।। सम्बत ७९५ भाद्रपद कृष्ण एकादश्यान्तीथौ श्री खप्वं भुम्यां श्री शिव गलस्थाने चोछे टोलकाधिवासीन ग्राहक पुर्णसिं दुवालकस्य नाम्ना सकासा अत्रिव स्थाने एताछे टोलकै वास्तव्य धार्ण्णक कुसरामकस्य नाम्नेन सकियं स्व भुज्यमानिकं स्थानस्य वायिब्य दिश प्रेदेश्य श्री श्री राज क्षेत्रेण. . . – – – – – – – –

(२) पश्चीमतः उत्तरत मार्गेण पुर्व्वत धार्णकश्य क्षेत्रेण दक्षिणतश्च एतनमध्ये फलिल्वाका बु क्षेत्र नाम शंज्ञकं तस्य क्षेत्राङ्क द्वी रोपनिकं रोव नेश २ तत क्षेत्र यथा देश काल प्रवर्तमान स्तथा संचारार्धेण सुवर्ण मूल्यमादाय क्रयविक्रय स्वाधिनेन क्रयेन विक्रीयतम् मवति यद्यश्याम् देविक

(३) राजिक व्याधाक परे तदा धार्ण्णकेन स्वयम् परिस्वधनियम् अत्र पत्रार्थे दृष्ट शाक्षी देवराम भारो मेरु भारो नरहरि भारो शिराम वातासिं लिखिति कायस्थ तूरशिराम,

वि. सं. १७६९ को
भ. पु. का विश्वनाथ भारोको ताडपत्र

परिचय,

वि. पु. च. नं ३४७ को ताडपत्र हो । यसको लम्वाई २ फूट ३ इञ्च र चौडाइ पौने १ इञ्च छ । लेख ३

पङ्क्ति छन् । छेउमा माटाको बाटुलो छाप छ । छापको बीचमा खड्ग, त्यसको दायाँपट्टि 'त्र' बायाँपट्टि 'प' अक्षर अङ्कित छन् । ताडपत्रमा लिपि नेवारी छ । यो पत्र विश्वनाथ भारोले भायरामलाई जग्गा बेच्दा गरिदिएको हो । यसमा साक्षी रानी लालमती र प्रधानाङ्ग हाकु भारो मनोहरसिंह चुकुतिहरू समेत छन् ।

मूलभाग,

(१) श्रेयोस्तु ।। सम्बत ८३२ श्रावण शुकल पंचम्याम् तिथौ श्री खप्वं भुम्याम् श्री रौबगल स्थाने चोछे टोलका धिवाशिन ग्राहक मानसकाल भायराम-कश्य नामन स्यकाशात स एव स्थाने थंकलाछ टोलकं वास्तव्यं धार्ण्णक विश्वनाथ भारोकश्य नाम्ना स्वकियम् स्व भुज्यमानिकं स्थानस्य पूर्व्व दिश प्रदेशे श्री श्री राजक्षत्रात पश्चीमतः

(२) दुकमतः भागीरामकश्य क्षत्रात्पूर्व्वत श्री श्री राज क्षत्रा दक्षीतश्च एतनमध्ये याथल क्षेत्र नाम शज्ञकं तत क्षत्राङ्क चतु रोपनिकं रोव पि ४ ततः क्षत्र यथा देशकाल प्रवर्तमान स्तथा संचारार्धेण सुवर्ण मुल्यमादाय क्रय विक्रयत स्वाधिनेन क्रयेण विक्रि पतम् भवति यदश्याम् देविक राजिक ब्याधात पारे सतक धार्णकेण ।

(३) स्वयमं परिसोधनियध् अत्रार्थे दृष्टशाक्षी श्री श्री लालमति देवि प्रधानाङ्ग हाकू भारो मनहोलसिं चुकुति लिखति कायस्थ छत्रसिंह ।।शुभं।।

वि. सं. १७९४ को रणजित् मल्लको ताडपत्र,

परिचय,

वि. पु. च. नं ३४७ को ताडपत्र हो । यसको लम्बाई १ फूट पौने ६ इञ्च र चौडाई एकापट्टि सवा इञ्च तथा अर्कापट्टि आधा इञ्च छ । लेख ३ पङ्क्ति छन् । छेउमा माटाको बाटुलो छाप छ । छापको बीचमा त्रिशूल अङ्कित छ । त्यसको अगलबगल भागमा श्री श्री रणजित् मल्ल लेखेको छ । माथिपट्टि दायाँबायाँ चन्द्रमा अङ्कित छन् । लिपि नेवारी छ । यो पत्र राजा रणजित् मल्लले पद्मसिंह-लाई बारी बेची गरिदिएको हो । यसमा साक्षी प्रधानाङ्ग कृष्णसिंह छन् ।

मूलभाग,

(१) स्वस्ती ।। श्री श्री जय रणजित् मल्लदेव प्रभु थाकुरसन प्रसादालसन प्रसादाल पा गृहबाति-कायाम् पद्मसिंहस्य गृहेण पश्चीमतः मार्गेण दुत्त-रत पदमसिंकस्य गृहेन पूर्व्वतः दक्षिनतश्च ।। एतन्मध्ये दुवु क्रोलके वाबंच्याकू.

(२) त्या ८ × अंगुली च्या ८ श्वाडा नयम् नियने कुत्या २२ × अंगुलि खवछलाल छाने माल ततः गृह मार्ग धारा पूर्व्वत स्वसिमा परिभोगं ततः यथा देशकाल प्रवर्तमानस्तदा संचारार्धेण सुवर्ण पूष्प माराधं प्रढौकित मादाय क्रय विक्रय स्वा – –

(३) धिनेन क्रयेन विक्रीयतम् भवति ।। श्री खप्वं भूम्याम् श्री शिब गलस थाने चोछे तोल गृहा दिवास पद्मसिंह नामते प्रसादीकृतं अत्र पत्रार्थे दृष्ट साक्षि प्रधानाङ्ग कृष्णसिंह लिखिति दैवज्ञ जयनारायन ।। सम्वत ८५७ चैत्र सुधि १।।सुभं।।

वि. सं. १८२४ को भ. पु. का. तुर्कसि भारोको ताडपत्र

परिचय,

वि. पु. च. नं ३४७ मा दर्ता भएको यो ताडपत्र हो । यसको लम्वाई १ फूट पौने ३ इञ्च र चौडाई एकापट्टि साढे १ इञ्च तथा अर्कापट्टि पौने इञ्च छ । लेख पङ्क्ति ३ छन् । छेउमा माटाको छाप छ । छापको बीचमा कलश अङ्कित छ । लिपि नेवारी छ । यो पत्र तुर्कसि भारोले देवेन्द्र नारायण भारोलाई जग्गा बेच्दा गरिदिएको हो ।

मूलभाग,

(१) श्रेयोस्तु ।। सम्बत ८८७ भाद्रपद कृष्ण त्रयोदश्याम् तिथौ श्री षप्वं भुम्यां श्री वालिर स्थाने इवंछा टोलकाधिवासिम ग्राहक देवेन्द्र नारायन भारो

कश्य नाम्ना सकासात श्री शिवगल स्थाने तोछेटोल कै वास्तव्यं धार्ण्णक तुर्कसि भारोकश्य नाम्नेन स्वकियं स्व भुज्यमानीकं स्थान

(२) पूर्वदीश प्रदेस्य क्वाथकश्य क्षेत्रेण पश्चीमतः भिम-सेनकश्य क्षत्रेण उर्त्तरतः नद्यायां पूर्व्वतः क्वदे कश्य क्षेत्रेण दक्षिणतश्च एतं मध्ये सवकोगा क्षत्रनां सज्ञकं तस्य क्षत्राङ्कतृ रोपनिकं रोव स्य ३ तत क्षेत्र यथा देश कार प्रवर्तनामस्तथा संचाराधेंण मुवर्ण मूल्यमा

(३) दाय क्रय विक्रय स्वधिनेन क्रयेन विक्रीयतम् भवति।। यद्यश्याम दैविक राजीक ब्याधात परेण तदा धार्ण केन स्वयं परीस्वधनियम् अत्र पत्रार्थे दृष्ट शाक्षी प्रधानाङ्ग यन भाजु भारो जयमलसि धनेश्वल लिखिति कायस्थ भाजुदेव ।। शुभं ।।

गोपाल वंशावलि

– जगदीशचन्द्र रेग्मी

(गताङ्कको बाँकी)

स्वस्तिः भूतवृतान्तर लिखितञ्च शृणु ।।

१. सकदेव

क. सम्बत् १७७ आषाढ

३१ क

कृष्ण प्रतिपद्या उत्राषाढ नक्ष सुधिजोग बुधवार श्री सकदेवस्य पुत्र **श्री शिवदेवस्य** जातः ।।

ख. राजा अस्त ६९ कमरुया भैरब अवतारः ।।

ग. शिवदेवश कृत्य वलवल नदी वन्धनीय । पनालिका कूपदेश स्थाने स्थाने शोभ कृता।।

२. सीहदेव सम्बत् १९९ वेशाष पूर्णस्या विशाष नक्षत्र ध्रुवजोग व्यहस्थिवार मध्यान वेलाया श्री सीहदेह परमेश्वरस्य पुत्र श्री **महेन्द्रदेवस्य** जातः ।। धनेश्वर्यादातार महाभोगवान् युवराजमिति ।। तस्य कृतं मदनसरवरं सम्बत् २३९ वेशाष पूर्णमी प्रतिष्ठा कृतं दिनप्रति दम्मकेक वनि देयं ।। अस्त वर्ष ६५ ।। ।।

१. विष्णुगुप्त

३० ख

क. श्री विष्णुगुप्त राजासन प्रथमस प्रचक्र जयरमेस थाप्रया श्री विष्णुतीर्थ नारायन सः श्वसये चङ्गु धाय ।।

ख. श्वया लिवया चंगु थाप्रपा दुर्मिक्ष भुज रंङ्गन असहन जुयाव श्वल संलिस सुभिक्ष जुव श्वया चंगु धाय ।।

ग. श्वया लिव धाप्रपा विष्णुनाम लु द्वयके कामनानः थोलका पिस लुं वागाक्व श्वयञ्चंगु धायः ।।

घ. श्वया लिव थाप्रपा सन्तान कामनानं **श्री चंगुङ्गरडनारायनश** श्ववञ्चंगुन्धाय श्वते पीव चंगुधायः ।।

२. पुष्पदेव

क. चंगुया दुदु फंकया हेतुः श्री पुष्पदेवराजास प्रज्यास असहनदेश समद्तंडव श्वतेस सातकयाङा म्हंग्व सक्यंङा ।

ख. गुणिला थोत दुद्ति सिकोन्हु दुदु फंकनु खुय श्वनद्वानसतेय गुन्हुतो एका पलका सखा अभिसेष श्वपराक्षाम निवारण ।।

१. श्री शीहदेव

क. सन्बत् २१९ बेशाष कृष्ण पञ्चम्या उत्राषाढ नक्षत्र श्री शीहदेव परमेश्वरस्य पुत्र श्री आनन्ददेवस्य जात ।। अस्त वर्ष ६८ ।। ।।

ख. संवत् २२८ फाल्गुण शुक्ल त्रयोदशी रेवति नक्षत्रे श्री सीहदेव परमेश्वरस्य जात श्री रुद्रदेवस्य जात ।। राजा अस्त वर्ष ६७ ।। ।।

२. श्री महेन्द्रदेव

३१ ख

सम्बत् २३२ मा शुक्ल चतुर्थी उत्रभद्र

नक्षत्र श्री महेन्द्रदेवस्य पुत्र श्री वसन्तदेवस्य जात ।। अस्त वर्ष २१ ।। ।।

१. श्री सीहदेव ३१ ख

सम्बत् २३३ अश्विनि शुक्ल तृतीया विशाष नक्षत्र श्री सीहदेव प्रमेश्वरस्य पुत्र श्री अमृतदेवस्य जात ।। राजा अस्त वर्ष ६६ भाद्र व कृष्ण नवम्यां ।। ।।

३१ ख

१. श्री जगतपाल

सम्बत् २३३ श्रावन कृष्ण त्रयोदशी... ... नक्षत्रे श्री जगतपालस्य पुत्र जातः । महामण्डलीक प्रक्षातः स्ववर्ण निधि बहुतरं तस्य अस्त वर्ष ६७ ।।

३१ ख

२. श्री वसंतदेव

क. सम्बत् २३५ पौष कृष्ण सप्तमी षा नक्षत्र श्री वसंतदेवस्य पुत्र श्री तुंगदेव जातः ।। अस्त वर्ष १३ ।। ।।

ख. तं पटलजुया हेतुन कन्हु पाव दे स असहन ... ... साद थाडा दंग जुयका थ्वव थ्वया शान्ति याय जुस्यं देव थापन ... ... वो सकया खलिस कालमजु... ।। ।।

३१ख–३२क

३. महेन्द्रदेव

सम्बत् २३९ फालगुण शुक्ल त्रयोदशी मघ नक्षत्र श्री महेन्द्रदेवस्य पुत्र श्री सोमेश्वरदेव जातः ।। राजा अस्त वर्ष ६३ ।।

३२ क

१. सोमेश्वरदेव

सम्बत् .....शुक्ल एकादशी हस्त नक्षत्र शनिश्चर वार श्री सोमेश्वरदेवस्य असुसारणदेव जातः ।। अस्त वर्ष.....।। ।।

३२ क

२. रुद्रदेव

सम्बत् ..... आषाढ शुक्ल द्वादशी जेष्ट नक्षत्र सापा श्री रुद्रदेवस्य पुत्र श्री विशाखदेव जात ।। अस्त वर्ष २६ ।। ।।

३२ क

३. उदयादित्यदेव

सम्बत् ..... रेवति नक्षत्र श्री उदयादित्यदेवस्य पुत्र श्री उजेतदेवस्य जात युराजमितिः अस्त वर्ष ३५ ।। ।।

३२ ख

४. जयशिमल

सम्बत् २७४ मार्ग ..... नक्षत्र श्री जयशिमलदेवस्य पुत्र श्री अशिमलक्ष्म जातः राजा भोग वर्ष १५ अस्त वर्ष ६२ मा १० ।।

३२ ख

१. नकपुरबुरि

सम्बत् .... प्र अमावास्या रोहिनी नक्षत्र बुध वार नकपुरबुरि यविनः तवमंनछे दिन चोना ।।

३२ ख

२. जसमलदेव

सम्बत् २७२ .... शुक्ल ..... पुनर्वसु नक्षत्र श्री जसमलदेवस्य पुत्र श्री अनन्तमलदेवस्य जात अस्त वर्ष २० ।।

३२ ख

३. रुद्रदेव

सम्बत् २८– द्विराषाढ शुक्ल द्वादशी .... श्री रुद्रदेवस्य पुत्र .... तः । अस्त वर्ष २६ ।।

३२ ख

४. नरमलदेव

सम्बत् २३१ भाद्रपद कृष्ण ..... श्री नरमलदेवपालस खण्ड ..... डोयया ..... ।।

३२ ख–३३ क

१. दुभिख

सम्बत् ३४० कार्त्तिकन ... वाछधारेके दुभिख जुवः ।।

३३ क

सम्बत् ३६४ अश्विनि कृष्ण द्वितीयाचाड वीन वंड पलाखचोस अमरू महाथ टो..... ड... छ लाखा...,

लाजयाम्हकुटं. . . . . ठङालिछिस विजयजुव जात्रायाङ लास्यंतया हाथार ।।

३३ ख

स ४२४ सम्बत् ३६१ जेष्ठ शुक्ल अष्टमी यवुया तुग्व भार क्वाठ चाल्थ कायदङ कीर्त्तिपाल भारोस. . . .

३३ ख

क. सम्बत् ३५४ फाल्गुण कृष्ण सप्तमी तिपुर यटा सुदि वोयथो भोत वो वछिलिचाया टावो वंथो भोन्त क्वाठ पु डाससात व. . . . ङ्गद्‌ति. . .

३३ ख

स ४२५ ख. . . . . चाया दिवशः ।।

३४ क

सम्बत् ४९० अश्वि शुदि ६ जात भिटा दिवगतः ।।

२९ ख

स ४२५ सम्बत् ३३९ आषाढ. . . . अह . . . लोक. . . य ।।

३३ क

सम्बत् ३६१ श्रावन कृष्ण . . . . दिन . . . . सिहपाह स ४२० सम . . . . . ।।

३३ क

सम्बत् ३६२ अश्विनि कृष्ण. . . . कोन्हु . . . कं ।।

३३ क

क. सम्बत् ३६२ चेत कृष्ण... मूल नक्षत्र आदीत वार लि... ... शिकोन्हु...पाल भासन देश लुह्लियाङ । सुगामालन पिपाल... ....

३३ क

ख ..... क्वाछें किपाल भारोस ज्वङा ।। जिन्हुलि वसान वियाराज... ... शुक्ल पञ्चमी तिपुरण सङ्कपु ... ... म चाल्व यछिमी अफल्हयाङ वुड...। थ्वया खुन्हु लिव कनंपी...

३३ ख

स ४२३ वैशाष शुक्ल तृतीया... मगुंक्व... तिपुरम मल... थाकम... तला उभयदल मंग्रपं वव धाद्‌तनः ।। ।।

४१ क

चेत्र वदि दशमी वप्पोछें क्वाठस कुलया

४१ क

येट ग्वसया वने क्वाठ कोसपूजा याङ स्याङ केशकोथछे भीप्तीप्तिसकेः ।। य कंतीस छम्हंगल कीस्यं स्याङाः ।। ।।

४१ ख

आषाढ शुक्ल पञ्चमी खप्वंन हाथार ज्याङ फनपी देगश्चाल्वभचोस्यं यंपस गप्त वन्धरपं चोङा तिपुर मनिगल स्वन्दस नवक्वाठ थ्वते छिपन्तयाङ यद्‌तंन लुं कास्यं कील्हाया ।।

४१ ख

श्रावण शुक्ल द्वितीया भोन्तन चोछेंस जाखा बीद्यापीठिस तिपुरण तेल लं अन्त्रयाङ उभय खाप्तजुव चो भोतलिं चेल वङ्गघटो ।। ।।

४१ ख

प्वसलागाक अमावास्या कोन्हु चा असनि-मण्ढो जारवा दिवस क्वाथ डंङा म्हशिलास लागाक्व द्वादशी कोन्हु डोय हाथारण भङ्ग-रपं ववः तिपुर दलवधि ।। असनिनेम्भङ्ग चेतल थोव पञ्चमी भरणी बृहप्तिवार...

४० ख

.....थलिनयं मिति लींनयफास्यं डोय हाथार ज्याङवो दिवस । संती चुनिगल दुंपुंदववमचाल्व ।... ता हरिस डोय ग्वण्ड थ्वङाम्ह ७ व्यंखा द्वलह्म ३ पेलुखा जलधुनि नया ब्रह्मपुरटो दुंपुंङता । थ्वतेस तिपुरण डण्ड मन्द्रपालू... प्रजायाके हेस्यकं विलरोव प्रति दम्म ६ सार विल दम्म ३ छेखा प्रति दम्म ४ चंगुणा लाथोव सति कोन्हु डोय लास्यं वम्ववटक छियाङ..... छें जयत पडियास भोन्त श्री जयशक्तिदेवस श्री अनन्त-मलदेवस डोय हवः ।।

४१ क

जयतुंगमलदेव

स ४१७ माघ शुक्ल दितीया युथ्यनिमं श्री जयतुंगमलदेवस वो भोंत जयशक्ति प्वहस वातोसन स्वंखा हाथार चलरपका वनेऽन्हु-नचाल्पका लुन्ह लुद्तिया मचोया यद्तं हाथार फुङा ।। ।।

अनन्तमलदेव ४० ख

स ४१७ आषाढ शुक्ल पञ्चमी श्री पशुपति भटारकसके ध्वजा स्थापित श्री अनन्तमल-देवस्य विजयराज्यः ।। ।।

४० ख

स ४१९ भर्द्प्द शुक्ल त्रयोदशी बुध वार कोन्हु तिपुर ग्वद्त भ्रिभेसनतंङ यङ्गल यम्बु फनपि थ्वते ग्वद्तयाङ वंप्याछें जाखा दिवस ।।

४० ख

जयसीमलदेव

सं ४०८ मार्ग शिर शुक्ल प्रदीपदा श्री जय-सीमलदेवस अस्त दिनः ।। ।।

जयतारि ४० क

सं ४१० फाल्गुण कृष्ण प्रदीपदा जयतारिवस्य लिं तेल नत क्वाठकाया बुगन्देवल पयिसर-पम्भण्डार दुंता । ग्वल्वंस पछिमद्वारण दुम्विस्यं थवलान अकालविस्यं स्वान छायाङ प्रहाथ पछिम द्वारस तया थ्वलिव गामद्वाको मचोया लिछियत्तं सगत्रयाङमाङागत्तम चाल्व ।। ।।

जयानन्द ४० क

स ४१३ श्रावण शुक्ल त्रयोदशीचा पलाखचोस वंधनस चोङ्ख जयानन्ददेवस थव वलन मुक्ति-जुवटों । लिचोस जयशक्तिदेवस पलाखचो वंङ ल्हंङ वुनिवद्तकंता

४० क

टो

४० ख

अभयमलदेव

स ३५२ चेत्रादि श्री अभयमलदेवस विजयराजे महा-द्रुभिक्ष तण्डुल कुडव द्वय दम्मन लवना तेल प्ल मेकं लु प्ल मूल्य दम्म प्ल २ ।। टाह कर्ष दम्म २० पद्तिपाद दम्म ७२ खष्ट खण्डा दम्म २४ दक्षिटो जुवलोक क्षय जुव त्रिभागस छ भाग थ्व क्षणस पलाखचो श्री उदयशीहदेवस महाथ उदमाल भास तिपुर ग्वद्त भोंतपन्त, । वद्य नवक्वाठ फनपीछि-पन्त । थ्वतेस संङा धाद्तकरवा पलाख-चोन । लिस्यवेङाव चण्डेस्वर चोस क्वाठ भङ वोनाप्यायात काया थ्वलिव जेवच्छ मण्डलीकन लुंकास्यं पलाखचोटो बुसोया धूनीतल मचोया ।।

३९ ख

जयतुङ्गमलदेव

क. सम्बत् ४१६ मार्गशिर शुक्ल त्रयोदशी अनुराध

३९ ख

घटि १७ शुल ३७ अंगार वार श्री श्री जयतुङ्गमलदेवस्य प्रथम पुत्र श्री श्री जयरुद्रमलदेवस्य जातः ।

ख. तस्य पुत्र जयवीरमलदेवस्य अस्तः सं ४४४ पोष्य वदि १२ ।। ।।

४० क

जयसीहमलदेव

स३

ख ३८

....शुक्ल सप्तमी.....याङ ....चाकल गसनपुङ श्री जयसीहमल-देव....।

३९ क

जयदेव

सं ३७६ द्विराषाढ शुक्ल द्वादशी श्री जय-देव सजस...टुठिस नागपटा बन्धन विधि विधान.....थ्वया सम्बच्छ श्रावण शुक्ल द्वादशि श्री जयदेवराजासवुं ऐन्द-लस पशुवन्ध जुरो उदयात्पर घटि १८ ।।

३९ क

जेदेव

सं ३७४ अशुनि कृष्ण द्वितीया अश्विनी हर्षन आदीत वार ग्वलंढछे आदिन पाटा-

वन्ध श्रीजेदेव रायस उदयात्प्र घटि ६ . . . माल्यपत्र छत्र: हीराधार छत्र फुकन छत्र कनक डण्ड छत्र शींह ध्वज: ढाक २ खिजा ८ तव काहलपा १६ ककाहल २४ . . . .

३९ क

गुरी छेश राजासन खण्डखण्डा गाहल्हाय ।। पाट कोटो गैम्बत भद्‌ताद्‌तिसके ।। गोती पतिस्यं कोटाय ।। ।।

३९ ख

स ३६२ माघकृष्ण पञ्चमीचा तव च्वाप्वं गाक्व न्हसन्हुलि छिकोथ्यं ग्ययसु शिक्व ।।

३८ क

सं. ३६४ आषाढ कृष्ण अमावाशी तवक्वल वो सवव प्यंन्हुछेनंपींलुयेमजोव महामारी दुभिक्ष-जुव: ।।

३८ ख

स ३६६ मार्गशिर शुक्ल सप्तमी कंपा हाथार भोयो-थलि टोवव डोय फुङा तलग्वण्ड व्यंङलि जय जुव: ।।

३८ ख

स. ३६२ जेष्ठ कृष्ण चवदश उभय भ्वन्तन चाये क्वाठ वाहन काया ।। ।।

३८ ख

स ३६२ द्विरांषाढ कृष्णाष्टमी गुन्दे क्वाठ गोछे क्वाठ चाल्व क्वाछें कितपाल भारोस ज्वंङ हावढिङा श्रावन शुदि १ वन्धन मुक्ति यथ-भोत जद्‌त प्वहस पिंलीया तिपुरण ।। ।।

३८ ख

स ३६५ पोष्य कृष्ण षष्ठी नवक्वाठ कन्हहुदेवस अस्त दिन: ।। ।।

३८ ख

सम्वत् ३७५ श्रावण कृष्ण सप्तम्या भरणि अङ्गार वार युह भारोसनो काषभारोसनो खुस्यं वंडा श्री जयशीहमलदेव प्वहस पिलिया ।। ।।

३८ क

स ३७४ आश्विनि कृष्ण चतुर्दशी चानेपिं टोखा भ्वन्त श्री जयदेव प्वहसन क्वाठस चोंग्व लुविस्यं कूलनकाया ।। ।।

३८ क

स ३७५ आषाढ शुक्ल तृतीया पुनर्वसु सोमवार: जोगध्रुव: तव भुकम्प वव: बालछि टोलि-छिवु पिंडङ देशत्वद्‌गतं माङा । अनेक देव-लछें डोक्व । विजयराज श्री अभयमलदेवस आदिन प्रजा शिक्व त्रिभागस छ भाग ।।

३८ क

जयदेव

स ३७६ माघकृष्ण तृतीयाचा निपीं क्वाठ काया श्री जयदेव प्वहसन सन्तीलिकाया श्री जयभीमदेवसन चोछं आसनंद भाटो चेस्यं स्याङा ।।

३८ क

अनन्तमलदेव

क. सं ३७० मार्गशिर शुक्ल चतुर्थी श्री अनन्त मलदेवस जो भाटों काय भासयु थोनिमं क्वाठन पिलिया ।

ख. श्री जयशीमलदेव प्वहसन भोंत फुभासवो जौङा ।। ।।

३८ ख

स. ३८६ मार्गशिर कृष्ण षष्ठी पूर्वाषाढ नक्षत्र प्रीति-जोग चन्द्रवार श्री जयसीहदेवस्य पुत्र श्री जयतुंगदेवमलदेवस्य जात: अस्त वर्ष ४६ मा ५ जेष्ठ शुक्ल षष्ठमी आदीत वार बेला सन्ध्याबेला ।।

३६ क

स. ३९६ पौष कृष्ण अमावास्या रावुत श्री जेतशीह भारोस पुत्र जोतन श्रीह रावुतस जात

३६ क

स. ३८१ जेष्ठ कृष्ण त्रयोदशी श्री जयसीहमलदेवस्य सङ्गनी पुत्र जेतराम रावुतस जातः । अस्त वर्ष ५२ वेशाषकृष्ण तृतीया आदीत वार रात्रिस युथुनिमं डोयिनी माम नामदेवीसके स्याङा तेजमाल राबुतस्यं ।।

३६ क

स. ३९६ वेशाष कृष्ण षष्टी श्री जोराजः जयादीतदेवस्य पुत्र श्री जयशक्तिदेवस जातः । अस्त वर्ष ३९ मा ५ कार्त्तिक शुक्ल षष्ठी ।। ।।

३६ क

स. ३७९

३६ क

कार्त्तिकृष्णकृ अमावाशी ग्वलंस केलास पूजा याङाक संदेशामाक्व ब्राह्मनसनः ।।

३६ ख

स. ३२६ पोष्य शुक्ल त्रयोदशी श्री जयसीहमलदेवस्य पुत्र श्री जगतदेवस जात ।। अस्त वर्ष ३३ मा ४ चित्र शुक्ल सप्तमीति पुस्करजोग ।। ।।

३५ ख

३७० कार्त्तिक कृष्ण द्वितीया श्री जगतमलदेवस्य पुत्र श्री जयकीर्तिमलदेवस जात । लिफिसन जात्रा यातवया ।। ।।

३५ ख

स. ३७४ जेष्ठ कृष्ण चतुर्थी श्री जगतमलदेवस्य पुत्र श्री जयन्तमलदेवस जातः युवराज वर्ष ५ ।।

३५ ख

स. ३०३ तम दशमी श्री अरिमलदेवस्य पुत्र श्री अभयमलदेवस जात । राज भोग वर्ष ३९ अस्त वर्ष ७२ मा ७ आषाढ शुदिमष्टमी ।।

३५ ख

स. ३९६ माघ शुक्ल द्वादशी पुनर्वसु प्रीतियोग बुध बार श्री अनन्तमलदेवस्य पुत्र श्री जयारिमलस जात ।। अस्त वर्ष ६९ ।।

३५ ख

स. ३६७ अश्विनी कृष्ण

३५ ख

नवम भ्वंत रावुत यंटाछें भारोस जात ।।

३६ क

स. ३६४ कार्त्तिक कृष्ण तृतीया श्री जेदेवस्य पुत्र श्री जेतकेशदेव जात ।।

३५ क

स. ३०३ चैत्र शुक्ल त्रयोदशी नरसिंहदेवस्य पुत्र श्री रामसिंहदेव जातः ।। डो ठाकुरः ।।

३५ क

३४९ वेशाष कृष्ण नवमी श्री जगतनेकमलदेस्य पुत्र श्री जयशीहमलदेव जात ।।

३५ क

स. ३६६ वेशाष शुक्ल पञ्चमी श्री राजदेवस्य पुत्र श्री अमन्तमलदेवस जात ।। राजा भोगवर्ष ३५ मा ११ श्रावण कृष्ण त्रयोदशी अष्ट दिनः ।। ।।

३५ क

स. ३४१ चेत्र शुक्ल षष्ठी श्री अनेखमलदेवस्य पुत्र श्री अनेखभीममलदेवस जातः अस्त वर्ष २५ फाल्गुण कृष्ण पञ्चमी ।।

३५ क

स. ३४७... ...शुक्ल द्वितीया श्री अनेखमलदेवस्य पुत्र श्री इन्द्रदेवस जातः अस्त वर्ष २१ अश्विनि कृष्ण षष्ठीमी ।।

३५ क

स... ... ...ज्येष्ठ शुक्ल प्रदीपदा श्रीज

३५ क

य भीमदेवस्य पुत्र श्रीजयादीत युवरायस जात ।। ।।

३५ ख

सम्वत् ३४० भाद्रपद शुक्ल अष्टमी तव क्वल वासव बु दिनसं न्हुछेंनलगम जात ।।

३४ ख

सम्बत् ३५७ माघ शुक्ल द्वितीया श्री अनेखमलदेवस्य पुत्र श्री इन्द्रमलदेवस जात ।। अस्त वर्ष २१ ।।

३४ ख

स. ३४८ मार्गशिर कृष्ण प्रदीपदा श्री अगनकमलदेवस्य पुत्र श्री राजदेवस्य जातः अस्त वर्ष २१ भाद्रपद शुदि ११ ।। ।।

३४ ख

स. ३४२ चेत शुक्ल षष्ठी श्री जगतकमलदेवस्य पुत्र जगतमलदेवस जात ।। अस्त वर्ष ३१ मा १ अशुनी शुदि ८ ।। ।।

३४ ख

स. २२– चेत्र कृष्ण चतुर्थी क्वाछें अनंतपाल भारोकस्य पुत्र कीर्तिपाल भारो जातः ।। अस्त वर्ष ४१ ।।

३४ ख

स. ३५३ भाद्रपद कृष्ण नवमी डोय श्री नानेदेवस पुत्र जात श्री अर्जुनदेव ।। ।।

३४ ख

स. ४५८ वेशाख कृष्ण दशमी श्री जयदेवस्य पुत्र श्री जक्षमलदेव जात ।। अस्त वर्ष १९ मा १ ।। ।।

३५ क

स. ३७६ वेशाख कृष्ण द्वितीया जिलावुक्वटों श्री जेदेवराजासवो व्हंङ योग्वन्हु याङ तस्यं श्री जयशीहदेव प्वहस खप्व दुतीया दिवस ।। ।।

३७ क

स ३७६ श्रावण शुक्ल अष्टमीचा भोन्त श्री जयभीमदेव पहसन श्री युराभारसन भण्डसालस जाया तव २ मिपिलिस्यं हङा तलवस्तु लुन्हु

३७ क

पंकाया यंबु यङ्गल वो युराभारसवो छिवी तिपुरराज कुलवोम निगलवोछिवीत्यं खोशीधारे लाडव जासन लिव ।।

३७ ख

स ३७७ मार्गशिर पूर्णिमा मृगशिर आदीत वार उद्यात्पर घटि १९ वृष लग्न श्री जयदेवराजास ग्वल्वं राजलखुं समन सरपट तन्त याङा विधान यावं प्रजा भोद्तु वियमाल्व शिलोल्वाच माल्वः सालोठय माल्व थंकुलुं गोतया मौपसा मुकुलं गोतया भेनसा ओ वेरस थ्व गोत पनिस्यंद्त डोकालीयतेवः महाथसालेपी भाम्रगाहपी खण्डागाहपी पतीहारपी कठियापी उपाध्याछि जोतिकछि कद्तिहामाछि देवसछि थ्वते वंसाहु सवय ।। पाटन छुक्व राजास सूतक चोंत्रे राजवाशस ।। राजास टोटवाढ जुकाले प्रजानल्हुयगोत्रं दान जुरो ।।

३७ ख

स ३७८ चेत्र शुद्धि त्रयोदशी हस्त बुध वार श्री जयभीमदेव राजासवो श्री जयशीहमलदेव जुवराजस वोङ भेसन पलखचोदेश तेल चोङा चा धा... ...याङाव बुङवो मीं यछिनिक्व।।

३६ ख

स ३७९ कार्तिक कृष्ण दितीया श्री जयशीहमसदेव जुवरायसन दुसंत्रकं चाया क्वाठकायास नियल स कुलाह तेज भारो राजकुलदेक वजलब्रम राजा लखिधर रावुत माधव भारोङा जगत जसमाल भारो थ्वतेस्यं बु वलतङाः ।।

३६ ख

स ३६४ जेष्ठ कृष्ण प्रदीपदा खंडाधार गुंस डोयला-
सन वल्यं धाहु याङ तलभ्वण्डथेंङा व्हल
आहु रामसिंह राजा सकटकः चोछें जगत
ब्रम भादो धा–

३६ ख

न्हु सडव । लिजजय जुव जात्रा
याङ लास्यं वया राजा श्री अनर्थमलदेवस।।

३७ क

स ३७६ अशुनि शुद्धि चतुर्थी वहारक्वाठ कूलयाङा
भ्वंत श्री जयभीमदेवस यूराभारस पिल्लीस्यं
हया ।। स्वन्हु लिव श्री जशिमालप्वहस्यं
नन्दललून्हिपा ।। ।।

३७ ख

स ३७७ अश्विनि कृष्ण द्वादशी श्री जयशीहमलदेव
प्वहसने पीं क्वाठ दुम्वाया दिनः ।। भ्वन्त
श्री जयभीमदेव युराभारसन कासन तालि-
कास्यं ।। ।।

३७ क

रिपुमल्ल

स ४३३ फाल्गुण कृष्ण पाडो खशिया राजा
रिपुमलन बुगस न्हवन याङ सप्त आदिन
दुता ग्वल भाप्तस प्रसङा यन्देतस वाप्तं
सवती भोज याङा दिन १८ वसरपा लिस्स
।।

४३ क

जयरुद्रमल्ल

स ४३३ वेशाख शुद्धि नवमी शुक्र बार
ड़ोन थ विज्याङा श्री जयरु (द्र) मलदेवस
चनिग्ल महाजात्रा याङ विज्यावकाटों वि-
ज्याङ दिन १० रावुत जेतराम भारोस
काय तेजराम भारो...छें...खन...रो...व
भारो खनि मन्दात भारो थ्व डंम्हं मिं मि-
ल्होस्यं स्याङा च्यन्तयाक्व पगलछें श्री राज
रहस्यति द्विजसन जुरों ।। ।।

४३ क

जयरुद्रमल्ल

स...मार्गशिर शुद्धि तृतीया स्वंपहरस भोंत
नङं...त्रिपुर खंडन...जुव चोछें गाज...
नमुल मीज शीह खास अल्पान एक पन
अङ्क ६० विजयराज श्री जयरुद्रमलदेव
सखा स... ...श्री पदुम्लदेवीस ।।

४३ ख

जयशक्तिदेव

४३१ माघ कृष्ण चतुर्दशी स्वं पहर वेरस
यप्त डोयन दुं चाल्य कोठ टिवि...मनिग-
लटो तेल्व लुयिती गजुप्तिदेव तम्वकं सहया
ब्राह्मणस पात्र समस्त वन्धीहयागलेंन दिश
थो सरपा थ्वतेस डण्ड कासन कटकन ग्रास
माक्व । माम्यंपाट समस्त मेचोमा श्री नेत-
नदेवस श्री जयशक्तिदेवसमग चन्दश कोरब-
तस थ्वते बुन प्वंस डोयन वोङ ताडोय वीङ-
हव श्री जयशक्तिदेवस ।। ।।

४२ ख

जयशक्तिदेव

स ४३२ कार्त्तिक शुक्ल द्वादशी उत्रभद्र रवि
वार कोन्हु वंश समस्त देवालय आदिन
अग्निडाहयाङ धाशुषा जयशक्तिदेवस... ...
बिस्यं याङा प्रजा समस्त वो... ...

४२ ख

कोन्हु ग्वलया
सर्व्व भण्डार कोस एक वीस सन यंङा थ्व-
लिव सङानतं ब्यना वसन्धानंतरीटाम्वण्ड
त्यङा फाल्गुण शुक्लाष्टमी... ...ङ्गवलिस
राजयाय मप्वास्यं ।।

४३ क

अनन्त मल्लदेव

स ४२७ श्रावन शुद्धि सप्तमी श्री अनन्त-
मलदेवस प्रभूतन थव भण्डारिगण भारो
पशुपतिसके दुन्तं भण्डार पिङ्काया तिपुर
सोस्य देव भण्डार लिका ढरपं श्री पशुपतिस

डोहोरपा भोंत वङ दं चिलींव अभाग जुवटो प्यंन्हुटो संस्कार मजुव यंवी... लल्लुर्न्न राजदीपयङा टों थ्वनलिस भ्वंतया ग्वलं आय मथ्या क्वटों ।।

४२ क

जयशक्तिदेव

स ४२५ चेत्र कृष्ण चतुर्दशी शुक्रवार अस्तिमटों तिपुर तिभेयं स्वदेश थ्वते पंतछि यंङ जाप वङा श्री जयशक्तिदेवसनुपीं पोल तिपुर खण्डन बुक्वा यथो विहार गन–

४२ क

ण्ड मलन

देवस पण्डु भास खण्ड डेङा क्वसं म्हं ५० हु थो योटामलन देवस पाप्तिगाहरपं यैल्यभ्वण्ड डेङा ।।

४२ ख

जयशक्तिदेव

स ४२७ पोष शुक्लाष्टमी वंप्पाछे क्वाठ कुलनन्हिनस चाकला श्री भोत जयशक्ति देवसन कुलि दंङा वडं म्हंस निव थमु वङा कूलिजास्यं जयशक्तिदेवस कुलयाक्व जयचन्द फनपीन वव । क्वाठ नायक शिरकेश मूलमीस अस्थान सङ्खरल्वाङमाङा थ्व सकोचन च्यान्हु लिव मोक्व

४१ ख

टोपप्त डिन ठङाओ ।। ।।

४२ क

जयतुंगमल्लदेव

स ४२८ चेत्र कृष्ण त्रयोदशी... थोचा स थाकन थ्व क्वाठ जाकोन्हु वुं तिपुर श्री जयतुंगमलदेवसन थ्व सम्वच्छस बु...क्वाठ नवलिङ्ग क्वाठ नवक्वाठन चाल्यका भोन्त लकस चाल्व ।। ।।

४२ क

गोपालचन्द

स ४६० पोष्य वदि ८ भोंत कस्त भाटों पौलिहा तिघुरन दुन्तन्या गुन्हुलिवटोंखा राजल्हामाटो खुन्हुलिव जोग्राम मुलमीस श्री गोपालचन्ददेवस वंङ टोखा कूलनकाया सन्ती तिपुर हाथार वंङ लिकाया दुन्दङ चोङ्ग्व समस्त लाङा अफप्त सडम्हं २० श्री गोपालदेव सम्बण्डडेङा जोग्राम मुलमीटो ज्वंङहा ।।

५० क

स ४६१ आषाढ शुद्धि १२ तवक्वलवास वव: देशस भरर पंजुक्व ।।

५० क

देवलदेवी

स ४५८ पोष्य वदि ७ श्री देवलदेवि ठकुरिणिजुसन थ्व स्पष्ट अराम मुलमीस थयित भाटो वाकाय डोसारल्हाय धास्य कूठिसह ढिङा वने थ्व पनिसेन प्यको राज थमु विज्याङ काया थ्वन प्यंन्हु लिक्चा थ्वसं तिभय

४९ ख

यम्वी तप्तकोसस्याचका समस्त लोक कष्ट जुवं थ्व व्यंतयाक्व अनेखराम महाथस ।। ।।

५० क

जयार्जुनदेव

स ४५८ माघ शुक्ल द्वादशी पुनर्वसु नक्षत्र आयुष्मान योग सोम बार कुम्मस अं:आ:रा: मिथुनस वृ: चं कन्या के: विछ श: धनु शु: श्री जयराजदेवस प्रथमपुत्र श्री जयार्ज्जुनदेवस जातवंध: ।। ।।

५० क

जगतसिंह कुमर

क. स ४५७ जेष्ट कृ–

४९ क

ष्ण अमाबाम्या कोन्हु तिरहुतिया जगत–

शिह कुमरस मनिगलस दुन्ताटों संती गोपालचन्द कुमरटों पिंलुया थ्व व्यन्तयाक्व अभराम मुलमीस थयीत भास उभे ।

ख. संती वुगङ लितं यातयाङ तत्र तवमीं समस्त वंङ लसासन मनिगजस दुन्तं गोपालचन्द कुमरस वयतिसनयपी सतवटों ।

४९ ख

फनपि महाराबुत

स ४५७ श्रावण शुद्धि १ फनपि महाराबुतस अस्त दिन ।।

४९ ख

पदुमलदेवी

स ४५२ फाल्गुण शुद्धि ३ वम्वीगोछे जो तनभास क्वाछें राजेन्द्रपाल भास चोछें अंपुटिभास श्री पदुमलदेवी ठकुरिणिजुसन छय जीरिसलागरयं पुंलिया दिनः ।। ।।

४९ ख

अभेराम मुलमी

क. स ४५६ श्रावण शुदि ४ तिपुर राजाकुलवो अभेराम मुलमीसवो थयित भाटो छिपतयाङ न्हुनथं प्राकार अन्तर उभय खान्हु थ्व कोन्हुं चनिगल सुगलढ्वाखास वलन खाखन्दवा थम्विनन्न खन्द वव गालीस्यं दृस्यं हङ थ्वया निमितिन हाधार दल वसन प्यंङा तिपुकोछेलाछस खण्ड लाडव फुङन प्राकारण पिलिस्यं हङा

ख. भि शिक्व उमय पखन १२ म्हं थ्वतेस कोला क्वल्हाल्हाहास व्राह्मणसन मडोबथेस उलगाहरपं एक सरसनल्हा सनसन्दि डोव कतिलागाक्व अष्टिङ्कोन्हु । प्रजा समस्त वुछिजुसन राजकुलजानारपं ।। ।।

४९ क

देवलदेवी

क. स ४५७ कार्त्तिक शुदि २ अभराम मुलमीसवो अनेखराम महाथसवो गोकर्णस डोसन दिन ४ लिव यम्वु यथोवहार क्वाठ पुङा तिपुरया ।

ख. दिन गुंन्हु कोन्हु चाल्व दिन २ लिव युविनिमं क्वाठ पुङा दिन खुन्हुलिव चाल्व दिन ४ लिव नन्दलक्वाठ पुंङा मचाल्व थेको लाक्व ल्हालनः थिंसला गाक्व पाडो कोन्हु अभेराम मुलमीटो युथुनिमस सवावटों दिन खुलिव यंटा क्वाठ ठोङा दिन लिव श्री देवलदेविसके सवालाक्वटो अभेराम मुलमीसन दिन २ लिव वंटा–

४८ ख

पीठिस सवद जुव भ्वन्त अनेखराम महाथ मास अभेराम मुलमीस थयित मास दिनस सवद जुरों ।। ।।

४९ क

जशीहदेव

स ४५४ द्विराषाढ वदि ११ नवक्वाठ कुल याङा जशीहदेवसन गजयाला सः ।।

४८ क

खशिया

स ४५४ भाद्रपद शुद्धि ७ थयित भाटो यप्त दुंविया सरवुपतिराज टो दुम्वी चमलाक्व खशियान स्याङा एकतन अङ्क ४० च्यतला गाक्व पाडो कोन्हु लासा वङ् ग्वलिस डण्डकास्यं निसङ्का मेचोया खशियानं।। ।।

४८ क

जंसिह देव

स ४५४ दिराषाढ वद्वि ११ नवक्वाठ कुलजुवग जयाकाय रोहिदाश कुमर–

४८ क

या लसक

जंशिहदेवस्यं तिपुर वाल्हास्यं लिचो माछम्वाङ थमु राजयाङा थ्वतेस पीलालिव गज थंलुवस्यं तिपुर भोन्त मनिगल फनपि थ्वते

छिपन्न याङ नवक्वाठ पुद वंडा मचाल्व लिन: गजलास्यवंग्वस्यलागाक्वतीप्ति शिकोन्हु ।।।।

४८ ख

देवलदेवी

स ४६३ भाद्रपद शुद्धि २ थ्वचा यङ्गल पीं क्वाठ कूलन कायान संङाव शनिश्चरवार भोन्तन कालु ववश्रिय ह्मखकस्त भाटों टोंखान यंखलं पींस मिलरपरययाङ वल्यं द्वाम्ह देशशीस चंगुण्डोय वाडोयाव कस्त भाटों ज्वंङ वंङा चंगुस तवटों प्यंन्हु लिव श्री देवलदेवीसनका सनता क्वाठलितं कस्त भाटोंलिकास्यं उछाहयाङ हया ।। ।।

५० ख

जयारिमलदेव

स ४६४ अश्विनि शुद्धि ७

५० ख

स्वंपहरस

तव भुंकंप वव: थ्वसंती ग्वलंस श्री जयारिमलदेवस अस्त: ।। ।।

५१ क

जयशिहुदेव

स ४६२ माघ वद्धि १३ नवक्वाठ जयशिहुदेवस कूल–

५० क

न स्याङा काय जगसावंतस्य थमु राजयाङा ।। ।।

५० ख

गयना मुलमी

स ४६२ फाल्गुण वद्धि २ डंवोगप्त प्राकारणडों सों यिछया क्वाठ नायक गयना मुलमीसन अंका पाट ९९ आढन खण्ड फरिस जुन २२० ।। ।।

५० ख

स ४६४ आषाढ वद्धि ४ स्वटछे जंतकासकाय गुदन्दव यिनाय डोंस खास जेंधकं वोङ वंङ स्याङा पयती न्हु सत्यङ काया सरवुजुस काय सङ्गरवतन: ।। ।।

५० ख

जगमहासांवन्त

स ४६५ कार्त्तिक वद्धि ५ नवक्वाठ जगमहासांवन्तटों तिपुरस सवावया दिन: ।। ।।

५१ क

कंसान क्वाठ

स ४६५ पोष शुद्धि ३ कंसान क्वाठ भंङा दिन ।।

५१ क

भैरवनन्द

स ४६५ वेशाष शुद्धि ३ तलमण्डे यटामडो ध्वजा छाया जजमाम यछु भैरवनन्द शरवुभटों थ्वस थ्वसलनिस प्यंटस्याक्व रोगण पुङ्ग्व मरास्य अस्त ।। ।।

५१ क

अजयराम छोट महाभास

स ४६५ फाल्गुण शुद्धि १० पलाखचो क्वाठ वाङ अजयराम छोट महाभास तिपुर वया दिन: ।। ।।

५१ क

देवलदेवी (?) – वंता भारो

स ४६५ भाद्रपद वद्धि ७ वहार क्वाठ कुलयाङा वंताभारोन भोन्त विया कुल चाकोन्हु बु तिपुर हाथार वंङ चाकलान्हानो चानो पुङतस्यं दुल्लु पिल्लु मद्वातंङान जिम डंन्हु कोन्हु कोलाक्वन चाल्व लिलायाव खण्ड स्वङा श्री ठकुरिनिसन क्वाछे वनि गोछे चोछें एकसर समुचय सम–

५१ क

स वियाचावो तव वोनम्हं ७ ।। ।।

५१ ख

राजल्लदेवी

स ४६७ पोष्य कृष्ण दशमी अनुराध्र श्री नायकदेविस पुत्री राजलदेविस जात दिन १० लिवमान नायकदेविस अस्त ।।

५१ ख

उदयपाल मुल्मी

स ४६२ मार्गशिर शुद्धि ७ अरुणोदय वेलया उदयपाल मुल्मीस अस्त दिनं ।। ।।

५१ ख

पशुपतिमल

स ४६४ चेत्र शुदि ३ जोग्राम मूलमीस सहजमूलमी थ्वते उभेजीसन पशुपतिमलस ज्वंडन्न कपन क्वाठनतो पंपाल्यकं तिपुरस दाहयाङा ।। ।।

५१ ख

श्री देवलदेवी

स ४६७ अश्विनि शुद्धि ३ श्री देवलदेविसवो अनखराम महाथसवो जीस्यं मनिगलया राजकाया मुप्तिखा कितपुरि वलम्बु येटा क्वाठ रव्वयंप: ।।

५१ ख

पशुपति

स ४६८ फाल्गुण शुधि ८ तिपुर भोन्तजासन श्री पशुपतिसके कोष दुन्ते दामहेया थवथव राजसमींह्यम्प्रति दम्मछिलिछिबु: ।। ।।

५१ ख

स ४६८ फाल्गुण वद्वि १० सङ्क्रान्ति कोन्हु तव च्वाप्वङ्गाक्व देश

५१ ख

को थ्येग्व ।। ।।

५२ क

पशुपतिमल

स ४६८ जेष्ठ वद्वि ८ पसुपति मलटोय... कास्यं ज्वङह सन भुङ लछ क्वाठस धंता-

टोंमा मोसनपं ।। ।।

५२ क

राजदेव + देवलदेवी

स ४६८ भाद्रपद शुद्धि १३ श्री जयराजदेवस ग्वलन्स गण्ढ थाचकाटों श्री देवलदेवि विसगनमवजो कं सरवुजुस प्रभुतन थम लुंकास्य थ्व क्षनलिसनि थ्वन्तया ग्वलं आयघ्या क्वटों ।। ।।

५२ क

कोष

स ४६९ कार्त्तिक शुक्ल पूर्णिमा कोन्हु कोष दुन्ता ।। ।।

५२ क

पशुपतिमल

स ४६९ मार्गशिर शुद्धि १२ श्री पशुपतिमलस वहर्दनसबु अस्तम दिन ।। ।।

५२ क

सुल्तान शम्सुद्दीन

स ४७० मार्गशिर शुदि ९ स्मसदिन सुरतान लिवस्य समस्त डाहरपा दिन ७ माक्व ।।

५२ क

जयराजदेव

स ४७० पोष्य शुद्धि २ अनेखराम महाथसन कालमण्ठिलियधासन सरवुजुटो कस्त भाटो व्यनाप्पा व्वोङ ङ श्री जयराजदेवसनो वैयकं म्मोद्तन थह्मया आलोच विना पछोथास चायामान सर्वे... ...

५२ क

... ...याव एकसर प्रजा एकसन अंङ काठरयं उदोतन डुयिनि... ... भैरव... ...मनि गलजुस्यं थ्यमीस जास्य लुप्तियाङ क्वाठ डंङा ।। ।।

५२ ख

जयत मुलमी

स ४७० माघशुदि ... ... जयतमुलमी ... ... लमीटों सदाश थ्वमनिश अजोगु जो धागी स ... ... खंलासां सति ... ... कोन्हु धारस थंङ ... ... चाल्व खमसकोसडिको क छोट-नम ... ... अबस्था ।। ।।

५२ ख

अनेखराम महाथ

स ४७० फाल्गुण शुदि २ अनेखराम महाथ .....ळेंपाट उपर पावसयखि न आदिन ... ... नपुङा दुवु क्वाठ नामक रत्नपुत्रि ... ...

५२ ख

... ... लनवुत प्रस्थावसनि सखनामकसन व आभा-सन ... ... ।। ।।

५३ क

सरवनामक

स ४७१ पोष्य ... ... ङावहार डङाओ तनाप थोवहार वा ... ... सखनामक ... ।। ।।

५३ क

क्वाठनामक अनेतवम्म

स ४७२ पोष ... ... क्वाठनामक अनेतवम्म कस्त भास दन्द ग्व एक ... ... थ्वते ... ... पति ह ... ... ह्वपादम्म ... ... ठनक ... ... ख ... ...

५३ क

ग्वभप्तिप्तिसा धमरें पनी सिकोन्हु पिं मुक्ता-रपं हंङा कांसन मगाचकं थव न्ह्यव वतर छोप्तप्तयं सास्याचक कामका महाथस्य ।। अपवाद पाप वोन मचाल्व क्वाठ धोरोस क्वाठ डङ लिलाया रवुला लिव तिपुरण कास्यं ठोङा ।। ।।

५३ ख

यंत भारो

स ४७३ फाल्गुण वदि ५ योन्थावहारस थव यंत भारो पनि ढिङ्ता लाहा भरिया दुगा-यीया सर वादल सास महाथ प्रमुख प्रधान हस्यं याथोवहारसपिं काखा स्मन्त वुक्व सास महाथ लाङा नवक्वाठ हाथार जामा-चोन वंग्वटोंखान पङ सङ्ग छ जुवु मलेनकं कास्यं सस्यं हंङा सास महाथ प्रसाद विस्यं लेलेलन छोयाः ।। तिपुरया जयकीर्त्ति ।। ।।

५३ ख

स्थितिराजमल्लः विवाह

स ४७४ अश्विन शुद्धि ९ श्री जयस्थिति राजमलदेव सको क्वनम्वि ज्याङा ख्वपो न्हुम्विया त्यंखा चोन ङालालिव विवाह जुव ।।

५३ ख

तव क्वलवोस

स ४७५ कार्त्तिक शुद्धि १ तवक्वलवोस ।। ।।

५३ ख

दुवुक्वाठ

स ४७६ फाल्गुण वदि १४ दुवुक्वाठ लिकाया दिन तिपुरण ।।

५३ ख

अनेखराम

स ४७६ दिराशाढ वदि ११ अनेखराम महाथसता दिवस ।।

५३ ख

वंद्यं भाटोः द्वलखा

स ४७७ वेशाष वद्वि ५ वंद्यं भाटो कूलन वोङ टींङा द्वलखास ।।

५४ क

जेतपाल महाथ

स ४७८ मार्गशिर वदि ३ नवक्वाठन पीलिहा जेतपाल महाथटो टोंखा ल्हाया ।। ।।

५४ क

नवक्वाठ

स ४८१ चेत्र शुद्धि ११ नवक्वाठया सलं-क्वाठ ल्हासनता जोधापति क्वाठ ज्वड तिपुर पालवया । थ्वसनवु तिपुरस दोहयाङ थ्व क्वाठ वुलितयेङा नवक्वाठस ।। ।।

५४ क

पशुपतिवो स्थापना: जयसिंहराम

क. स ४८० वेशाष शुक्ल दुतीया भग्न श्री पशुपतिस स्थापनयाङा दिन जयसिंहराम महाश्र भासन ल्वहसाहसा गण्ड गोमवथौचोस ।

ख. थ्व यज्ञस श्री जयार्जुनदेवसवो सङ्करदेविसवो राजासालावुथे ।। ।।

५४ क

(१) स ४८३ पोष्य कृष्ण पञ्चमीचा तव च्वापोगाक्व देशस च्यान्हुमलङ्ग्व ।।

५४ क

(२) स ४८५ जेष्ठवद्वि १० क्षमशिकन ठोङा दिन ।। ।।

५४ क

देवलदेवी

स ४८६ वेशाष शुदि ७ श्री देवलदेवि महादेवीस अस्त: ।। ।। भोगबर्ष ६६ मास ८ ।।

५४ क

स्थितिमल्ल

स ४८७ जेष्ट कृष्ण पञ्चमी चवु अङ्कारामायन लेतया दिन । क्वयलापुमीशि कोन्हु शिद्धिफया कोथोछेसु जिमने खटहवा पण्डियायप्तं वाल श्रस्वतीस भरी श्री उपाध्याजुस जयतमूलस विजयराज श्री श्री जयस्थितिराजमलदेवस ।। ।।

५४ ख

धर्ममल्लदेवको जन्म

स ४८७ प्रथमाषाढ कृष्ण अमावहस्या घटि ५३ आर्द्र घटि ८ व्याघात घटि ३१ आदीत्रवार वेलासम्प्र घटि २२ विघटि २३ श्री जयस्थितिराजमल देवस्य पुत्र श्री जयधर्म्ममलदेवस्य जात: ।। ।।

५४ ख

युविलछमंडौ ध्वजाछाया

स ४८८ फाल्गुण शुद्धि २ युविलछमंडौ ध्वजा छायादिन यजमान दिवङ्गत युविलछदाश मूलसीस काग्र पद्मसूलमीस किञ्जा जात्राम धोजावसिस कृत: ।।

५४ ख

जयार्जुनदेव+जयसिंहराम

स ४८९ कार्त्तिक शुद्धि १० थ्वकोन्हु श्री जयार्जुनदेवसवो जयसिंहराम महाथसवो अपवाहयाङ ङंवोचालकं तिपुर दुम्विया दिन ।। ।।

५४ ख

उभयराजा

स ४९० माघशु–

५४ ख

द्धि ५ संको गप्त चाल्व समस्त लुप्तियाङ मेचीया उभय राजास विज्याङ ।। ।।

५५ क

तवच्वापो

स ४९२ माघवद्धि ३ चानस तवच्वापो गावबलिछिथ्य ।। ।।

५५ क

जयज्योतिर्मल्ल

सम्वत् ४९३ वेशाष शुक्ल दशमी पूर्व्व फाल्गुण प्र उत्र फाल्गुणक्षत्रे श्री जयजोतिमलदेवस जात दिन: ।। ।।

५५ ख

स्थितिमल्ल

क. स ४९० वेशाष शुद्धि ३ श्री श्री जयस्थितिराजमलदेवस यप्तं मनिगल स्मस्तसन जात्रा विज्याचकाटों लुटोरण वृन्दनमालखास्यं वंशाप्त लास्यं दुं विज्याचकं मनिगलस तवतवमीस प्रमुख नायकसन लेचास्यं लुन अर्धयाङा स्येष्ठ प्रमुख जयन्त मूलमीस ।। ।।

ख. थ्व दिनस वुतलमण्डे दुंव उदयस्वरणाम शिवगंठि पुन प्रचारयाङा अर्णवास आवनचेस्यं पीव दुवार ऊेला हरण थंङा यजमान क्वाछें डोय मुल्मी ।। ।।

ग. थोल वुग्वलम्भण्डारखुया श्री श्री जयस्थिति राजमलदेवसन यप्तंया प्रधान प्रधान खुंज्वीं-

जकंहस्यं वाप्तं पीण्टा खोशीस स्याचकं भण्डार श्री पशुपतिस डोहरपाटों ।। ।।

घ. थ्व सम्वच्छलस ग्रासस दीक्षा काया

५६ ख

मप्तिछें चकुतीजुसके द्विजराजजुस्यं ओखह्मनेनलिस राजकुलस पूजा भदो ओ सलाव्हः ।। ।।

५७ क

स्थितिमल्ल

स ४९२ वेशाष वद्धि आमावस्या कोन्हुचा चप्तखुनि थाने छेन वेयेटाङास याव ज्वंङाव अठकस वण्टासनिवप्तकं ढिङाताटों जयसिहराममथटो थ्व सम्वच्छल सवुदीतला थोव नवमी कोन्हु यप्तं प्रजा आदिन हाथार थ्यंमीस जाखा थे श्री श्री जयस्थितिराजमलदेवसन थमु अगुमान याङ पिंपाल फुङामीशिक्व प्रधान नामधारी पात्रा दिन म्हं ५३ म्वसखाटो क्षदरपा थमु श्री श्री जयार्जुनदेवस खोयंटा नयं प्रजा क्षदरपा इनिशिला छपालकं थेनिधर हरिजुव पींपाले मुहुर्त्त सोक्व यछु गोमीन्द भाटो थ्व मुहूर्त्तेन आमोद जुयाव श्री श्री जयस्थितिराज

५५ क

मल देवसन गोमाद भाटों लिला बव कटकस आगस अङ्कालविस्यं मानयाङ राजकुल युदिगिटोंखंङा वरुसरपं तया ।। थ्व सम्वच्छलस वु गुणिलागाक्व अमावास्या कोन्हु महाथस वंधनमुक्ति ।। ।।

५५ ख

स ४९५ प्रथमाषाढस पूर्णन वापज्या धुग्व महनीटो वागास्यं मस्या छो वावा ।। ।।

५६ क

एकाट विहार

स ४९५ भाद्रपद शुदि माससं यप्तं एकाट विहारस हरशिद्धि भप्तोप्तिस खाक्व लेचा-

या ल्वाखन केक्वशींन ल्वहजुव ।। ।।

५६ क

आकाशभैरव

स ४९६ कार्त्तिक पूर्णमी कोन्हु पश्चिमा हरिपण्डेसन आकासभैरव चपाप्त आवन चेस्यं ध्वजा छाया दिनः ।। ।।

५६ क

लुंतभारो

थ्व सम्वच्छर (४९६?) वुवंटा क्षेत्र चपाप्त नास्व आवास

५६ क

नो आवन चेया दिन जजमान,
लुंतभारो चपाप्त मांधुर जगतः ॥

५६ ख

चनिगल

स ४९६ माघमासस चनिगलया ध्वाखा ध्वाखा नाना रसन ल्वहच्चीङारो सोरोसन ।। ।।

५५ ख

स्थितिमल्ल

क. स ४९५ जेष्ठ शुदि दशमी हस्त शुक्र वार वहार क्वाठ डंङा श्री श्री जय स्थितिराजमल देवस थमुटि ज्याङ क्वाठनामक शिवदाश मुलमीस ।।

ख. ख्वप्वया गुणीपणी लितंने तीप्तिशिस चवदश छिलुत्यं श्रवण नक्षत्र द्वात्यं परं पारावु थ्व प्रमानन जुरों ।। ।। नवरात्र...

५५ ख

...जुकाले अमावास्यास स्वङादव तिपुरया वि मदोः ।। ।।

५६ क

स्थितिमल्ल

स ४९४ अश्विनि शुक्ल षष्ठी प्र सप्तमी जेष्ट अङ्गार वार कोन्हु श्री श्री जयस्थितिराजमलदेवस ख्वपोन विज्वाङा उभयदल वाजरपम्माल्यं स्मस्त खण्डन फुङ महाथटों

फनपी आदिपं भारो पनि लाङा ढिङा यदंतं पीथोवहारस जारवव महाथटों वुक्व ।।

५६ ख

शिवदास मुलमी

सं ४९६ श्रावण वद्धि ९ श्री राजकुलन ग्वाठं नेम ङ मेस समस्तलिस्यं हयाङ देशमा थ्यमी डोयया वावु न्होयका ओवुडाया डेडयाङा दाम प्ल १० थ्व दाम उपाध्यास वछि जसरवाटोटेया स्वप्ल ३ सखस नेप्ल २ थ्वनि प्रचित भेतरणयाङ येटा वनेया दम्म प्ल ४ थ्व कोजयाक्व शिवदास मुलमीस यत मुलमीस ।।

५७ ख

ने.पं ४९७ धर्ममल्ल

क. स ४९७ जेष्ट शुक्ल पञ्चम्या पुष्यनक्षत्र ध्रुवयोग बुधवार श्री धर्म्ममलदेवस वडुवर्ण दिनः ।। ।।

ख. थ्वनच्यान्हुलिव संपूर्ण कोन्हु महाथसा ला ।।

ग. युनिलछजोत्राम मुलमीटो जोधापतिसाला वहारछं सखुमास काय तेजराम भारो मुलमी याङा वालरामायन प्याखन ।।

५७ क

जयकीत्तिमल्ल

स ४९६ श्रावन कृष्ण दितीयास्त वृष नक्षत्र अतिगण्डयोग वृहंस्पतिवार वेला रात्रि श्री जयस्थिति राजमलदेवस्य पुत्र श्री जयकीर्त्ति मलदेवस जात ।।

५७ ख

थुंदला व्येनाप्य

स ४९७ एंदला गाक्व तीत्तिशि कोन्हु व्येनाप्य धनन्तीत लख्वयातयाङा ।। ।।

५७ ख

स ४९८ पोष्य शुक्ल चतुर्दशी रात्रिस देशको थ्यंङ च्वाप्वंग क्व ।।

५७ ख

स्थितिमल्ल

क. स ४९८ फाल्गुण वद्धि २ उत्र फल्गुण नक्षत्र शूलयोग आदीतवार श्री जयस्थितिराजमलदेवसन ध्वाकाफुस क्वाठ तितथं डंङ आवत क्वयकाः ।। ।।

ख. थ्वलास वुहरी पण्डेस्यं श्री अलागभैरवस प्रभा दुंता ।। ।।

ग. थ्वलास वुआ शिप्ति प्याखन हुर ववः ।। ।।

घ. थ्वलास तुं फिशिरिं क्वाठंडो क्व भंङायं स्वदेश विठि वासां ।। ।।

ङ. श्री श्री जयस्थितिराजमलदेवस विजयराजस लिछि वुन्हीनो चानों खुं मदो जुरों ।।

५७ ख

स्थितिमल्ल

क. सं. ५०० वेशाष शुदि तृतीया रोहिनि सोमवार श्री जयस्थितिराजमलदेवस विजयराज । न्हेचामहास्यं माक्व यितीलखुं चोनकोयि थनिमं राजकुल लिवीयण्टाटोन यिती हायकापो १२ वल वलखाधर छास्यं थ्व सम्वच्छल न वुयेटपा

५८ क

८ तवधरछाया वालछिभ्यतरण सिद्धो ।।

ख. थ्व उल्हासन प्रजाभोप्त विया चानगलदेश छितिकती कुलस श्री उपाध्यास ठाकुरसन कुकावय भोप्तया अंगेरया उपाध्यास्यं थो ग्वप्त २२० मेसम्हं ३ जाके फुलकेसा चौ क्ये थुलंकंशी पतली छुशि वाल प्रति गाम प्रति थ्यंमी नवं येट पोट समस्तमी मुण्डीडीस्यं म्हप्रतिजाचे कुप्त १ ।।

ग. म्वाट मास वाफल १ चीसावेशवार लाथों छिवु अछिद्रयाङ संतोष जुयकं जेका श्री श्री जयस्थितिराजमलदेवस विज्याचकं प्रधान शिष्ट देव ब्राह्मण एकसर स्मस्तस विसव

मेस मुण्डी १ जाकेफं ३०० धरिपोट २०० फल्केफ १०० थ्वतेय अनुसारण सम्वृति जोती कस्त भाटो ल्हास्यं सुवारण भान सयाङ ब्राह्मनस भोगयेका तिभे ठाकुरस चेपयाचका समस्त आनन्दजुव काढा वयाक्व

५८ ख

क्वाछे डोय मुलमीस वंटा भारोटो दुंछें सखु भारोटों थ्व पनिसन श्री राजाजुस कीर्त्ति उपाध्या शीवदासजुस जस ग्यालंखा धरया जयत सुलमीस आदेश विया सिवकार वुजुव थ्व संचय आफन्द शोया वमङाव: ।। ।।

घ. थ्ब दिन कोन्हु तुया घंयं थो वहिरिया गन्धु-प्तिम्भाप्त संथापरपा ।। ।।

५९ क

स्थितिमल्ल

स ५०० जेष्ठ वदि ३ थ्वप्वन्नं लख्वयात याङा पुवावोयमजीर न: ।। ।। थ्व दश वुग्वल दिगच पप्ति ज्याया चका श्री श्रीजय-स्थितिराजमलदेव प्रभुसन: ।। ।।

५९ क

स्थितिमल्ल

स ५०० वेशाष वदि अमावास्या सूर्यग्रासस दीक्षाकाया श्री श्री जयस्थितिराजमलदेव ठाकुरसन महादेवीस सहितन: गुरु श्री शिव-दास उपाध्यायजुस ।।

५९ क

यण्टा यिती

स ५०० आषाढ शुद्धि ९ हस्त सोम वार लिवी यण्टा यिती प्रतिष्ठा दिन: ।। ।।

५९ क

स्थितिमल्ल

स ५०१ कार्त्तिक: शुक्ल अष्टमी उत्राषाढा धृति

५९ क

योग आदीत वार फालुंक्वाठ पाद याङं डंङा श्री श्री जयस्थितिराजमलदेव स्वामिसन: ।। ।।

५९ ख

स्थितिमल्ल + जयार्जुन

स ५०१ मार्गशिर कृष्ण द्वादशी स्वाति सोभन शुक्र वार कोन्हु श्री जयस्थितिराज-मलदेव ठाकुरस जयत महाथ भास प्रभुखन लिछिसम्मतन श्री श्री जयार्जुनदेवराजस थवराज विनाप्पा क्वाठ महाजात्रा याङ दुम्बि ज्याचका दिन । थ्वन नियेनेन्हु लिव-चा थ्यसांवया गोकर्णक्वाठस विज्याङा जुरों । थ्वनन्तङम्हंमींवो थ्वाकचन वयकं महास-न्तापन प्वप्वंवया जुरों वया जुरों ।। ।। गुनिलानलिस क्यवला टोंबुं भानुस शिक्व द्वलत्या आक्षान: वामस्याचो सामा–

५९ ख

नं प्वंगाक्व के कोमलाक्व: ।। ।।

६० क

स्थितिमल्ल

स ५०१ माघ शुद्धि १२ मृगशिर अङ्गार वार श्री जयस्थितिराजमलदेवस आदिप ठकुरिणिस काय देव कुमरस स्वंम्हं सनप भ्विज्याङा श्री चङ्गङ्गरूङ नारायण्नसके श्रधाहन पूजायाङा दिन ।। ।।

६० क

ग्वल

स ५०१ वेशाषवदि ९ ग्वल्वंस कोष छुन्ता वुप्तरवु-निछें पाजुभासन च्यान्हु वुतेमजीव मेपोयो: ।। ।।

६० क

भण्डेवहार

स ५०१ जेष्ट वदि १० अश्विनि सोम वार भण्डेवहारछेंया को चपाप्तदेव थंङा दिन: ।। यजमान आद्धिकारी अनेकचन्द भाटो तेज-राम मुलमीस ।। ।।

६० क

स्थितिमल्ल

स ५०१ जेष्ट शुक्ल पूर्णमाशी कोन्हुम्पा-लखा धरलंख्वमूल डंङ विता एकसरवापं

१२०० थ्वतेपलकि विस्यं श्री श्री जयस्थितिराजमलदेव प्रभुसन थव प्रतानिलंख मूलयाङ प्रशादारपा आचन्द्रारकमेदनी प्रजन्तन ।। ।।

६० क

जयार्जुनदेव

स ५०२ माघ वदि ५ भ्वंत श्री श्री जयार्जुणदेवरामस अष्टदिन्वसु ठाय तिपुरस क्वाछेंसः ।। ।।

६० ख

तेजराम मुलमी

स ५०२ वेशाष शुदि ६ वहार छेंया कोचयाप्त भाद्रस थापरपा दिन यजमान तेजराम मुलमीस ।। ।।

६० ख

जयसिङराम

स ४९७ पोष्य वदि अमावास्या भ्वन्त जयसिङराम महाथ भास्यं नित्य श्राधयाङा दिन ।। ।।

६० ख

स्थितिमल्ल

स ५०२ अशुनि शुदि अष्टमीन श्री श्री जयस्थिति राजमलदेव प्रभुसन स्मस्त एकशर भारो पनि चोक दुम्वोङ खण्ड स्वंजका आढण फरीन पाट दोल न न्हसश्र १७०० प्रशादारपान्तातु ।। ।।

६० ख

तिलमाधव

स ५०३ माघशुक्ल दशमी बुध वार श्री तिलमाधवसके तोरण दुन्ता मातारी सखमूलमी छय राजमूलमीस काय मेगराम मूलमीसन ।। ।।

६० ख

धर्ममलको विवाह

क. स ५०३ फाल्गुण शुद्धि तृतीया बृहस्पति वार चा श्री धर्म्मदेव ठाकुरस विवा—

६० ख

ह दिन ।

६१ क

ख. थ्वनलि थो आदीत वारण देघुरिसके पूजा विज्याङा... ...म्हरवु...वंलुमदग्व प्याखन भेवानन्दः ।। ।।

ग. थ्वलासवुकि... ...गजुवल नन्ह्या एदेस्वर गण्ठिया चुलका थापन याङा यप्प पञ्चालीस नटयकं ।। ।।

घ. थ्वला नवु थोवएणिशि शुक्र वार कोथोर्छे भप्तीप्तिस खटया लुपप्तोप्त दुन्ता यजमान लछकोयानि योगीगणुनः ।। ।।

ङ. श्री धर्म्ममलदेवस विवाहनदेका भेर्व्वानन्द प्याखन स्वदेश प्रदेशन स्वदशक ल्हाया भरी द्विज राजजुस जोती कस्त भास गजा मुलमीस पण्डचा मनकु भाटों ।। ।।

६१ क

धर्ममल्लको विवाह

क. स ५०४ जेष्ट शुदि १५ ।। ।। शुभः विवाह जुद गुणिलान क्ररेवोयमाल्व विवाह गण्ठकण चवदश कोन्हु ग्वण्ड चिन्ने गुणिला थोव तीप्तिशिकोन्हु वोय दुम्बी ।

ख. थ्व कोन्हु वु ध्यरसूये क्ररेलास थङ

६१ क

थ्व सन्ती सेजके शिमलास थंङ ।

ग. थ्वया सन्ता जाजके पाप्त पालास थङ सायातकोन्हु क्रवोपानस थंङाव मुलल्ल यो थंङ मुलखास चोयः प्यन्हुलिवयुन कोसखावङाव पूजायाये भटि नि भाट क्ररेदेकं थे पूजाहिन्साद्यकं लख्वहाले स्मयमाङा वये क्रवोपानयात देशस छोये मम्वाल्य ।।

६१ ख

जोग्राम मुल्मी

क. स ५०४ ववयलागाक्व दुराख कोन्हु पसल छेंदुं थोसके ल्हाङास निभारतोसा माल्यं ङाकोतोल वोप्यम्हं थ्वन टामलस्यं भरीटो ताक्व थ्व सम्वच्छलनवु कतिलाभ्यतरस श्री राजकुलया भीङ्कासप्त पापा तङ शिक्वह्मं

१५ थ्वनलीलि स्वाखर क्वाठ नवक्वाठ नपु
...न क्वाठ भ्वन्तन काया कोलाक्वन:

ख. संलं क्वाठं फनपीनं पाथा ।

ग. फिग्रि क्वाठ जोग्रामं मुल्मीस्यं प्यस्यता मञ्जन कुलयाङ मावव ।।

घ. थ्व क्षनस सेला

६१ ख

मालोक श्री हरिक्षेत्रस संपूर्ण यात वङ्व निर्वितिन लासवो ।। ।।

६२ क

स ५०४ जेष्ठ वदि १० छोप्तन थंन लख्वयातं याङा दिन: थ्वलान अवन न्हयामदो ।।

६२ क

स्थितिमल्ल

स ५०६ पोष शुदि ११ चंगु यितीहमका श्री स्थितिराज मलदेवसन: ।। ।।

६२ ख

५०४ दितला गुणिलानके जि कुन्हु थवदेशीन ङ्याचमफो भ्वंतलोक डोय पनिस कापप्त चीव लुवोहके थोल्वयां मूलन मंसछिन कोप्परति नथं चुनलुं थव मूलन हटमलुयकं कास्यं थवलोक मेल्यं ङ्यातजोव: ।। ।।

६२ ख

पशुपति: स्थितिमल्ल

स ५०५ जेष्ट शुक्ल दशमी श्री पशुपति सुखाडो थापन श्री जयस्थितिराजमलदेवस जजमान जयसिह्वराम महाथभास ।। ।।

६२ ख

स्थितिमल्ल

स ५०६ प्रथमाषाढ कृष्ण दशमी दिगचपप्ति आतवचेये शिहदो श्री श्री जयस्थितिराज मलदेव ठाकुरस कृत ।। ।।

६२ ख

राजल्लदेवी

स ५०६ कार्त्तिक शुद्धि २ स्वांति प्रीति बृहस्पतिवार श्री राजलदेविस अस्त दिन: ।। ।।

६२ क

स ५०६ फाल्गुण वदि ६ वेशाष व्याघात अनारवार लीछि जीस्यं फिशिरि पुन्द वंङा वुङ वव भिकोमी अफप्त सडव प्तं नढोङ ।।।।

६२ क

भैरवानन्द प्याखन: धर्मदेव

क. स ५०३ पोष वदि ११ प्याखन लेतया भैरवानन्द नियप्यन्हु स्यङाव सेलागाक्व दिशीङ्कोन्हु शिद्धिफया श्री कोथोछेंस ।। ।।

ख. थ्व ग्रन्थ न्हाया डोभासन चोह्व सोस्यं नक ग्रन्थदेका पाण्ड्यायम्वटुनुम्विहारमेनकु भारोस सउदर उकाजीवा भारो समुर्ज्जस गजुप्टिटास्यं वीरनेत चुलास खास्यं श्री श्री धर्म्मदेव ठाकुरसनं प्रसादारमा थ्व ठाकुरस विवाहयातन्दे

६२ क

का विवाह
चेतला थोव तिराख वृहस्पतिवारचा ।। ।।

ग. थ्व प्याखन स्वंदस कदंग्व भरि श्री द्वीजराज भारोस जोतीकस्त भास गजा मुलमीस ।। प्याखन दुवलिछिवु: ।। ।।

६२ ख

स्थितिमल्ल

स ५०७ वेशाष शुदि ४ श्री श्री

६३ क

जयस्थिति–
राजमलदेव ठाकुरस त्रियपुत्र सहन वुगमयात्रा विज्याङा दिन १४ भ्वन्तं जयसिह्वराम महाथसनपं ।। ।।

६३ ख

शिवदास

स ५०७ आषाढ शुदि ९ उपाध्याय शिव–

दाशजुस दिव शिवलोक प्राप्त दिनः ।।

६३ ख

स्थितिमल्ल

स ५०७ आषाढ शुद्वि द्वादशी राजा श्री जयस्थितिराजमल देवसन मेनण्टुठिस लख्वकाया खण्डागाह गजा खण्डागाहस ।। ।।

६३ ख

स्थितिमल्ल

स ५०– कार्त्तिक शुक्ल प्रतीपदा श्री श्री जयस्थितिराजमलदेव प्रभूसन यङ्गल कुलछेंस वाधाव छोया, जलशीपाट ७६ एकतन कू द्वल दङ्ग्व यप्त दुंविस्यं यंवंग्व ।।

६३ क

स्थितिमल्ल

स ५०७ पोष शुद्वि ६ श्री श्री जयस्थिति राजमलदेवस्तंन भ्वन्त जयशिह्वराम महाथमास्यं थमुम्मास्यं तिलपात्र दानयात वा, थ्व क्षणस दुवारिक श्यष्ट मङ्गल छदेवलछें जगमुलमीस शुपुत्र गजा मुलमीस ठाकुरस महास्वस्तः ।। ।।

६३ क

स्थितिमल्ल

क. स ५०७ फाल्गुण शुदि प्रतीपदा हस्त बृधि वुध वार श्री ग्वलं नवहरसन्हापाया स्यन्ता लुयिती हायका ।

ख. श्री श्री जयस्थितिराजमलदेव ठाकुरस जजमान जुस्यं दिवङ्गत श्री राजलदेवीस उदेशनान ।।

ग. थ्व सम्वच्छलन वु द्वालद्वालन अटछेस्यं वोङ लंल्ल छ चिङा छोप्तन थंस थव थव दिशन लच्चिङा ।। ।।

६३ क

तेजपति

स ५०९ चेत्र शुद्धि १२ थव वपी कुप तेजपतिजुस खतकायु थव साल वदकतास आयतमदो भारपमाकाय जोङ हस्य ढिङता सास्ति याङा सतंङ आसखोप्तन छोङ लिछोस्यं स्याचका द्विजराजजुटो तिरीपुरुसस्यं उपाध्याजुटो खोयकं थ्वया प्राश्चित्त लुप्ल १८ कास्यं व्यजोका थ्व पातक न कुश्चिन थिव ।। ।।

५८ क

स ५०० मार्गशिर शुद्धि १ संक्रम गाक्व अमावास्या सबु सङ्क्रान्ति लसते प्वल थ्वक्षनस देशनव छिवाकोलाक्व यंचेल योचेल वापेये मदो शा मान प्वङ्गाक्वः ।। ।।

५९ ख

नेपालमा विष्णुविक्रान्त

– हरिराम जोशी

नेपालका प्राचीन धर्महरूमा एक वैष्णव धर्म पनि रहेको छ । यस तथ्यको जानकारी नेपालमा अहिलेसम्मन् प्राप्त शिलाभिलेखहरूमा सर्वप्राचीन प्रमाणित हुन आएको राजा शंकरदेवकालीन स्वयम्भूशिलालेखमा इन्द्रको नाम उत्कीर्ण हुनुको साथै याज्ञिक कर्मकाण्डको उल्लेख भएबाट हुन्छ । "द्युतिमा (न्) ईजे" "वरुणमहेन्द्रवपुषा महता" । किनभने वैदिक कालमा गौण देवतास्वरूप मात्र रहेको विष्णुको महत्व ब्राह्मणकालमा आई ज्यादै बढ्न गएको थियो, विष्णुलाईनै यज्ञको संज्ञा दिइन लागेको थियो । फेरि, इन्द्रलाई पौराणिक उपाख्यानअनुसार विष्णुको दाज्यू मानेर विष्णुलाई "इन्द्रानुजः", "इन्द्रावरजः", "उपेन्द्र" को संज्ञा दिइएको थियो । अमरसिंह विरचित "अमरकोश" बाट पनि यस तथ्यको पुष्ट्याइँ हुन्छ ।

"उपेन्द्र इन्द्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः ।।
पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः ।।२०।।
देवकीनंदनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ।।
वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः ।।२१।।"

–अमरकोश, प्रथम काण्ड

पांचौं शदी ई. को विहारस्तम्भलेखमा पनि "नृ–चन्द्र इन्द्रानुज–तुल्य वीर्य्यो गुणैरतुल्यः" को रूपमा इन्दानुज शब्दको प्रयोग पाइन्छ । यसरी पुरातात्विक आधारमा पांचौं शदी ई मै नेपालमा वैष्णव धर्मको प्रस्फुटन हुन लागेको देखिन्छ । शक्त संवत् ३८६ तदनुसार ४६४ ई. को चांगुस्थित राजा मानदेवद्वारा प्रतिष्ठापित गरुडस्तम्भाभिलेखको

"श्रीवत्साङ्कितदीप्तचारुविपुलप्रोद्वृत्तवक्षस्थलः
श्रीवक्षस्तनपद्मबाहुरुचिरः सम्यक्प्रवृद्धोत्सवः
त्रैलोक्यभ्रमयन्त्रवर्त्तिविविधव्यासङ्गनित्योद्यमः
दोलाद्रौ निवसन्जयत्यनिमिषैरभ्यर्च्यमानो हरिः।।१।।"

यस पंक्तिद्वारा तत्समय यो थलो विष्णुको वासस्थान रहेको कुरा जानिएर उपरोक्त तर्कको पुष्टिनै हुन्छ । तर, यहांनेर यस तथ्यलाई अवश्य बिर्सनु हुंदैन–विद्रोही तत्वहरूलाई दबाई लिच्छवि–राज्यको सुदृढीकरणमा प्राचीन ब्राह्मण र पौराणिक ग्रन्थहरूमा वर्णित विष्णुले हलद्वारा द्रैत्यराज बलिको शेखीलाई ध्वस्त गरेको उपाख्यानको अप्रत्यक्षरूपले खास योगदान रहेको छ जस्तो शक्तहरूद्वारा आक्रान्त भारतभूमिको रक्षा गर्ने कार्यमा भगवान् विष्णुले वराह अवतार लिई पृथ्वीको उद्धार गरेको कथाको प्रभाव स्पष्टरूपले देखिन्छ । राजा मानदेवले शक्त संवत् ३८९ तदनुसार ४६७ ई. मा त्रिविक्रम विष्णुका एउटै आकृतिका दुईवटा मूर्ति पशुपति र लाजिम्पाटमा उही साल र मितिमा प्रतिष्ठापित गरेको भेट्टिनु तथा चौथो शदी ई. मा भारतको उदयगिरिमा चन्द्रगुप्त द्वितीयद्वारा प्रतिष्ठापन गरिएको वराहमूर्ति पाइएबाट उक्त तथ्यको यथार्थता स्पष्टरूपले यकीन हुन्छ । यसरी नेपालका वैष्णव देवताहरूमा त्रिविक्रम विष्णुले खास स्थान ओगटेको कुरा जानिन्छ ।

यद्यपि अवतारवादको शुरुआत ब्राह्मणकालदेखि मात्र भएको देखिए तापनि त्यसको श्रोत मुख्यतः ऋग्वेदमै भेटिन्छ ।

"त्रिधो वराहम् अरुष कपर्दिनं त्वेषं रूपं नमसा नि ह्वयामहे ।"

–ऋ. १।११४।५

"यस्य त्रि पूर्णा मधुना पदान्यक्षीयमाणा स्वधया मदन्ति ।
य उ त्रिधातु पृथिवीम् उत द्याम् एको दधार भुवनानि विश्वा ।।"

–ऋ. १।१५४।४

अघिल्लो ऋचाले वराह अवतारको पहिलो श्रोत प्रस्तुत गरेको प्रतीत हुन्छ जब पछिल्लो ऋचामा विष्णुले आफ्ना तीन पाइलाले पृथ्वी, स्वर्ग तथा अन्तरिक्षलाई उद्धार गरेको कुरा चित्रित भएको छ । ऋग्वेदको १।१५४।२ ऋचामा विष्णुलाई आफ्ना तीन पाद प्रक्षेपणले समग्र विश्वलाई ढाक्न सक्ने उल्लेख गरी तिनलाई उरुगाय (विस्तीर्ण गति भएको), औ उरुक्रम (विस्तीर्ण पादप्रक्षेप हुने) को संज्ञा दिइएको छ । सम्भवत: विष्णु सूर्यकै कार्यकलापको मानवीकरण मात्र छ । विष्णुका तीन पादप्रक्षेपणमा ब्रह्माण्डका तीनै विभागहरू–पृथ्वी, स्वर्ग तथा अन्तरिक्षमै आफ्नो मार्ग तय गर्दै बढ्ने सूर्यको कार्यकलापको दिग्दर्शन हुन्छ । भगवद्गीताको

"आदित्यानाम् अहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।
मरीचिर्मरुताम् अस्मि नक्षत्राणाम् अहं शशी ।।

भ. गी. १०।२१

यस श्लोकले सूर्य र विष्णु दुई भिन्नाभिन्न देवता नभै एउटै रहेको कुरा स्पष्ट गरेको छ । फेरि, द्वादश सूर्य भए जस्तै द्वादश विष्णुको कल्पनाले पनि उक्त तथ्य पुष्टिनै गर्दछ । नेपाली संवत् ३४० तदनुसार १२२० ई. को राजा अभयमल्लकालीन विष्णुधर्म नामक हस्तलिखित ग्रन्थको गातामा द्वादश विष्णुको चित्र चित्रित गरिएको छ जसमध्ये एक त्रिविक्रम विष्णु पनि छ ।

वैदिक पुगपछि ब्राह्मणकालमा आई विष्णुको महत्व ज्यादै बढ्न लागेको थियो । माथि उल्लेख भएअनुसार स्वयं विष्णुलाईनै यज्ञको संज्ञा दिइनुको साथै तिनको अपेक्षा वैदिक अग्नि देवतालाई उक्त कालसम्मनमा हीनरूपमा लिइन लागिएको थियो । ऐतरेय ब्राह्मण (६, १५) र शतपथ ब्राह्मण (१, २, ५) मा वर्णित उपाख्यानअनुसार विष्णुले आफ्नो पादप्रक्षेपणद्वारा ढाक्न सकेका जति भूभाग थिए ती सबै देवताहरूले प्राप्त गरे । शतपथ ब्राह्मणको अन्तिम पुस्तकसम्मन् आई विष्णुले अरू सबै देवताहरूभन्दा श्रेष्ठता प्राप्त गरे जसको कारण इन्द्रले तिनको शिरोच्छेदन गरेको कुरा वर्णित छ । यहांनेर यस उपाख्यानले प्राचीन यूनानको त्यस घटनासित साम्यता राखेको प्रतीत हुन्छ जसमा एरिसटाइड नामक एक नेताको अत्यधिक लोकप्रियताको कारण एक अपरिचित नागरिकले यो प्रस्ताव स्वयम् एरिसटाइडकै सम्मुख राखे तिनले आफ्नै हातले आफूलाई हटाउनाको लागि प्रस्तुत प्रस्तावमा सही गरी देऊन् । सर्वसाधारणमा नियमहरूप्रति सम्मान तथा प्रचलित रूढीहरूमा श्रद्धा हुनाको कारण कुनै एक नेताको अधिक लोकप्रियताले गर्दा शासन– विधानको भविष्यमाथि खतरा महसूस भएमा तिनलाई राजनीतिक अधिकारबाट वञ्चित गरिने त्यस समयको यूनानी सभ्यताको रिवाज थियो । यसरी शतपथ ब्राह्मणमा वर्णित उक्त कथाले वैदिक युगको अन्त औ ब्राह्मण कालको आरम्भको समय वैदिक मुख्य एवं गौण देवताहरूको बीच प्रभुत्वको लागि संघर्ष भएको कुरा अनुमान हुन्छ ।

अवतारवादको श्रोत वैदिक संहिताहरूमै भेट्टिन्छ तापनि दैविक अवतारहरूको प्रस्फुटन ब्राह्मण कालदेखि राम्रोसंग हुन लागेको थियो । शतपथ तथा आरण्यक आदि ब्राह्मण ग्रन्थहरूले विष्णु वामनरूपमा अवतरित भएको कुरा वर्णित गर्नुको साथै प्रजापतिले मत्स्य, कच्छप, वराह, नृसिंह अवतारहरू लिएको कुरा वर्णन गरेका छन् । अनि पछिका पौराणिक ग्रन्थहरूमा उक्त सबै अवतारहरूसमेत गरी विष्णुका दश अवतारको वर्णन गरिएबाट त्यस समयसम्मन् देवताहरूमा विष्णुको ज्यादै उच्च स्थान मानिन लागेको कुरा जानिन्छ । पुरातात्विक आधारमा विष्णुका दस अवतारका नामहरू सर्वप्रथम आठौं शदी ई. को मामलापुरम् अभिलेखमा उत्कीर्ण गरिएका छन् । यसरी विष्णु मनुष्यमा निहित त्रिगुण (सत्व, रजस्, तमस्) को एकात्मक मान्यतास्वरूप त्रिमूर्ति (ब्रह्मा, विष्णु, महेश) को एक प्रमुख देवताको रूपमा रहेर उनीसहित तीनैं जनालाई सृष्टि, स्थिति एवं क्षयको कारणरूप सर्वोच्च स्थान प्रदान गरिएको थियो औं स्वरूप कहिल्यै विनष्ट नहुने

अक्षरको रूपमा :–

"रजोगुणः स्मृतो ब्रह्मा विष्णुः सत्वगुणात्मकः ।
तमोगुणस्तथा रुद्रो निर्गुणः परमेश्वरः ॥"
"अकारो विष्णुरुद्दिष्ट उकारस्तु महेश्वरः ।
मकारस्तु स्मृतो ब्रह्मा प्रणवस्तु त्रयात्मकः ॥

यसरी ब्रह्मा एवं शिवसंगै विष्णुको अरू सबै देवताहरूमा ज्यादै उच्च स्थान रहन लागेको कुराको यथार्थता जानिन्छ ।

विष्णुको देवताहरूमा सर्वोच्च स्थान प्राप्त भएको कुराको पत्तो तिनको वामनावतारमा स्पष्ट परिलक्षित हुन्छ । पौराणिक अनुश्रुतिअनुसार दैत्यराज बलिद्वारा पीडित इन्द्रसमेत देवताहरूको प्रार्थनामा विष्णुले अदितिको छोरा वामन भै जन्मेर एक जना सौम्य स्वरूप लिएको ब्रह्मचारीको भेष लिई छलद्वारा बलिको शेखी झारेर देवताहरूको रक्षा गरेका थिए । वराहपुराणमा वर्णित छ– त्रिविक्रमको पाद जसै स्वर्गीय जगत् नाप्नको लागि उठेको थियो ब्रह्माण्ड फुटेर त्यहांबाट सांसारिक पानी निस्क्यो । वराहपुराणको उक्त उल्लेखले विष्णुनै विश्वको सिर्जनामा स्थितिको कारण भएको कुरा जानिन्छ । शक्त संवत् ३८६ तद्नुसार ४६४ ई. को चांगु स्तम्भलेखमा विष्णुलाई तीनै लोकको कलपुर्जा घुमाउनेको रूपमा "त्रैलोक्यभ्रमयन्त्रवर्त्ति-विविध व्यासंगनित्योव्ययः" भनी वर्णन गरिनु तथा ऋग्वेदमा विष्णुले मनुलाई क्षेत्र दिने इच्छाले यस पृथ्वीको संक्रमण गरी विस्तृत क्षितिलाई सुन्दर जनहरूले युक्त गराएको उल्लेखले पनि उक्त तथ्यको पुष्टि हुन्छ ।

"त्रिर्देवः पृथिवीमेष एतां विचक्रमे शतर्चसं महित्वा ।
प्रविष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नाम ॥३॥
विचक्रमे पृथीवीमेष एतां क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन् ।
ध्रुवासो अस्य कीरयो जनास उरुक्षितिं सुजनिमा चकार ॥४॥
– ऋ ७।१००

अर्थात्, वामन अवतारमा हामी विष्णुका वामन अर्थात् सौम्य औ त्रिविक्रम अर्थात् विराट् दुई स्वरूप देख्न सक्छौं । विष्णुका उक्त दुई स्वरूपमा दुष्टको संहार गर्नुमा तिनको कूटनीति स्पष्टरूपले देखिन्छ । अनि शत्रुलाई दमन गर्ने साम, दान, दंड, भेद मुख्य उपायहरूको अतिरिक्त माया, उपेक्षा, इन्द्रजालहरू पनि महत्वपूर्ण उपायहरूको रूपमा लिन सकिने कुराको यकीन जानकारी मिल्छ ।

विष्णुका प्रस्तुत वामनावतारको उपाख्यानको अरू धर्महरूमाथि पनि महत्वपूर्ण प्रभाव परेको छ । शिवको शक्तिस्वरूपिणी दुर्गाको एक मूर्ति विष्णुविक्रान्तको ढांचामा निर्मित पूर्व १ नंबर नालास्थित प्रख्यात ४ तल्ले मन्दिरमा प्रतिष्ठापित देखिएबाट उक्त तथ्यको खुलासा हुन्छ । फेरि, जैन हरिवंश पुराण तथा उत्तराध्ययन सूत्रमा पनि वैदिक उक्त कथासित मिल्दोजुल्दो एक कथाको उल्लेख आएको छ । जसमा ऋद्धिधारी मुनि विष्णुकुमारले वामन रूप लिई छलद्वारा बलिलाई वचनवद्ध पारेर मुनिसंघको दुःखमोचन गरी धर्मको रक्षा गरेको कुरा वर्णित छ । रक्षाबन्धन पर्वको पृष्टभूमि पनि त्यहीनै छ । रक्षादेवीको आराधना विष्णुले छलले बलिको दमन गरी धर्मको रक्षा गरेको उपाख्यानमै सर्वप्रथम दृष्टिगत हुन्छ । पुराणमा वर्णित रक्षादेवीको स्तुति यसको लागि उदाहरणस्वरूप छ ।

"येन बद्धो बली राजा दानवेन्द्रो महाबलः ।
तेन त्वां प्रतिबध्नामि रक्षे ! माचल माचल ॥"

यसरी वामनावतारको उपाख्यानले वैष्णवधर्मको अरू धर्महरूमाथि राम्रो प्रभाव रहेको कुरा जानिन्छ ।

यद्यपि खृष्टाब्दको प्रारम्भिक समयदेखिनै विष्णुको वामन अवतारको कल्पना यहाँ भैसकेको भए तापनि गुप्त एवं लिच्छविकालमा भारत तथा नेपालमा हिन्दूधर्मको पुनरुत्थान भएर वैष्णव अवतारवादको राम्रो प्रस्फुटन भएको थियो । उदयगिरिको हराहमूर्ति तथा लाजिम्पाट र पशुपति तिलगंगास्थित विष्णुविक्रान्तमूर्तिका प्रतिष्ठापनहरू यसको उदाहरणस्वरूप छन् । महाकवि अश्वघोष तथा कालिदास विरचित " बुद्धचरितम् ", " रघुवंश " तथा "मेघदूत" ग्रन्थहरूमा विष्णुका वामनावतारसित सम्बन्धित स्वरूपहरूको चित्रण गरिएका छन् ।

"जिन्होंने आस्रवों को क्षीण कर दिया है एवं शील, समाधि तथा प्रज्ञा से युक्त हैं तथा तीन विद्याओं के ज्ञाता एक अपने अपने तीन शिष्यों मे समावृत वह बुद्ध, तीनों

लोकोंको चारों ओर से आक्रान्त करनेवाले वामन की तरह सुशोभित हुए ।.४३।।'

– अश्वघोष विरचित "बुद्धचरितम्" को हिन्दी अनुवाद, सप्तदश: सर्ग:

"तमुद्वहन्तं पथि भोजकन्याम् रुरोध राजन्यगण: स दृप्त: ।
बलिप्रदिष्टां श्रियमाददानं त्रैविक्रमं पादमिवेन्द्रशत्रु: ।।३।।"

"रघुवंश" ७ ३५

"प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान्विशेषा –
न्हंसद्वारं भृगुपतियशोवर्त्म यत्क्रौञ्चरन्ध्रम् ।
तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी
श्याम: पादो बलिनियमनाभ्युद्यतस्येव विष्णो: ।।"

– "मेघदूत" पूर्वार्द्ध ५७

तर, पुरातात्विक आधारमा विष्णुका वामनावतारको उल्लेख सर्वप्रथम गुप्त संवत् १३६, १३७, १३८ तदनुसार ४५६, ४५७, ४५७ ई. को स्कन्दगुप्तकालीन जुनागढ प्रस्ताराभिलेखमा आएको छ । उक्त प्रस्ताराभिलेखमा धेरै अवधिसम्म अपहरण गरिएको स्वर्गसम्पत्तिलाई दानवराज बलिबाट मुक्त गराउने भगवान् वामनरूपी विष्णुको स्तोत्र उत्कीर्ण गरिएको छ ।

"श्रियमभिमतभोग्यां नैककालापनीतां
त्रिदशपतिसुखार्त्थं यो बलेराजहार ।
कमलनिलयनाया: शास्वतं धाम लक्ष्म्या:
स जयति विजितार्त्तिर्विष्णुरत्यन्तजिष्णु: ।।"

–जुनागढ प्रस्ताराभिलेख

वामनरूपी विष्णुका यिनै धर्मको रक्षार्थ उपकारी कार्यहरूले गर्दा यिनको लोकप्रियता यथेष्ट मात्रामा बढ्न गएको थियो । कुनै एक व्यक्तिको धर्ममा तल्लीन राष्ट्रिय भावनाले पूर्ण उपकारी चरित्रको चित्रण गर्नुपर्दा त्रिविक्रम विष्णुको नाम उपमाको रूपमा लिइन लागेको कुरा पाँचौं शदी ई. को विहार स्तम्भाभिलेखको माथि उल्लिखित पंक्ति तथा ललितपुरस्थित ने.सं. ६८९ तदनुसार १५६९ ई. को उद्धवसिंहको शिलालेख (हाल नेपाल म्युजियममा राखेको) को "सूनुस्तस्य त्रिविक्रमोतिगुणवान् रूपेण कामोपमो," पंक्तिबाट स्पष्टतया जानिन्छ ।

त्रिविक्रम विष्णुको वर्णन ऋग्वैदिक समयदेखिनै यहाँको वाङ्मयमा देखिए तापनि विष्णुविक्रान्तको मूर्तिनिर्माण अहिलेसम्मनको खोजीको आधारमा पांचौं शदी ई. देखि मात्र भएको देखिएको छ । पशुपति तिलगंगा तथा लाजिम्पाटस्थित शक संवत् ३८९ तदनुसार ४६७ ई. का विष्णुविक्रान्तमूर्तिहरू नेपाल एवं भारतमा प्राप्त त्रिविक्रममूर्तिहरूमा सर्वप्राचीन मानिएका छन् ।

"मातु: श्री राज्यवत्या हितकृतमनस: सर्व्वदा पुण्यवृध्यै
राजा श्री मानदेव: शुभविमलमति: पात्रदानाम्बुवर्षी ।
लक्ष्मीवत्कारयित्वा भवनमिह शुभं स्थापयामास सम्यक्
विष्णु विक्रान्तमूर्ति सुरमुनिसहितं सर्व्वलोकैकनाथम् ।। संवत् ३८९ बैशाख शुक्लदिव ।।"

– पशुपति तथा लाजिम्पाटस्थित विष्णुविक्रान्तमूर्तिको पादपीठ ।

अनुमानित आठौं शदी ई. को एक त्रिविक्रम विष्णुमूर्ति चांगुमा पनि रहेको छ । भारतमा वादामिस्थित ५७८ ई. को मूर्ति अहिलेसम्मन् त्यहाँ प्राप्त त्रिविक्रम विष्णुमूर्तिहरूमा सबैभन्दा प्राचीन मानिन्छ । साँखु दुगाहिटीको शक संवत् ४६० तदनुसार ५३८ ई. को शिलालेखको **"ओं स्वस्ति संवत् ४६० ज्जेष्ठ शुक्ल दिव अष्टम्याम् भट्टारक महाराज श्री वामनदेवस्य समाज्ञापयत: भगवतो वामनस्वामिन: क्षेत्त्रं लेंदुप्रदेशे भूमि... ..."** पंक्तिले छैटौं शदी ई. मा सांखुमा पनि विष्णुको वामनरूप प्रतिष्ठापन भएको कुरा थाहा पाइन्छ । नेपाली संवत् ३४० तदनुसार १२२० ई. को राजा अभय मल्लको समयमा रचित विष्णुधर्म नामक हस्तलिखित ग्रन्थको गातामा चित्रित विष्णुविक्रान्तको चित्र, चौधौं शदी ई. को पश्चिम १ नंवरस्थित देवीघाट औ फरपिङका त्रिविक्रम मूर्तिहरू, अनुमानित १८ औं शदी ई. को मंगलबजारस्थित विष्णुविक्रान्तको मूर्ति तथा ल. पु. सुन्धारास्थित विष्णुमन्दिरको ने. सं. ८६८ तदनुसार १७४८ ई. को शिलालेखको **'श्री मच्छीश्रीमधुसूदन वामनरूप नारायण प्रीत्यर्थं संप्रदत्ता" ।।** पंक्तिहरूको प्राप्तिले त्रिविक्रम विष्णु नेपालमा प्राचीन समयदेखिनै ज्यादै ख्यातनामा वैष्णव देवता रहेको कुरा सुस्पष्ट हुन्छ ।

शक संवत् ४८९ तदनुसार ५६७ ई. को पशुपतिस्थित हरिशंकरको पादपीठलेखको

"भिन्ने पुंसां जगति च तथा वेवताभक्तिभावे
पक्षग्राहभ्रमितमनसाम्पक्षविच्छित्तिहेतोः
हृत्यर्द्धाभ्यां समुपरचितं यन्मुरारीश्वराभ्या-
मेकं रूपं शरदिजघनश्यामगौरं तदव्यात् ॥"

पंक्तिमा धर्महरूको बीच झगडा नहोस् भन्नका खातिर हरिशंकरको आधा आधा शरीरबाट बनेको मूर्ति निर्माण गरेको उल्लेख हुनु, अनुमानित नवौं शदी ई. को अर्द्धनारीश्वरको मूर्तिमा शिवबाट ब्रह्मा तथा पार्वतीबाट विष्णुको जन्म देखाइएको मूर्ति प्राप्त हुनु औ मानदेव प्रथमकालीन अनुपरमकृत हाडिगाउँस्थित गरुडस्तम्भाभिलेखमा बौद्धमार्गीहरूलाई कुतार्किक, अंहसावृतः आदिको रूपमा हेलांका शब्दहरू प्रयोग गरिएको पाइनु आदि-आदि कारणहरूले लिच्छविकालीन नेपालमा धार्मिक सहिष्णुता पूर्णतया थियो भन्न नसकिने स्पष्ट छ । विष्णुको त्रिविक्रममूर्तिको प्रतिष्ठापनमा पनि कुनै एक धर्मको अरू धर्ममाथिको प्रभुत्वकै जानकारी मिल्छ । विष्णुविक्रान्तमूर्तिहरूमा शिव, ब्रह्मा, सूर्य, चन्द्र आदि देवताहरूले त्रिविक्रमको पूजाका साथै प्रार्थना आदि गरिरहेको देखाइनुको साथै १६ औं शदी ई. को दक्षिण भारतस्थित एक विष्णुविक्रान्तमूर्तिमा ब्रह्माले त्रिविक्रमको पादप्रक्षालन गरिरहेको औ सो पादबाट झरिराखेको गंगाको जललाई शिवले आफ्नो जटामा थामिरहेको देखाइएबाट उक्त तथ्यको खुलाशा भएर वैष्णवधर्म लिच्छवि नेपालको सर्वप्रसिद्ध धर्म रहेको कुरा सुस्पष्ट हुन्छ, विष्णु नेपालका प्रख्यात देवताहरूमा एक रहेको छ भन्ने कुरा थाहा पाइन्छ ।

विष्णुविक्रान्तमूर्तिहरूको केही सूचि

१. शक संवत् ३८९ (४६७ ई.) मा प्रतिष्ठापित पशुपतिस्थित त्रिविक्रम विष्णु
२. " " लाजिम्पाटस्थित "
३. ई. सन् ५७८ मा निर्मित वादामिस्थित गुफा नं. ३ मा प्राप्त त्रिविक्रम विष्णु
४. सातौं शदी ई. मा उत्कीर्ण गरिएको महाबलिपुरम्-स्थित "
५. आठौं शदी ई. मा निर्मित मध्यप्रदेशको रजिमस्थित "
६. " चांगुनारायणस्थानस्थित "
७. " एलोराको दशावतारगुफास्थित "
८ दशौं, एघारौं शदी ई. को माडवाड चत्सुस्थित (हाल इण्डियन म्युजियम, कलकत्तामा राखेको) "
९. बाह्रौं शदी ई. तिरको बेलूरस्थित चेन्नकेशवस्वामिन-मन्दिरस्थित "
१०. बाह्रौं शदी ई. तिरको मैसूर राज्यस्थित नुग्गेहल्लीको "
११. नेपाल संवत् ३४० (१२२० ई.) को विष्णुधर्म नामक हस्तलिखित ग्रन्थको गातामा चित्रित "
१२. १४ औं शदी ई. को पश्चिम १ नंवर देवीघाटस्थित "
१३. " फरपिङस्थित "
१४. १६ औं शदी ई. को उत्तर आर्कटस्थित नागलापुरम् विष्णुमन्दिरको त्रिविक्रम विष्णु
१५. १८ औं शदी ई. को मंगलबजारस्थित "
१६. " को साँखुस्थित "

सहायक ग्रन्थहरुको नामसूचि

१. ए. सी. बोस रचित "द काल अव द वेदज"
२. राहुल साँकृत्यायन कृत "ऋग्वेदिक आर्य"
३. रमेशचन्द्र दत्तरचित "प्राचीन भारतकी सभ्यताका इतिहास"
४. दी. सी. सरकारद्वारा संपादित "सेलेक्ट इन्स्क्रिप्सन्स"
५. गोपीनाथ रावलिखित "हिन्दु आइकानोग्राफी"
६. आप्टेकृत "संस्कृत इंगलिश डिक्शनरी"
७. आर. सी. मजुमदारद्वारा संपादित "द वेदिक एज"
८. " " "द एज अव इम्पेरियल यूनिटी"
९. " " "द क्लासिकल एज"
१०. आर. नोलीद्वारा संपादित "नेपलीज इन्स्क्रिप्सन्स इन् गुप्त करेक्टर्स"
११. डा. राधाकृष्णन् विरचित "हिन्दु धर्मकी अन्तरात्मा"
१२. महाकवि कालिदासविरचित "रघुवंश"
१३. " " "मेघदूत"
१४. "भगवद्सीता"
१५. अमरसिंह विरचित "अमरकोश"
१६. ज्योतिप्रशाद जैनद्वारा लिखित "हस्तिनापुर"

१७. प्यारेलाल शर्मारचित "विश्वइतिहासकी रूपरेखा"
१८. "संस्कृतसन्देश:"
१९. "इतिहाससंशोधनको प्रमाणप्रमेय"
२०. संशोधन मण्डलद्वारा प्रकाशित "अभिलेख संग्रह"
२१. " " "पूर्णिमा" –९ पूर्णाङ्क
२२. "हिन्दी साहित्य कोश" भाग १
२३. हेमराज शाक्यद्वारा संग्रहित "मेडिएवल नेपाल"
२४. बालकृष्ण समको निजी संग्रहालयमा संग्रहित "अर्द्ध-नारीश्वरको मूर्ति"
२५. नेपाल संवत् ३४० तदनुसार १२२० ई. मा राजा अभय मल्लको समयमा रचित "विष्णुधर्म" नामक हस्तलिखित ग्रन्थ
२६. अश्वघोषविरचित "बुद्धचरितम्"

Excavation, Exploration And Other Archaeological Activities In Tilaurakot: 1972-73

by Babu Krishna Rijal

General

The Archaelogical works, discussed here, comprising Exploration, Excavation and Conservation carried out in the Kapilavastu region during the season 1972—73, were planned by Mr. R.J. Thapa, the Director of Archaeology, HMG, Nepal.

The region of Kapilavastu covered by Tilaura Kot and the district of Taulihawa has been explored and excavated by different scholars since the last decade of the 19th century. The list of the ancient sites and the photographic records of these, however, were lacking in the Department. Therefore, with the object of making a pictorial index Catalogue of the archaeological sites of Kapilavastu region detailed photographic documentation and explorations were carried out of more than thirty sites around Tilaura Kot by a team consisting of the writer as project in-charge, Mrs. Shova Devi Shrestha, Pottery-cum-Antiquity Officer, Mr. Shankar Prasad Shrestha, Administrative Assistant and Mr. Tej Ratna Tamrakar, Field Photographer.

Excavation work has been carried out in the peripheral area of Tilaura Kot with twofold aims, viz. (1) to know the cultural sequence of the surrounding area of Tilaura Kot, and (2) to trace the structural remains of the monastic settlements of ancient Kapilavastu as mentioned by the Chinese travellers, Fa-hien and Hiuen—Tsang in their travel accounts and discussed by P.C. Mukherji in his report. Mr. Hari Man Amatya, the Senior Surveyer of the Departmeent assisted in excavation work along with Mr. Iswar Man Shrestha, Khudai Inspector.

After excavation the work of conservation was executed to two ancient Stupas which were exposed by the Department, earlier, at a distance of about 500 yards north of Tilaura Kot. The conservation work was carried out, as per advice of Shri Krishna Deva, Archaeological Adviser to H.M.G. The estimate and drawings of conservation work were prepared by Mr. Dev Ratna Ranjitkar, Senior Draftsman of the Department. The actual repairs were carried out by Mr. Shankar Prasad Shrestha and photographs were taken by Mr. Sanu Raj Shakya, under the supervision of the writer.

The writer in the capacity of project incharge would like to express his deep gratitude to all the participants for their valuable help and cooperation. The writer is particularly indebted

to Mrs Shova Shrestha and Iswar Man Shrestha for their help in classifying antiquities, Mr. Puspa Man Chitrakar for publication photography, Mr. Hari Man Amatya for survey and drawings and Mr. Hanuman Lal Shrivastava for providing information and showing us round the different sites.

Cuttings

Trenches have been laid out in three places towards the north and in two places towards the west of Tilaura Kot where the gateway complex, monastic remains and other important buildings of ancient Kapilavastu were already exposed. About 50 ft. north of the fortified area of Tilaura Kot, there is a roughly triangular mound where the habitational deposits appear in contours running to the maximum height of 12' 2" from the north-western corner of the moat of Tilaura Kot. The scattered pottery and the structural remains in this mound are quite conspicuous along its western and southern arms and are absent along the eastern arm where the natural soil was struck throughout. Three areas where the potsherds and brickbats abound in the western sector measure 50' x 50' in the southern extremity, 60' x 20' in the centre and 120' x 20' towards the north. In the southern sector the area covered by habitational deposit measured 15' x 15' in the centre and 225' x 13' towards the east.

The names for different excavated areas were given as TLK North, md—1, md—2 and md—3. In TLK North, md—1 the trenches were laid out in an area of 80' x 100' where two quadrants, each measuring 10' x 10', were exposed. The important features of these trenches are an undisturbed stratigraphy, and the discovery of a type of sokage jars (pl. I A), hitherto unknown in this region.

In TLK North, md-2 the trenches were laid out in an area of 80'x80' and the actual operations were carried out in two cuttings, each measuring 30'×20'. The structure exposed in these cuttings comprises a brick pavement of one course, assignable to the Sunga age covering an area of 8' 4" east-west by 6'3" north south (pl. IB). The bricks used are of 13½"×8" ×2" size having conspicuous frog—marks on the reverse.

In TLK North, md-3 the trenches were laid out in an area of 20'×20', but as the section did not show any traces of habitation, only one quadrant of the trench measuring 10'×10' was exposed.

The maximum contours of the excavated sector mentioned above are as follows:— 11'6" in md-1 and 12'2" in md—2.

About 200 ft. northwest of the Western Gateway complex of Tilaura Kot there is an extensive ancient habitational site popularly known as Shivagarh. P.C. Mukherji, in his report, has indicated the possibility of this area forming a monastic settlement. This mound is thickly strewn with pottery and also shows terracotta ring-wells and structural remains extending almost to the Deruwa village in the south and the Banganga river in the north.

Beads, coins, and other antiquities of the pre-Christian age are collected from the surface even today by the local people during the rainy season. The present Shivagarh village is situated right on the ancient ruins and thus the modern habitation and cultivation are quickly encroaching on the ancient mound every year. Towards the northern ridge of the mound, trenches were laid out in area of 80' x 40' east-west exposing three cuttings, each measuring 10' x 10'. These cuttings showed clear stratification and yielded a hoard of thirtyone silver punch-marked coins and an extensive deposit of iron-slag measuring about one foot thick, running north-south (pl. II A).

Chronology and Stratification

A. Fortified area of Tilaura Kot

The chronology and stratification of Tilaura Kot within the fortified area is divided into four periods with ten layers of human deposition.

Period–I

Layers 9-10 yielding P. G. ware and the associated red ware are attributable to period 1. The P. G ware of Tilaura Kot differs from the P. G. ware of Hastinapura period II only in the scheme and design of paintings. Therefore, the beginning of the occupation at the site may go back to circa 8th-7th century B. C.

Period–II

Layers 7-8 are assignable to this period. N. B P. ware and the associated red wares come from its earlier phase as in Hastinapura period III. Its date may thus go back to circa 6th-5th century B. C.

Period–III

This period, comprising layers 5—6, yielded mainly red wares associated with the N. B. P. ware and a thick variety of grey ware. This is tentatively assignable to the Mauryan age.

Period–IV

This period begins with the Sunga age and ends after the Kushana times. The layers assignable to this period are 1—4 and the pottery comprises mainly red wares and the black slipped grey ware of a coarse variety.

B. Peripheral area of Tilaura Kot (pl. II B)

The chronology and stratification of the northern and western peripheral sites of the fortified area of Tilaura Kot, however, do not seem to go beyond the last phase of the Mauryan period as revealed by our present excavation of 1972-73. The deposits here were mainly found of only one period with a good number of antiquities of the Sunga age as illustrated by photographs in the end. The habitational deposit in the northern mound is 10' thick and divided into 6 layers which are grouped into three different periods.

Period I

Of the Late Mauryan period, layers 5—6 show yellow earth resembling the natural soil, and have yielded mainly red wares of fine variety mixed occasionally with N.B. P. ware and thick grey wares.

Period II

Of the Sunga period, layers 3—4 comprise greenish yellow soil mixed with charcoal and charred rice and contain pottery bearing mat impressions with red or buff slip.

Period III

Of the early and late Kushana period, layers 1-2, showing blackish brown soil with brick bats have yielded thick variety of red wares.

The sequence and chronology of the western periphery of Tilaura Kot also do not take us prior to the Mauryan period. The natural soil is reached here at a depth of 5'6" and the habitational deposit here comprises of 4 layers beginning from the late Mauryan period and ending after the Kushana period.

Explorations

Explorations were carried out on more than thirty sites in the Kapilavastu region with adequate photographic documentation Four hitherto unnoticed stupas have been located in the villages of HARDEWA, BANSKHOR, PIPRA and BELUHAWA. The stupas of Pipra and Beluhawa have been identified by the writer in course of exploration, but for the stupas of Hardewa and Banskhor the information was suppli-

ed by Prof. Zuiryu Nakamura. An illustrated description of the four stupas and brief notes on the other explored sites are given below:—

Hardewa Stupa (pl. III A)

About 3 miles south of Taulihawa there is a village called Hardewa (Lat. 27° 30' 30" N. Long. 83° 2' 40" E.). In between Basantapur Bagia and the village Hardewa, there is a low mound which is circular in shape, with a diameter of 35 feet and a height of about 5 feet. Three successive courses of burnt bricks are visible towards its northern ridge and for the rest the mound is covered by mud and grass and utilised by the villagers for drying up cow-dung cakes. The local people call this mound as Dhusuwa.

About 500 yards west of the stupa and on the south corner of Hardewa village there is a large ruined structure with fifteen exposed courses of ancient bricks, measuring $10\frac{1}{2}$' x $7\frac{1}{2}$" $2\frac{3}{4}$". From the size and type of bricks used, the structure appears to be of the late Sunga or Kushana period. Roughly quadrangular in shape, the structure is locally called Kotahi Devi. Immediately to the west of the structure there is also an ancient tank which is very deep and now dried up.

From the presence of the large ancient structure and the tank in the close proximity of the mound resembling a stupa, it is not unlikely that this place marked the ancient site of "SARAKUPA", the fountain of water which was caused by the arrow of Siddhartha when he defeated his class-mates in the archery contest. The distance and bearing of Sarakupa mentioned in Buddhist literature in relation to Kapilavastu and Lumbini are not inconsistent with this proposed identification.

Banskhor (pl. III B)

About 6 miles southwest of Taulihawa there is a village called Banskhor (Lat. 27°00' N., Long. 82 59' 30" E.). About half a mile west of the village near the eastern bank of the Banganga there is a small circular mound measuring 41 feet x 42 feet in diameter. This mound, like the stupa of Hardewa, is composed of layers of brickbats, now covered with mud and grass.

Pipra Stupa (pl IV A)

About 10 miles southeast of Taulihawa there is a village called Pipra (Lat. 27°28'10" N. Long. 83°7'5" E.). About 300 yards north of the village there is a roughly circular mound with paved bricks on top resembling a huge stupa. The mound measures 72'×55' and is flanked by two big trees of **Sihur** on the east. The bricks used in this mound measure $16\frac{1}{2}$"x $12" \times 3\frac{1}{4}"$ and are comparable to the bricks used in the stupas at Tilaurakot.

Beluhawa Stupa (pl IV B)

About 8 miles southeast of Taulihawa there is a village called Beluhawa (Lat. 27°29' N. Long. 83° 5' 15"E.). About 200 yards north of the village, there is a circular mound with eleven concentric rings of burnt brick-courses. Towards the top of this circular mound is seen a modern brick—built low octagonal plinth which according to the local people was put up by one Subba Vedhnidhi about 10 years back when he tried to construct a Shiva temple marked by a 2 feet long stone Shiva Linga which is still visible at its top. The mound measures 52 feet in diameter and about 3 feet high from the ground.

Dohani

About 3 miles east of Taulihawa, there is a village called Dohani. It is an extensive habitational site with mainly redware pottery, comparable to the pottery of Lamtiyakot. On the southern fringe of the site is seen an elevated land measuring 170 feet east-west x 150 feet north-south consisting of some important ancient srtucture.

Khas-Bijuwa

About 8 miles southeast of Taulihawa there is a village called Khas—Bijuwa. At the south end of the village there is a small modern shrine of a deity called Vijayasani. About 100 yards further south of the temple there is a small structural mound at the centre of which stands a Shiva Linga, measuring 4 feet in diameter and 1 foot in height, which was found by a villager in course of cultivation. The Shiva Linga can be compared to that of Kudan in antiquity. The structural ruins extend over an area, 100 feet long x 80 feet wide, having two ancient wells. About 100 yards east of the ruins bearing the Shiva Linga there is a habitational mound locally called Jamunikot, strewn with redware pottery of the post-Christian period.

Babhanikot

About 3 miles south of Taulihawa to the right of Shohratgarh—Taulihawa main road, is a village called Babhani. To the west of the village there is a low flattish mound rising to a height of about 5 feet. The area is extensive with abundant remains of ancient structures. About 100 yards south of the village there is an ancient well which is now dried up. The pottery here is mostly redware of the early medieval period, comparable to that of Kudan.

Sisaniakot

About 8 miles southeast of Taulihawa there is an extentive habitational site called Sisaniakot. The site is almost rectangular in shape. The elevated area is about 6 ft. high and extends for about 500 feet north-south and 300 feet east—west. The whole site is strewn with potsherds of redware and brickbats. The structural remains can be located in the centre and the northwest corner. Some of the pottery types found here like the lipped basin, the thick variety of grey ware and the redware with incised decorations are definitely of the pre-Chrisitan period. Towards the east of the Kot there is a small structural site independent of the Kot, also having plenty of redware. A circular stupa like mound of low elevation, composed of successive courses of bricks is seen towards the northeastern corner of the rectangular site.

Pipari

About 3 miles southwest of Taulihawa there is a village called Pipari. About 200 yards south of the village, there is an extensive habitational site which is under active cultivation. The site is roughly rectangular with a maximum height of 5 feet. The surface indicates the existence of some important brick structures underneath. The pottery comprises mainly greyware and the N. B. P. ware. This site is identified by P. C. Mukherji as the natal town of Krakuchchhanda Buddha as mentioned by Fa-hien and Hiuen—Tsang in their travel accounts. This is supported by the location of the site about one mile north of Gotihawa, where the Asokan pillar stands in situ.

Amauli

About 10 miles north of Taulihawa, there is a village called Amauli. About one furlong east of the village there are two habitational mounds and a well which is popularly known as Sisakuwa. The well is 5½ feet in diameter and the bricks used measure 8" x 4"x2". About 25 yards northwest of the well there are two structural ruins, one of which is roughly circular in shape and extends over an area of about 60 x 50 feet. The bricks in the ruins measure 10¾ x 7" x 2½". As the pottery is absent from the site, the ruins appear to be more structural than habitational. By the size and the texture of the bricks the ruins may be assigned to the Kushana period.

Karzahawa

About 8 miles south of Taulihawa, there is a village called Karzahawa. Immediately to the east of the village there is a habitational site which is largely occupied by modern houses.

The mound gradually rises towards the east of the village and extends over an area of about 300 feet north-south and 200 feet east-west. At the northern edge of the mound there is a big pipal tree where the sylvan deity called Samai Mai is worshipped in the form of two miniature clay lumps. The surrounding area is full of brickbats and the pottery of the late Kushana period. Though no brick structures are exposed at present on the surface, the existence of structures can be guessed by piles of brickbats unearthed in the past by the villagers in course of ploughing. The surface pottery is primarily redware, mixed with occasional sherds of thick grey ware and black—slipped ware.

The villagers also came across some ancient wells during the tilling operation along with a few pieces of Kushana coins.

Lamtiakot

Little more than one mile south of Taulihawa, there is a village called Lamtia. In between the villages Lamtia and Maheria there is an elevated portion of land measuring about 300 × 200 feet east-west and 200 × 150 feet north-south. This place is known to the villagers as Lamtiakot or Maheriakot where the sylvan deity Samai Mai is worshipped under a plum tree on a pedestal of brick-and-mud with the offerings of terracotta elephants, horses, goats, pigs, etc. The site is comparable to Dohani in pottery where major part of the mound is strewn with redware of the late Kushana period.

Bikuli

About 8 miles northeast of Taulihawa, there is a village called Bikuli. About 2000 yards northwest of the village, there are structural ruins covering an area of about 150 × 100 feet. The bricks found here are comparable to those of Kudan and Paisia where the temples belong to the mediaeval period, as exposed by excavation. The find of carved architectural pieces and stone sculptures of a bull and another deity proves the existence at the site of an elaborate Shiva temple during the early mediaeval times. A carved ancient architectural stone measuring 2′ 5″ in length, 9″ in breadth and 1′ 2″ in height, is now worshipped as a deity by the villagers. In the cultivated fields in the outskirts of the village, pottery of late Kushana period was found along with glass beads and bangles, terracotta inkpot-lid, spout and crude figurines.

Jahadi

About 7 miles north of Taulihawa, there is a village called Jahadi. The ancient habitational site covers two flattish mounds on the southern side of the village which is completely under cultivation. The pottery and brickbats from this site resemble those of the Sunga-Kushana periods. A sylvan deity worshipped as Rakchha Baba is enshrined under a tree about half a mile south of the village, where two ancient brick-lined wells are still visible. The exploration of this important site lying between Niglihawa Sagar and Araurakot may help in revealing the original place of Niglisagar Asokan pillar which is not in situ.

Beloha

About 6 miles northeast of Taulihawa, there is a village called Beloha. The ancient habitational site lies in between Sagrahawa and the village Beloha which is also called Srinagra. The pottery found here is mainly redware and the elevation of the mound is about 3 feet in height.

Chatradehi

About 3 miles north of Taulihawa, there is a village called Chatradehi situated on the right bank of the Banganga river. Towards a furlong west of the village the habitational ruins extend in the form of a large triangular mound. The pottery and antiquities found here are mostly

of the Sunga—Kushana period, while the remains of the structures may be as late as the early medieval times.

Sagrahawa

About 7 miles north of Taulihawa, there is a forest area called Sagrahawa. In the midst of the forest there is a huge rectangular tank which is popularly known to the villagers as Lambu Sagar, i.e. long tank. The ancient ruins which were excavated and identified by Dr. Fuhrer as the 'Place of massacre of the Sakyas' in 1895 can still be located on the west and south banks of the Sagar.

Araurakot

About 6 miles northeast of Taulihawa, there is a rectangular fortified area which is popularly known as Araurakot after the village Araura, which is situated about one furlong south. This fortified area is identified by P. C. Mukherji as the natal town of Kanaka Muni Buddha. Remains of ancient moat and brick fortification around the Kot can be still located clearly. The fortified area measures about 750 x 600 feet. The central part of the Kot is flat and depressed. A brick-lined well is seen to the south and an elevated mound towards the northwest corner. The pottery here is mostly redware but some pieces of N. B. P. Ware can be picked up from time to time.

Niglihawa

About 5 miles northwest of Taulihawa, there is a quadrangular tank surrounded by bushes, which is known as Niglisagar. On the western bank of the tank there are two broken pieces of an Asokan pillar, the longer one lying flat and the shorter one stuck into the ground obliquely, about five feet away to the west. The longer one measures 15 feet in length and 7' 5" in circumference at the broadest, and bears towards the top a design of 2 peacocks and a Devanagari inscription, reading ॐ मणि पद्मे हुं णिपु मल्लस्य चोरंजयतु—१२३४. The shorter portion of the pillar which is partly buried in the ground measures 5 feet in length and 7' 5" in circumference and bears 4 lines of Asokan inscription in the Brahmi script which reads as देवानं पियेन पियदसिन लाजिन चोदस वसाभिसितेन बुधस कोनाक मनस थुभे दुतियं बढिते (बीसतिव) साभिसितेन च अतन आगाच महीयिते (सिला थभे च उस) पापिते ।

Kudan

About a mile southwest of Taulihawa, on the left side of the Shohratgarh-Taulihawa road stands the village Kudan having a huge structural ruin with a cluster of four mounds and a tank. The mounds were excavated in 1962 by D. Mitra who exposed large brick temples of circa 8th century on the south and west banks of the ancient tank.

Gotihawa

About 3 miles southwest of Taulihawa, there is a village called Gotihawa. Almost in the centre of the village there is an Asokan pillar standing in situ. The upper portion of the pillar is broken and lost, and only the lower portion of the pillar (10 ft. high) is intact and in situ. The circumference of the pillar is 8'6" at the extant top portion. Mauryan polish is visible in its exposed upper part. Adjoining the pillar towards its northeast, there is a huge stupa with successive rings of wedge-shaped Mauryan bricks. This stupa is now overbuilt by three tiled and three thatched houses. About 200 yards north of the pillar, there is a structural ruin which is used as a barn by the villagers,

Besides the above mentioned sites, other places of archaeological interest like Dh amnihawa stupa, Itahikot, Murchahawa, Derua and Sandwa were also explored along with two sites in India, viz. Piprahawa and Paltadevi. The sites proposed to be explored next year are Changhat, Behara Kot, Sonagar, Darbari Danda and Kotahi Devi towards the north of

Taulihawa, and sites like Bedmau, Patna, Kharenpur and Aurahawa to the west.

Findings

Pottery forms the main bulk of the finds from the late Maurya, Sunga and Kushana cultural deposits exposed in this season. The other finds largely belong to one period, viz. Sunga and are classified and briefly noticed below:—

Terracotta figurines

Altogether twenty-two terracotta figurines, both human and animal, were found in the excavation. Some of the finds are fragmentary in nature. Of these, six are human and the remaining sixteen pieces are animal figurines. Of the human figurines, one piece, of well-burnt red fabric, represents a mutilated female foot wearing an anklet, indicated by an applied strip, while another, of black-slipped grey fabric, shows a hand-modelled flat female torso of the ageless primitive type. The remaining four human figures, being better preserved and more interesting, are illustrated and described below.

Of the sixteen animal figurines representing elephant, bull, ram, and horse, three interesting pieces are illustrated and described below,

The published terracottas give an idea not only of the artistic skill of their authors but also throw light on the religious beliefs, culture and fashion of the times in respect of dress, coiffure and jewellery.

A. Human figurines (pl. V A)

1. Figurine of Mother Goddess with a beautiful oval face and elaborate trefoil type of headdress consisting of a central floral boss at the top and double veil-like streaming bands on the two sides. Above each side of the head are depicted four symbols, those on the left comprising ears of corn, representing the Annapurna (fertility) aspect, and those on the right representing four weapons, symbolising the Sakti aspect. The figure wears heavy ear ornaments and is roughly comparable to the Mother Goddess Type 25 from Ahichchhatra (**Ancient India**, No. 4, 118, pl. XXXIII B). Cast in a mould, the figurine is of well-burnt buff fabric. It is devoid of slip and is somewhat worn out, lacking sharpness of details.

2. Female figurine feeding a parrot, head and portion below the thighs missing. This moulded female figurine stands facing with her right hand in **kati** and left hand holding a fruit which is pressed against her left breast. The fruit is being pecked at by a parrot perched on her left arm. The figure has prominent breasts, thin waist and a broad hip adorned by a **mekhala** of three strands of pearls. She also wears a torque, heavy bracelets (double **katakas**) and an **udarabandha** from which are suspended two pairs of tassels fanning out and reaching below the **mekhala**. The figure represents a well—known type of fertility goddess appearing as a **nayika**. This was a favourite theme of the classical writers and early sculptors of Mathura and is comparable with a terracotta figurine from Hastinapura period 111 (**Ancient India**, Nos. 10-11, p. 83, pl. xxxvi,2).

3. Cast female figurine standing facing, the hands and portioa below the waist broken off. She has prominent breasts and wears a conspicuous **pagri**—like headdress of two broad rolls, heavy ear ornaments dangling on the shoulders, and a torque, the details of which have been worn out. Well—burnt buff fabric with deep red slip.

4. Worn out torso of a cast figurine representing a boy with nudity exposed, with the right hand in **kati** and the left hand holding probably the knot of the scarf. The figurine wears wristlets, a waist band and a scarf tied round

the waist with its two ends hanging down along the sides. The figurine, standing in the **samabhanga** pose, may represent Manmatha and is comparable with a better preserved and slightly more ornate figure of the god shown as Type 49 from Ahichchhatra (**Ancient India**, No, 4. p. 118, pl, XXXV, B). Light red well-burnt fabric.

B. Animal figurines (pl. V B)

1. Horse figurine, excellently modelled, wearing head—stall, neck—strap and bridle bits executed in applique. The eyes are indicated by punched lozenges, the nostrils by preforations, the mouth by a slit, and ears by applied strips, now damaged, with a perforation. The manes are indicated by parallel incised lines. Bold rosettes are punched all over the body, while the neck-strap reinforced by three circular clasps is decorated with minute punched circlets. A transverse perforation runs through the muzzle and a hole is bored on the top of the crown, obviously meant for the insertion of stick-and thread for pulling the figure about. Well baked fabric with red slip.

2. Front portion of an elephant figurine. The eyes are indicated by punched lozenges with circular holes. A broad leaf design is stamped centrally on the temple, while a smaller leaf design and a rosette are stamped on each side below the crown. The ears are indicated by applied strips, the right one now missing. The neck ornament is shown by roughly executed strip. On the top of the crown are bored two holes. meant for inserting stick-and-thread for pulling the figure as a toy. Well—baked red fabric showing greyish core in portions, with traces of ted slip.

3. A quadruped animal figure with the head, tail and feet missing. The figure wears a neck ornament incised with a design of scallops. The whole body is decorated with various incised designs, like scallops and festoons. A circular spoked design is incised on the right hind haunch of the figure. Well—burnt red fabric with red slip,

Coins

Forty-six coins in all have been obtained from the excavations. Out of these, thirty-two are of silver and the rest are of copper. The silvercoins are all punch-marked and all but one belong to a hoard (pl. VI A).

The coper coins which belong to the cast or die-struck types, are mostly in a poor state of preservation. Two large and thick coins which are in good preservation, belong to the Kushana period. One of these is an issue of Kanishka (pl VI B) and shows on the obverse king standing facing left, offering oblations in the fire-altar and on the reverse a two-armed standing deity. The other is a coin of Huvishka (pl. VI B) showing the king riding elephant on the obverse and a two-armed standing deity on the reverse. Of the remaining copper coins, six show the symbol of the four-spoked wheel. These are found from layers 1-4, assignable to the Sunga-Kushana periods.

The most notable dicovery is a hoard of thirty-one silver punch-marked coins[1], found in a trench at Sivagarh situated in the western periphery of Tilaura Kot. These coins are all well-preserved and bear a variety of popular punch-marked symbols like the sun, six-armed symbols, crescent-on-hill, hare-on-hill, bull, elephant, caduceus, etc. Eight coins are thin, large and rectangular in fabric and appear to be of pre-Mauryan date (pl.VIIA), while fifteen coins are square or rectangular in shape and dumpy and thick in fabric and relatively fresh. These coins bear Mauryan symbols like the

1. These coins have been chemically treated in H.M.G's Central Conservation Laboratory, Kathmandu.

crescent-on-hill and the triple gate symbols. (pl. VII A). The remaining eight coins are of medium fabric and circular shape, prepared out of globules and appear to be of the late Mauryan date. A stray punch-marked coin from the excavation (pl. VIII B), attributable to the Mauryan period, however, is rectangular in shape and of thin to medium fabric.

The presence of various coins in the successive cultural deposits show a comfortable urban life with sound economic base marked by organized trade and commerce.

Conservation (*pl. IX A–B*)

Repairs were carried out to two Buddhist stupas excavated by the Department in 1968–69. These twin stupas, located at a place now called Dhamnihawa at a distance of about 500 yards north of Tilaurakot, may mark an important spot connected with the life of the Buddha and are traditionally believed to have been built to commemorate Suddhodana and Mayadevi, the parents of the Master. The larger stupa, attributed to Suddhodana, is 52 feet in diameter, its bricks measuring $16\frac{1}{2}''$ x 12″ and 9″ x $3\frac{1}{4}''$. The smaller stupa, attributed to Mayadevi, measures 26 feet in diameter and employed bricks of three sizes viz. $16\frac{1}{2}''$ x $10\frac{1}{2}''$ and $7\frac{1}{2}''$ x 3'' on the top, $16\frac{1}{2}''$ x 12'' and 9'' x $3\frac{1}{4}''$ in the middle courses and 17″ x 13'' and 11'' x $3\frac{1}{4}''$ in the lower courses.

Both the stupas were affected by weather and rains as they remained exposed in the tropical climate of the Tarai. As a result the courses started disintegrating and most of the bricks became fragile.

The larger stupa developed a deep depression over an area of about eight feet diameter, in the centre through which rain-water percolated profusely inside the core of the stupa. Many of the bricks got dislodged and became loose and friable, due to percolation of water through the holes and crevices in the fabric of the stupa and seepage all around.

In course of conservation the central depression was filled up with bricks in lime mortar and finished at the top with matching brick courses. The affected brick courses of the entire stupa were reset and strengthened, retaining the original shape and size. Further a cement concrete apron (5 ft. wide) was built all around to prevent seepage of water from the ground and covered with earth.

The smaller stupa, which has suffered greater damage, has been for the present covered up with earth by constructing a five feet high circular retaining wall all around. It is proposed to be taken up for repairs next year.

The End

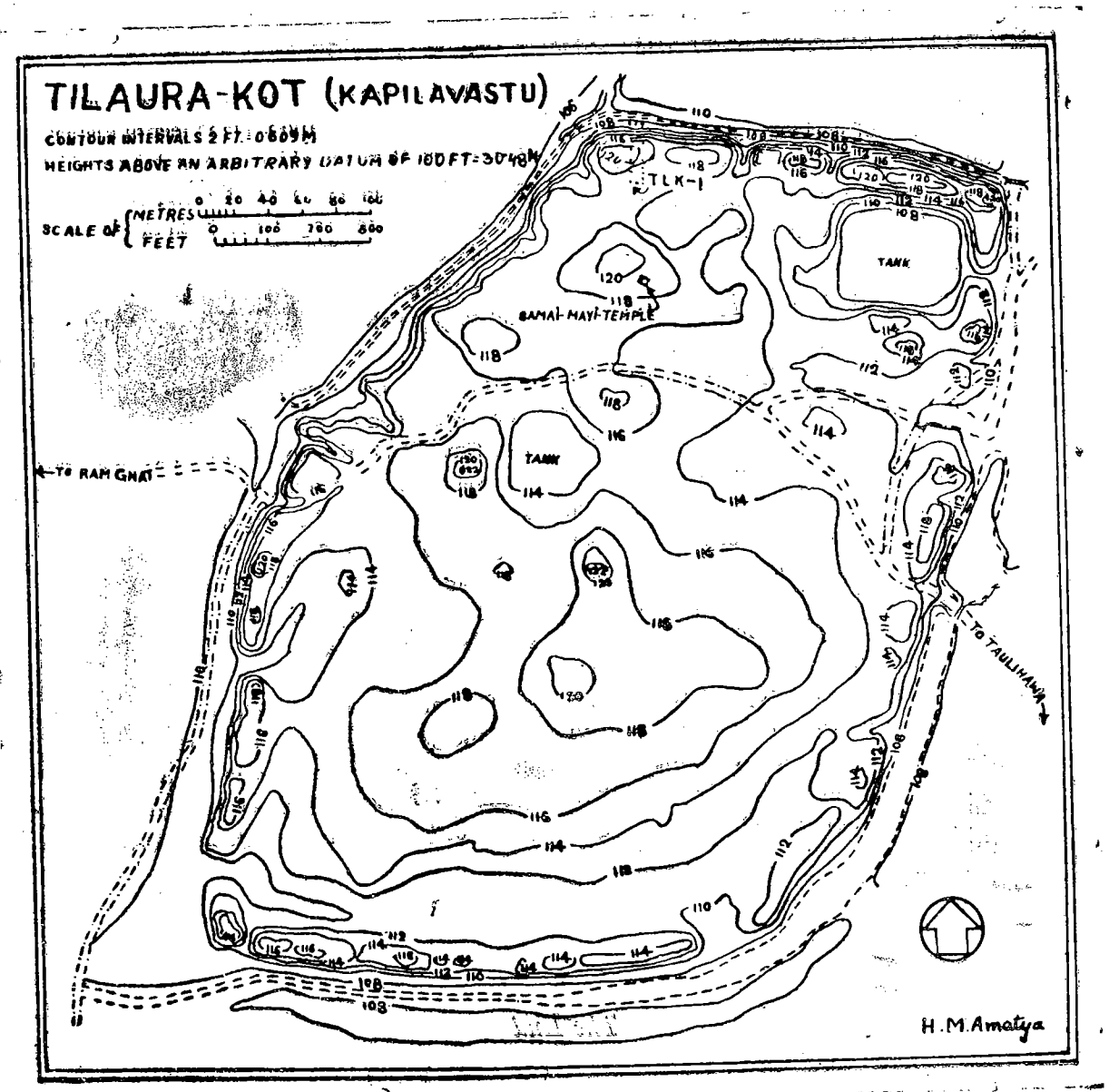
TILAURA-KOT (KAPILAVASTU)
CONTOUR INTERVALS 2 FT. 0·609M
HEIGHTS ABOVE AN ARBITRARY DATUM OF 100 FT = 30·48M
SCALE OF METRES 0 20 40 60 80 100
FEET 0 100 200 300
TLK-1
TANK
SAMAI-MAYI TEMPLE
TANK
TO RAMGHAT
TO TAULIHAWA
H.M.Amatya

Fig. 1 See p. 62.

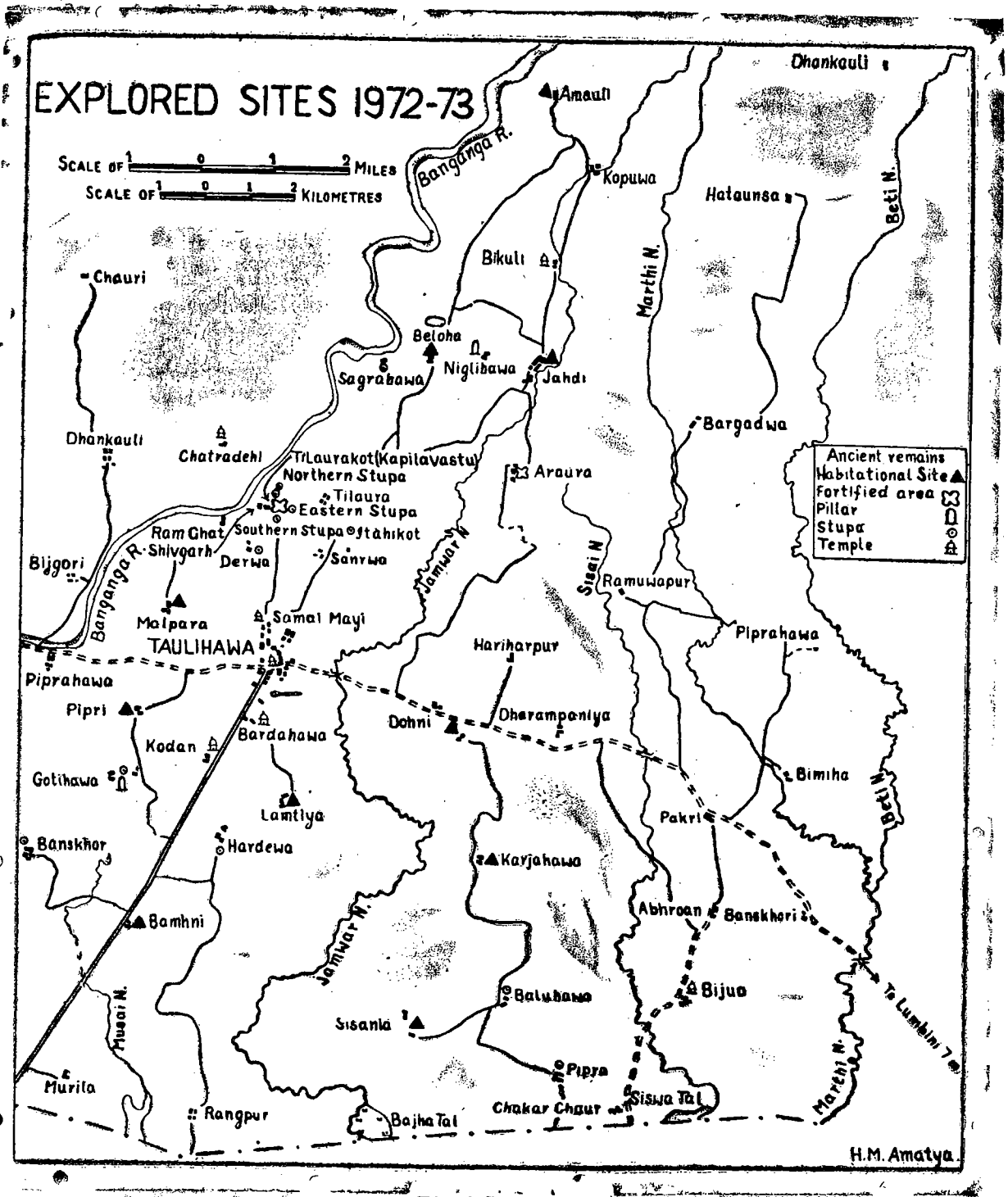

Fig. 2 See pp. 62-66.

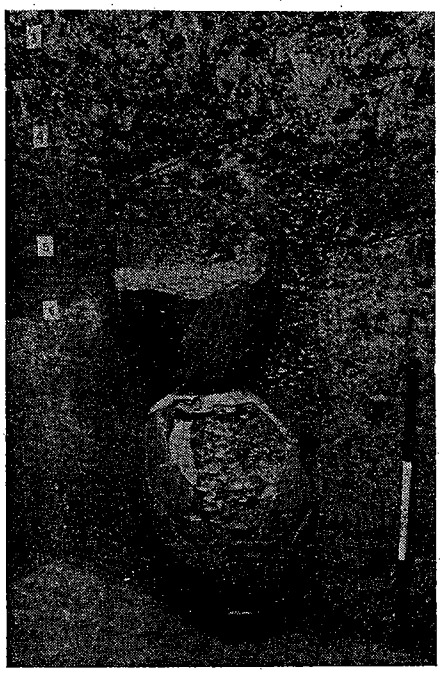

A. Soakage jars. *See p. 61*

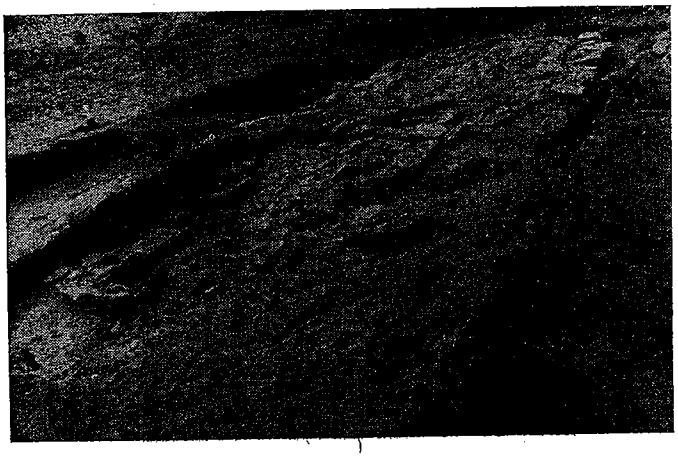

B. Brick pavement. *See p.* 61

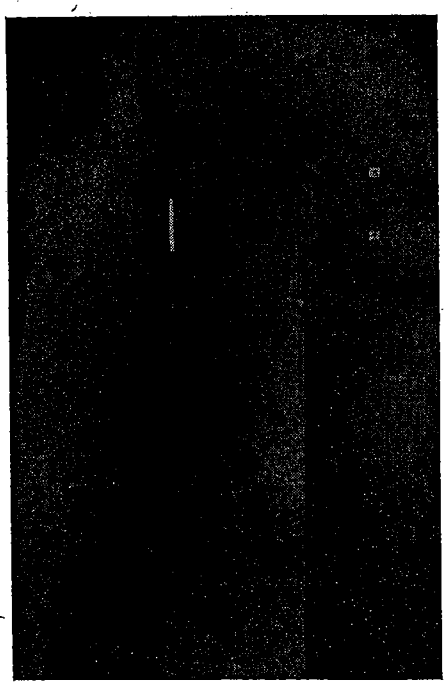

A. Section showing iron slag deposit. See p. 61

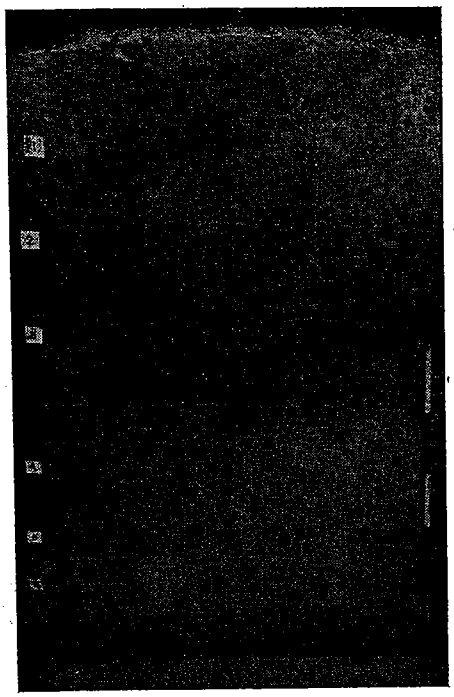

B. Stratigraphy of TLK north. See p. 62

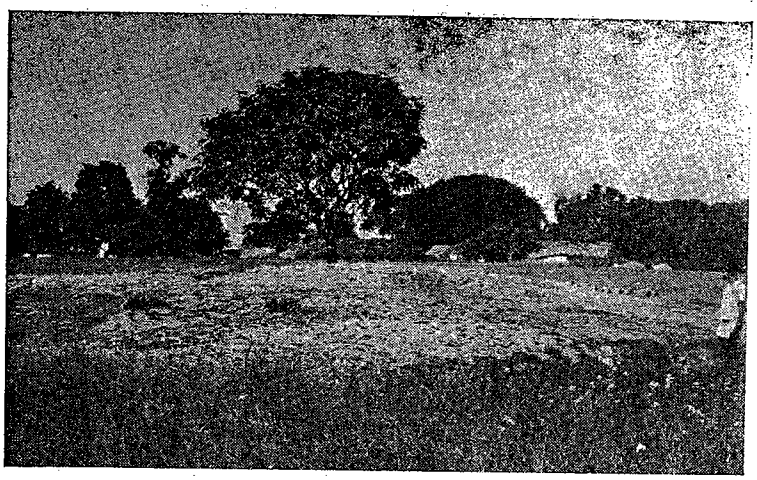

***A** Stupa mound, Hardewa. See p. 63*

***B.** Stupa mound, Banskhor. See p. 63*

A. Stupa mound, Pipra. See p. 63

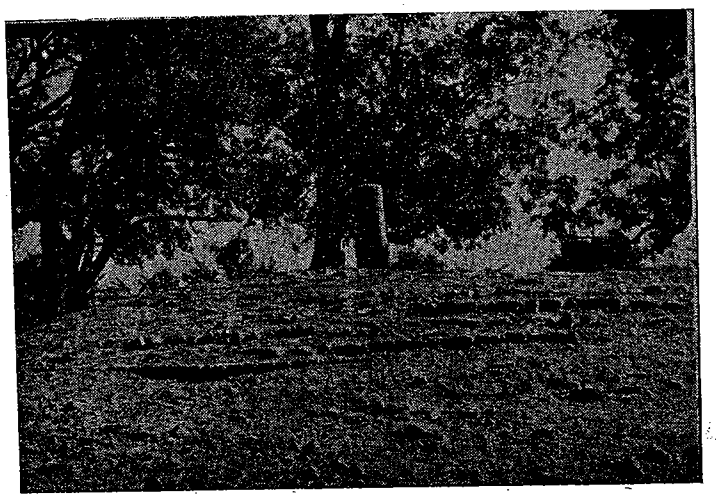

B. Stupa at Baluhwa. See p. 63

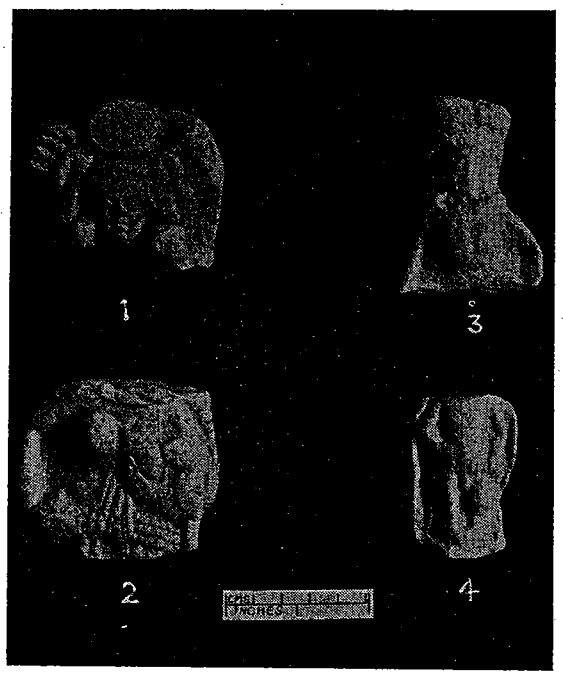

A. Terracotta human figurines. *See p. 67*

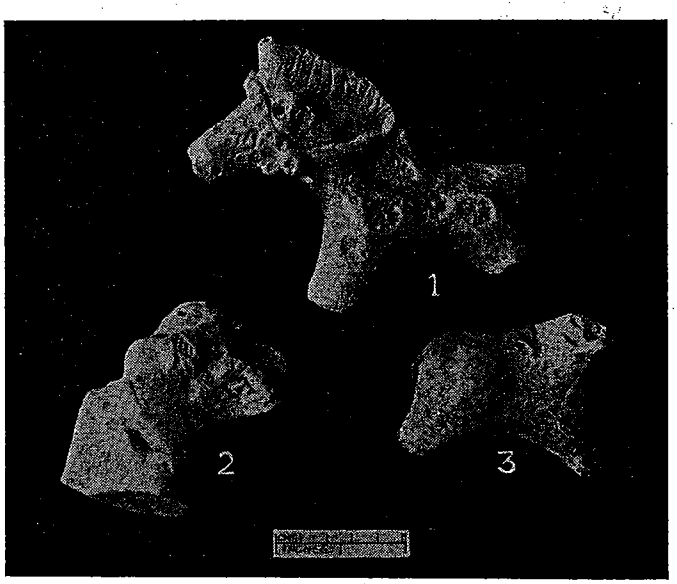

B. Terracotta animal figurines. *See p. 68*

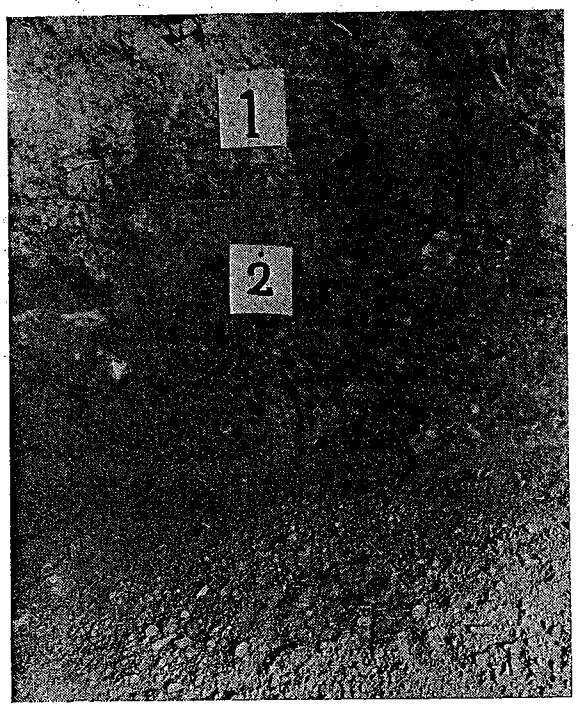

A. Hoard of Silver punch-marked coins as excavated. See p. 68

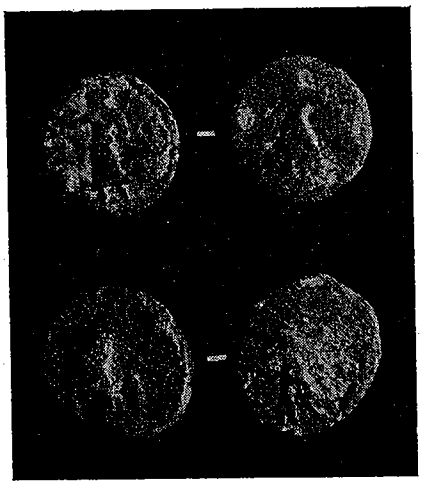

B. Kushana coins from excavation. See p. 68

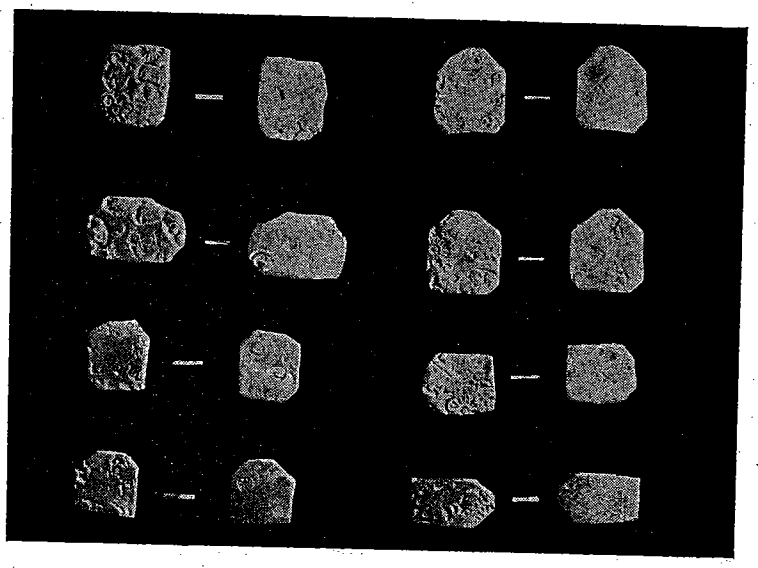

A. Pre-Mauryan types in the hoard of Punch—marked coins *See p.* 69

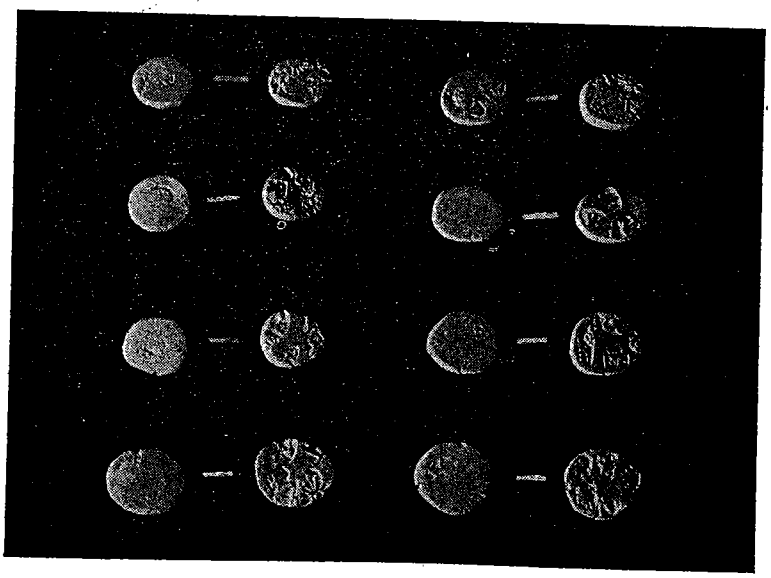

B. Late Mauryan types in the hoard of Punch-marked coins. *See p.* 69

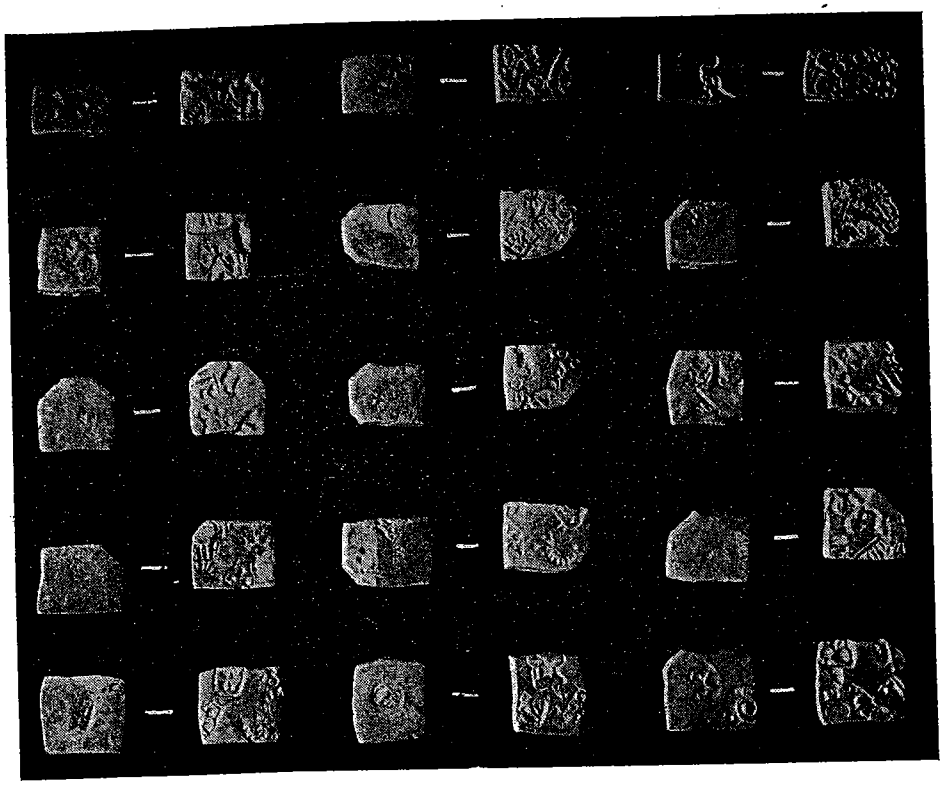

A. Mauryan types in the hoard of punched-marked coins. See p. 69

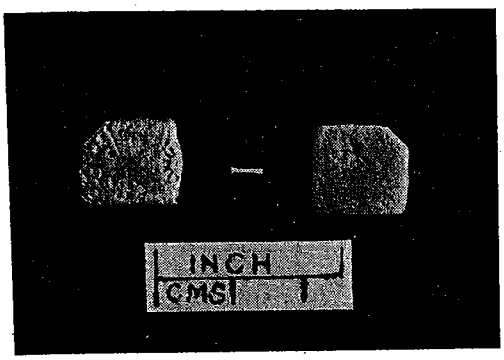

B. A stray Silver punch-marked coins from excavation. See p. 69

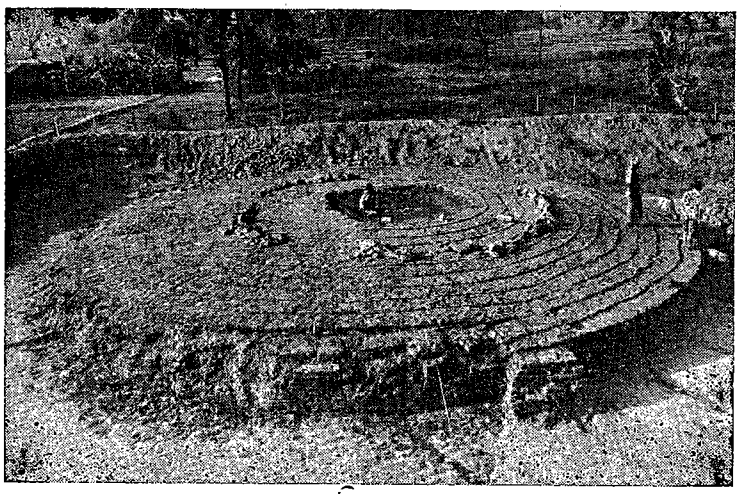

A. Larger excavated Stupa before repairs. See p. 69

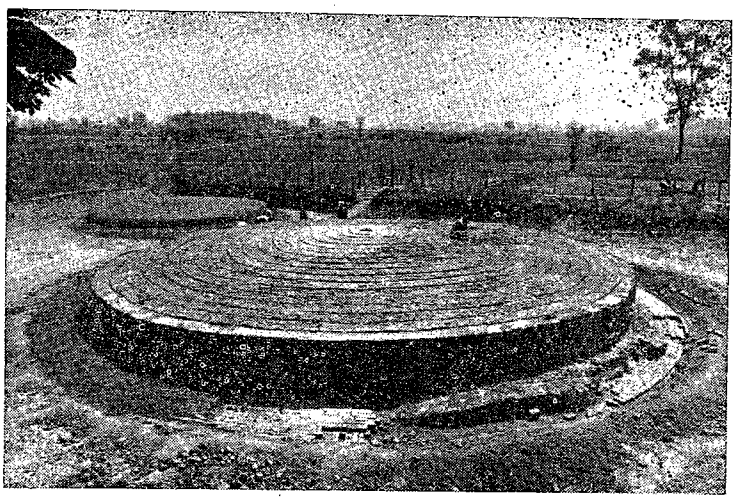

B. Larger excavated Stupa after repairs with smaller Stupa in the background. See p. 69

ABOUT THE AUTHORS

Shri Shankar Man Rajvanshi	Sampadak, Rashtriya Abhilekhalaya.
Shri Jagdish Chandra Regmi	Prashasakiya Adhikrit, Nepal Addhyayana Samsthana
Shri Hari Ram Joshi	Shakha Adhikrit, Sanchar Mantralaya.
Shri Babu Krishna Rijal	Anusandhana Adhikari, Puratattva Vibhag.

'प्राचीन नेपाल'का निमित्त प्राग्-इतिहास तथा पुरातत्व, लिपिविज्ञान, हस्तलिखित ग्रन्थ, मुद्राशास्त्र, अभिलेख, संग्रहालय तथा ललितकलासंग सम्बन्धित मौलिक रचनाको माग गरिन्छ ।

रचना संक्षिप्त तर प्रामाणिक हुनुका साथै अद्यापि अप्रकाशित हुनुपर्दछ । तर कुनै प्रकाशित विषयका सम्बन्धमा नयाँ सिद्धान्त र प्रमाण प्रस्तुत गरिएका भए तिनको स्वागत गरिनेछ ।

रचनासंग सम्बन्धित चित्रहरू पठाउन सकिनेछ । रचना पृष्ठको अग्रभागमा मात्र लेखिएको हुनुपर्नेछ ।

निर्देशक
पुरातत्व विभाग
सिंहदरबार
काठमाडौं, नेपाल

Contribution of original nature dealing with pre-historic and field-archaeology, epigraphy, manuscripts, numismatics, archives, art and architecture of Nepal and museum and other techniques connected with various aspects of our work are invited to Ancient Nepal.

The contribution should be concise and well documented, and based on hitherto unpublished data, if not new interpretaion of already known evidence.

Photographs and illustrations (line drawing) may be sent. The typescript should be in double space and on one side of the paper only sent to:—

The Director
Department of Archaeology
Singha Darbar,
Kathmandu, Nepal.